

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMFUNDET
FOR DANSK
GENEALOGI OG
PERSONALHISTORIE
STIFTET 1879

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT

63DE AARGANG

(11. RÆKKE 3. BIND 1. HÆFTE)

1942

UDGIVET AF
SAMFUNDET FOR DANSK GENEALOGI OG
PERSONALHISTORIE

INDHOLD

Jens ^m Baggesen og F. J. Kaas i 1814. Af Arkivar i Rigsarkivet <i>Harald Jørgensen</i>	1
Magister Ejler Christian Dyssel, Præst i Vrensted-Tise 1708-29, og nogle supplerende Oplysninger om Slægten Dyssel. Af Postmester <i>C. Klitgaard</i>	12
Oversigt over mine Arbejder vedrørende slesvigske Studenter, Elever, Præster m. m. Ved Dr. phil. <i>Thomas Otto Achelis</i>	37
Slægten Bering paa Viborg-Eggen i Tiden indtil Begyndelsen af det 18. Aarhundrede. Af Oberstløjtnant <i>Chr. Bokkenheuser</i>	45
Københavnske Urtegaardsmænd og Gartnere og deres Kaar i Kongens Sold (fortsættes). Af Havearkitekt <i>Johannes Tholle</i>	56
Anmeldelser	79
Spørgsmaal. Behm	95
Til Medlemmerne	95
Samfundets Regnskab for 1941	96

I KOMMISSION:

EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG

KØBENHAVN — April 1942

Spørgsmaal af genealogisk og personalhistorisk Natur kunne Samfundets Medlemmer erholde optaget i Tidsskriftet, naar de sendes til Samfundets Sekretær: Hovedarkivar i Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet *H. Hjorth-Nielsen*, Hostrups Have 50, København V.

Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie.

Medlemsbidraget er 12 Kr. + Forsendelsesomkostninger.

Samfundet har siden dets Stiftelse i 1879 udgivet:

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT

1. Række, Bind I—III (1880—82) ved *F. Krarup*.
1. — , — IV—VI (1883—85) ved *G. L. Wad*.
2. — , — I—IV (1886—89) ved *G. L. Wad*.
2. — , — V—VI (1890—91) ved *H. W. Harbou*.
3. — , — I—III (1892—94) ved *H. W. Harbou*.
3. — , — IV—VI (1895—97) ved *G. L. Grove*.
4. — , — I—II (1898—99) ved *C. E. A. Schøller*
4. — , — III—VI (1900—03) ved *G. L. Grove*.
5. — , — I—VI (1904—09) ved *G. L. Grove*.
6. — , — I (1910) ved *G. L. Grove* og *Paul Hennings*.
6. — , — II—VI (1911—15) ved *Paul Hennings*.
7. — , — I—VI (1916—21) ved *Paul Hennings*.
8. — , — I—VI (1922—27) ved *Paul Hennings*.
9. — , — I—VI (1928—33) ved *H. Hjorth-Nielsen*.
10. — , — I—VI (1934—39) ved *H. Hjorth-Nielsen*.
11. — , — I—II (1940—41) ved *H. Hjorth-Nielsen*.

I Aargangen 1930 findes Indholdsfortegnelse til Tidsskriftets første 50 Aargange.

Aargangene 1880—83, 1888, 1889, 1892—1905, 1912—23, 1927 og 1929—30 er udsolgte. Af de endnu paa Lager værende Aargange kan Medlemmer erhverve enkelte Aargange før 1931 for en Pris af 2 Kr. pr. Aargang. Ved Køb af et enkelt Sæt af de paa Lager værende Aargange leveres disse for en Pris af 15 Kr. — For Ikke-Medlemmer er Prisen hhv. 3 Kr. og 20 Kr. — Aargangene efter 1930 koster 15 Kr. pr. Aargang. Enkelte Hæfter sælges ikke.

Abonnement paa Personalhistorisk Tidsskrift kan kun erholdes, naar Medlemsrettigheder i Samfundet erhverves. Henvendelse herom sker direkte til Samfundets Sekretær, Hovedarkivar i Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet *H. Hjorth-Nielsen*, Hostrups Have 50, København V. Foreninger og Biblioteker har Adgang til at blive Medlemmer af Samfundet.

JENS BAGGESEN OG F. J. KAAS I 1814

Af
HARALD JØRGENSEN

6. Februar 1814 paabegyndte Digteren *Jens Baggesen* Udsendelsen af et nyt litterært Skrift, som han gav det hyggelige Navn »Søndagen«. Det var et lille otte-sidet Blad i Kvart, trykt hos *J. R. Thiele*, men med Forfatteren selv som Forlægger. Hensigten med det var først og fremmest at skaffe Baggesen Lejlighed til at træde frem for et dansk Publikum med sine nyeste poetiske Skatte, men desuden gav det ham et Forum i København, hvorfra han kunde lade sin Røst lyde om Dagens Spørgsmaal, navnlig paa det æstetiske Omraade. Bladet var tænkt som et Ugeblad, og foreløbig udkom Nr. 1—4, alle med en Uges Mellemrum.

Det første Nummer indledtes med et Sendebrev fra de tre Gratier til Udgifveren, men i den Programartikel, der fandtes i dette Nummer, erklærede Baggesen, at man ikke af det udkomne Nummers Overflod paa Vers maatte slutte sig til, at saadan vilde det ogsaa blive i Fremtiden. Tværtimod vilde det maaske endog vise sig, at Prosabidragene vilde blive de overvejende. Blandt de Bidrag, som Baggesen annoncerede i sin Programartikel, var visse Udtog af »Labyrinthen«, som det ikke tidligere havde været muligt at bringe paa Dansk, da der hidtil havde ligget »Embargo« paa dem. Men »vor Med-Krig mod Europas Forstyrre« har nu ophævet denne.¹

Med disse forblommede Udtryk tænkte Baggesen paa en Skilddring af Bryllupsfestlighederne i Paris i Aaret 1810, da Kejser Napoleon havde indgaaet Ægteskab med Marie Louise af Habsburg. Han havde personlig opholdt sig i Paris i disse Dage, og han havde endog været Øjenvidne til selve Bryllupshøjtideligheden i Louvre-slottet. Baggesens Uvilje mod Napoleon var velkendt, og i Artiklerne om Bryllupet kom denne Følelse stærkt til Orde, ligesom han ved forskellige andre Lejligheder i sine franske og tyske Skrifter havde givet Udtryk for sin Kritik af Korsikaneren. Paa Dansk havde han hidtil vogtet sig for at udtale denne Uvilje. Han kendte uden Tvivl den Paragraf i den danske Trykkefrihedslovgivning,

¹ Søndagen Nr. 1 Side 8.

som sagde, at den, der i et trykt Skrift »fornærmer fremmede, i Venskab med Os værende, Magter, enten ved at laste eller forhaane de regerende Personer, eller, uden at nævne sin Hjemmel, at tillægge saadanne Regeringer uretfærdige og skammelige Handlinger« straffes med Forbedringshusarbejde fra 3 Maaneder til 3 Aar. Formodentlig har Baggesen ligeledes gennem sine mange udmærkede Forbindelser inden for den højere Embedsmandskreds været klar over Frederik VI's og hans skiftende Udenrigsministres næsten sygelige Angst for, at der paa Tryk skulde fremkomme Udtalelser, der kunde give Anledning til pinlige diplomatiske Demarcher. Baggesen maatte endvidere regne med, at den offentlige Mening siden Bombardementet af København i 1807 og Flaadens Tab havde vendt England Ryggen og orienteret sig mod Frankrig. Saa sent som ved Traktaten af 10. Juli 1813 havde den danske Regering bekræftet den dansk-franske Alliance med en Forbundstraktat, der forpligtede Landet til at stille et dansk Hærkorps til den forestaaende store Kamp mellem Napoleon og de allierede Magter. »Som dansk Forfatter var jeg neutral, saalænge min Regering var det,« udtalte Baggesen, medens han som Menneske og »Jordborger« følte, at det var hans hellige Pligt ikke at være det.² Man forstaar udmærket denne Holdning og maa absolut anerkende den. Da Danmark omkring Nytaar 1814 blev tvunget til at opgive det franske Venskab og ved Kieltraktaten af 14. Januar 1814 lovede at tilslutte sig Koalitionen og at udruste en Hærafdeling til den sidste afgørende Kamp mod Verdenserobreren, følte Baggesen, at de Baand, der hidtil havde bundet ham til at tie, nu var bristet, og han brændte af Iver efter at træde frem for sine Landsmænd med et nyt Syn paa Napoleon og hans Regimenter.

I Nr. 3 af Tidsskriftet »Søndagen« paabegyndte Baggesen da en Artikelserie om Kejserbryllupet i Paris i 1810. Bladet udkom 20. Februar 1814, og Ugedagen efter offentliggjordes en Fortsættelse af Skildringen, der efter Planen skulde efterfølges af en Artikel i Bladets Nr. 5, der var bestemt til at udkomme 6. Marts 1814. I en Række flimrende Billeder, oplivet af flere morsomme Smaatræk, afmalede Baggesen det storartede Sceneri, der udfoldede sig i Anledning af den celebre Begivenhed, efter sin Tid et Stykke glimrende Journalistik. En væsentlig Del af den første Artikel var helliget det frygtelige Regnvejr, der truede med at ødelægge Festglæden hos alle de direkte Deltagere i Begivenheden, medens det paa den anden Side morede de jævne Parisere, der ikke i samme Grad var blændet af Kejsertonens Glans, og som havde faaet anvist Plads paa de bagerste Rækker. I de følgende Artikler

² Søndagen Nr. 4 Side 30, Noten.

skildrede Baggesen de Besværligheder, han selv havde med at bane sig Vej frem til første Parket, og de Iagttagelser han kunde gøre under denne vanskelige og farefulde Færd. Efter Planen skulde Artiklen fortsættes, men det Offentlige satte en brat Stopper for hele Foretagendet ved at beslaglægge Bladet.

Den, der læser denne Skildring af Bryllupet, vil hurtig være klar over, at Kejser Napoleon ikke var Baggesens Helt. Paa mange indirekte Maader skabte Baggesen en ugunstig Atmosfære omkring Kejsers Person, og han lod det heller ikke mangle paa direkte Angreb. Som Eksempel herpaa kan fremhæves en Bemærkning om Napoleon som »Frihedens og Fredens selvkrønte Morder« og en Sammenligning mellem Napoleon og Kejser Nero. Blandt de talrige offentlige Hyldestord til Napoleon, som Pariserne havde for Øje i de Dage, lød et saaledes: »Verdens Lykke er i hans Hænder«. Denne Sætning opirrede Baggesen i ganske særlig Grad og gav ham Anledning til følgende Udgydelse: »Ikke blot Frankrigs, ikke blot Europas, ikke blot Jordens (det forstaar sig af sig selv og behøver ikke at proklameres) nei! men Verdens — alt det Tilværendes — Lykke er i denne Korsicaners Hænder! Mon Rom var dybere sunket under Nero end Paris under Napoleon? Jeg tvivler. Nero var i det mindste fød Kejser; Nero havde i det mindste intet Konscriptions System indført — og slagtede han og selv en Mængde Romere, nødte han dog ikke alle Romere til at slagte. Den franske Revolution har gjort os nu levende Historien om Roms yderste Fordærvelse trolig, men hvad vil gøre Efterverden engang den franske Revolution og Europas yderste Fornedrelse trolig? Jeg haaber: intet.«³

Om Baggesens Syn paa Napoleon kunde der ikke være nogen Tvivl, og idet han for første Gang fremlagde det for et dansk Publikum, var det ham meget om at understrege, at det ikke repræsenterede en Stemning fra igaar, men at denne Opfattelse af »den Forfærdelige, som nu begynder mindre at forfærde« var af betydelig ældre Oprindelse, og at den gik tilbage til den Tid, da »han (Baggesen) blev indviet i Consulatets Mysterier«. Baggesen haabede derfor, at han ikke skulde blive forvekslet »med dem, der vise deres Mod i at træde paa Lapperne af døde Løver og deres Opofrelse for den gode Sag ved at ile den Stærkeste til Redning«.⁴

Baggesens dristige Udfald mod Napoleon var dog mere, end Regeringen var sindet at lade passere i Ubemærkethed, og navnlig blev Kancellipræsident *Kaas* meget forbitret over Baggesens Formastelighed. Til Forklaring af *Kaas'* kraftige Reaktion maa

³ Søndagen Nr. 4 Side 27—28.

⁴ do. Nr. 4 Side 26, Noten.

fremhæves, at denne højtstaaende Embedsmand ved flere Lejligheder havde været brugt i særlig diplomatisk Sendelse til Kejsershoffet. Det var saaledes ham, der i 1811 havde overbragt Kejsers Napoleon Frederik VI's Lykønskning i Anledning af Kongen af Roms Fødsel, og i 1813 blev han paany sendt til Kejseren, der opholdt sig i Dresden, for at bringe visse Uoverensstemmelser ud af Verden. Under de Forhandlinger om Landets Udenrigspolitik, som havde fundet Sted inden for den snævraste Statsmandskreds i December 1813, havde han endelig længst af alle forsvaret Forbundet og Venskabet med Napoleon. Utvivlsomt var han den af de danske Statsmænd, der havde været stærkest blændet af Napoleons Storhed, og maaske har han paa dette Tidspunkt endnu i sit Hjerte baaret paa et lønligt Haab om, at Kejsers hidtil saa lykkelige Stjerne atter vilde stige mod Zenit. Man maa jo endelig ikke glemme, at Napoleon endnu var Kejser, selv om Nederlaget maatte forekomme uafvendeligt.

Umiddelbart førend Nr. 5 af Søndagen skulde udkomme, kaldte Justitsminister Kaas Københavns Politimester *Rasmus Bagger*, under hvem Tilsynet med Pressen var henlagt, op til sig og gav ham mundtlig Befaling til indtil videre at standse Salget af Søndagen Nr. 3 og 4 og hindre, at Udsalget af Nr. 5 begyndte. Samtidig fik han Ordre til at udtale sig om, med hvilken Begrundelse han havde ladet Skriftet passere. Formodentlig har Kaas over for Politimesteren gjort gældende, at man kunde have standset Bladet i Henhold til § 26 i den store Trykkefrihedsforordning af 1799, der bl. a. indeholdt den Bestemmelse, at Politimesteren, hvis han fandt noget strafværdigt eller utilbørligt i et Skrift, straks skulde forbyde Udsalget og tage alle trykte Eksemplarer under Forsegling samt indsende Skriftet med Betænkning til Kancelliet.

Situationen var ikke morsom for Politimesteren, der ikke kunde undgaa at mærke den tydelige Kritik af hans Embedsførelse, der laa i Kancellipræsidentens Befaling. Endvidere maatte det i høj Grad være ham ubehageligt at skulle skride ind i dette Tilfælde, da Baggesen var hans Barndomsven og senere Skolekammerat fra Slagelse. I sit Svar, som han stiledede direkte til Kancelliet, udviklede Politimesteren imidlertid ufortrødent, at han ikke havde standset Baggeses Skrift, fordi han ikke fandt, at dette indeholdt Udtalelser, som kunde gøre det til Genstand for en Retssag. Kun hvis dette havde været Tilfældet, kunde Politimesteren have beslaglagt Skriftet. »Thi ville man,« fortsatte Bagger, »i denne Punct udvide min Embedspligt til ethvert Skrift, hvori, efter dennes eller hiins vilkaarlige Følelse, vil findes upassende, men ikke lovstridige Udladelser, der formentlig alene kan revses for Publicitetens Domstol, vilde mit Ansvar kunde drages i det Uendelige og en fuldstændig Censur under Politiet være indført.« Under Henvi-

til Trykkefrihedsforordningens Fortale understregede Bagger, at Regeringen havde taget afgjort Afstand fra Censur.⁵

Uden at vide af det havde Politimester Bagger udviklet et Syn paa Forstaaelsen af § 26, som i det væsentlige faldt sammen med den Opfattelse, som Kancellideputeret *A. S. Ørsted* Dagen i Forvejen havde forfægtet inden for Kancellikollegiet, men uden at vinde Tilslutning hos sine Kolleger. Det er ikke nødvendigt i denne Forbindelse nærmere at gaa ind paa denne Argumentation. Kun saa meget bør siges, at Kancelliet allerede 8. Marts 1814 tilskrev Politimesteren, at naar § 26 befalede alle Bogtrykkere at tilstille Politimesteren et Eksemplar af et udkommet Skrift, førend det blev uddelt, maatte Hensigten være, at Politimesterens Samtykke til Uddelingen skulde erhverves. Til Støtte for denne nye Fortolkning, der betegnede et afgjort Brud med den hidtidige Praksis, anførte Kancelliet, at det ellers vilde være umuligt for Politimesteren straks at forbyde Salget og tage alle trykte Eksemplarer i Forvaring, hvis han fandt noget strafværdigt eller utilbørligt i Skriftet.⁶

Samtidig med at Kancelliet paa denne Maade ved en simpel Kancelliskrivelse paalagde alle Skribenter og Forfattere et nyt Baand, meddelte man Bagger, at Salget af de trykte Numre 3, 4 og 5 skulde standses. I Overensstemmelse med denne Ordre tog Politimesteren samtlige resterende Eksemplarer af Nr. 3 og 4 (omtrent Halvdelen af Oplaget) i Forvaring sammen med det fuldstændige Oplag af Nr. 5.

Formodentlig vilde der ikke være sket mere i denne Sag, hvis ikke Baggesen nogle Maaneder senere havde begaaet en stor Ubesindighed. Til trods for at han udmærket vidste, at Udsendelsen af Nr. 5 var blevet standset paa Grund af Artiklen om Napoleon, lod han et nyt Nummer optrykke forsynet med Fortsættelsen af Artiklen om Formælingen, og 1. Maj 1814 udkom dette Nummer.

Man kan nu rejse det Spørgsmaal, hvordan det gik til, at dette nye Nummer uhindret kunde passere Politimesteren. Men Forklaringen er ligetil. Ved et kgl. Reskript af 8. April 1814 havde Bagger forladt sin Stilling som Politimester for at overtage Hvervet som 3. Borgmester i København, og samtidig var Generalauditør i Søetaten *Hans Haagen*, der tidligere havde beklædt Politimesterembedet, blevet udnævnt til øverste Leder af det københavnske Politi med Titel af Politidirektør.⁷ Om der er nogen Forbindelse

⁵ Indlæg til D. K. 2. Dept. Brevbog 1814 Nr. 624 a.

⁶ Ørsteds divergerende Opfattelse fremgaar af et Særvotum, der findes vedlagt Indlæg til D. K. 2. Dept. Registrant 1814 Nr. 478 a. Flertallets Fortolkning af Trykkefrihedsforordningens § 26 godkendtes ved kgl. Res. 21/4 1814.

⁷ D. K. 2. Dept. Forestillinger 1814 Nr. 440.

mellem Baggese-Affæren og Baggers Afskedigelse som Politimester i København kan ikke dokumenteres, men det er ikke udelukket. Da Baggese udsendte den nye Udgave af Nr. 5 af Søndagen, havde Haagen endnu ikke haft Tid til at gøre sig bekendt med Kancelliskrivelsen af 8. Marts 1814, og Skriftet fik derfor Lov til uhindret at passere Politikontrollen.

Skriftet undgik dog ikke Kancelliets Opmærksomhed, og 5. Maj 1814 udbad man sig en Forklaring af den nyudnævnte Politidirektør, hvorledes det kunde gaa til, at Baggese's Skrift var udkommet. Haagen indberettede straks næste Dag Sagens Sammenhæng, og man kan godt forstaa hans Bitterhed mod Baggese for det Puds, der var blevet spillet ham. Hans Forbitrelse var saa stor, at han henstillede til Kancelliet, at det anlagde Sag mod Baggese. Samtidig indberettede han, at han havde ladet Baggese underkaste Forhør ved Politiretten i Anledning af det passerede. Til Forsvar for sin Handlemaade anførte Baggese, at han efter en personlig Samtale med Kaas havde faaet det Indtryk, at Artiklen nu kunde fortsættes, og at Artiklen i alle Tilfælde vilde blive standset af Politiet, hvis man fandt, at den indeholdt noget, som man ikke vilde tillade blev offentliggjort. Kancelliet ønskede dog ikke at rejse Sag mod Baggese, da Nr. 5 ikke indeholdt Angreb paa Kejser Napoleon, og man haabede endvidere, at Publikum havde glemte Indholdet af de foregaaende Artikler. Man nøjedes med at beordre Beslaglæggelsen af det nye Nr. 5.⁸

Men hermed var denne Episode endnu ikke afsluttet. Baggese blev, som man kunde tænke sig, ude af sig selv af Forbitrelse over den formentlige Krænkelser af hans Rettigheder som Forfatter, og i en Række Henvendelser dels til Kancellipræsident Kaas dels til Kancelliet, og da dette ikke hjalp endog til den enevældige Konge, forsøgte han at faa Beslaglæggelsen hævet. Da disse Breve hidtil kun har været kendt i Udtog, og da de indeholder væsentlige Bidrag til Belysning af Baggese's Holdning i denne Sag, vil det være rimeligt at aftrykke dem in extenso.⁹

Baggese forsøgte først ved en personlig Henvendelse til Kaas at opnaa Frigivelse af Bladene, og han kunde med nogen Vægt gøre gældende, at de Bekymringer, som Kancelliet oprindeligt kunde have om Betimeligheden af at lade en Kritik af Kejser Napoleon komme offentligt til Orde paa Dansk, i hvert Fald nu maatte være forsvundet, da Kejserens Skæbne var afgjort med hans Afrejse til Elba. Da Baggese imidlertid ikke kunde træffe Kaas personlig, henvendte han sig til ham i en Skrivelse af 28. Juni 1814, der havde følgende Ordlyd:

⁸ Indlæg til D. K. 2. Dept. Brevbog 1814 Nr. 1370. Jfr. Forestilling 1814 Nr. 301. Resolution 12. Aug.

⁹ Aug. Baggese: Jens Baggese's Biographie IV, 1856, S. 122 ff.

Kiøbenhavn, hos Baccalans Nr. 11. d. 28. Juni 1814.¹⁰

Deres Excellenz,

Efter adskillige Gange forgiæves at have indfundet mig, for at gjøre Deres Excellenz min personlige Opvartning, saavel i Cancelliet, som i Deres Excellenzes Hotel, maae jeg give mig den underdanige Frihed, skriftlig at udbede mig af Justitsministeren og Cancellie-Præsidenten, ved et Par Ord til Politie-Directeuren, at lade ophæve Beslaget paa endeel Exemplarer af de enkelte Nummere af Litteratur-Bladet Søndagen, som Deres Excellenz til en Tid, da Europas politiske Stilling endnu fra den deri berørte Side kunde synes tvivlsom, fandt passende og fornødent; men som nu sikkerlig efter Deres Excellence[s] egen Dom, paa en Tid, da man upaaanket endog i halv politiske Blade lader trykke ulige fornærmeligere Angreb paa den styrtede Verdensbehersker, jeg kun angreb saa længe der var Fare ved at angribe ham, ikke blot er unyttig og hensigtsløs; men — for saa vidt min Artikel (hvoraf den værste Side jo allerede er i Publikum) hvis den blev fuldendt, vilde komme til at indeholde en Apologie for min egen fordums Beundring af hin Erobrer, og fra een Side i det mindste lade ham vederfare Ret imod de feige Skriblere, der blot ile hans Overvindere til Hielp og bieffe mod den døde Løves Hale — hensigtstridigt. Selv Mand af ikke let rokkelig Fasthed, kan jeg ikke andet, end agte samme, hvor jeg finder den; og iblandt alle politiske Ryttere ere mig ingen saa foragtelige, som de, der have omsadlet strax efter deres Anførers Fald. Jeg er desuden endnu længere fra, at nedkaste mig for tomme Nathuer end for skarpe Ørnekløer, og det kan neppe nogensinde falde mig ind at skrive meer imod hin despotiske Helt end jeg har skrevet.

Overbeviist om at Deres Excellenzes Retfærdighed og Billighed strax vil ophæve dette Beslag paa min ubetydelige Eiendom, hvis Baand standser min Afreise her fra Byen, har jeg den Ære, med al skyldig Ærefrygt at tegne mig Deres Excellenzes underdanige Tiener

Baggesen.

Paa denne Henvendelse lod Kaas allerede samme Dag Kancelliet svare, at da Uddelingen

»af disse Nummere er forbudt, og da man ikke finder nogen tilstrækkelig Grund til at hæve dette Forbud, saa indser man ikke, at det kan være Dem til nogen synderlig Nytte, at De erholde udleveret disse Exemplarer, der ere tagne under Bevaring af Politiet for at der kunde have Sikkerhed for, at ingen Uddeling fandt Sted.«¹¹

Dette afvisende Svar formaaede dog ikke at bringe Baggesen til Tavshed, og i en ny Henvendelse af 2. Juli 1814, dennegang rettet til Kancelliet, forsøgte han en ny Taktik, nemlig at gøre sine formentlige Rettigheder gældende. Baggesen hævdede, at Beslaglæggelsen var sket uden Lov og Dom, og at den var i Strid med Trykkefrihedslovgivningen. Han gjorde sig herved til Talsmand for den Opfattelse, der nogle Aartier senere skulde blive hævdet med den største Styrke af det liberale Parti, nemlig at

¹⁰ Ifølge Vejviseren for 1814—15 fandtes der paa Kongens Nytorv en Traktør ved Navn *Baccalan*, hos hvem Baggesen formodentlig har boet, inden han tog Ophold Kongens Nytorv Nr. 365.

¹¹ Indlæg til D. K. 2. Dept. Brevbog 1814 Nr. 2127. Her findes Baggesens Skrivelse af 28. Juni.

man ikke kunde beslaglægge et Blad uden samtidig at anlægge Justitslag mod Redaktøren eller Forfatteren. Men nu som senere bestred Kancelliet lige saa energisk Rigtigheden af denne Fortolkning. Baggens Henvendelse til Kancelliet havde følgende Ordlyd:

Kiøbenhavn, d. 2. Juli 1814.

Underdanig Pro Memoria,

Da det kongelige Danske Cancellie i Anledning af mit Andragende i en privat Skrivelse til Hans Excellents Herr Geheime Stats- og Justitsminister, som sammes Præsident, paa, at det Beslag, som er lagt paa nogle Nummere af det af mig udgivne Blad »Søndagen« maatte hæves, blot forunder mig den skriftlige Tilmeldelse: at man ikke indseer, at det kan være mig til nogen Nytte, at jeg erholder disse Excerpter udleverede, maa jeg hermed give mig den underdanige Frihed at forsikre det høie Cancellie: at jeg ved hint Beslag, der uden Lov og Dom blev lagt paa min lovlige Eiendom allerede har lidt et betydeligt Tab, og at dette Tab bliver endnu betydeligere, hvis jeg ikke erholder samme min uforbrudte Eiendom, som provisorisk er bleven taget i Forvaring af Politiet, snart igien udleveret; at følgende det høie Cancellies Beredvillighed til saa snart, som muligt, at lade mig vederfares den Ret, som den hidtil giældende Lov for Trykkefriheden sikkrer mig, vil være mig til betydelig Nytte.

Jeg gientager altsaa formeligen, og saa bestemt, som mueligt til hele det høie kongelige Danske Cancellie den mundtlig og skriftlig til Hans Excellents gientagne underdanige Begjæring: at det maatte behage høisamme, at beordre Politiet Udleveringen af de i Bevaring tagne Nummere af mit Blad Søndagen, da jeg i manglende Fald seer mig nødsaget til at indkomme hos Hans Majestæt Kongen med en Klage over vilkaarlig Behandling.

Jeg haaber i øvrigt, at det høie Kongelige Danske Cancellie, efter de mange forgiæves Omvei-Skridt, jeg i denne Sag hidtil har gjort med ydmyg Eftergivenhed, for at opnaae ved Gunst, hvad der tilkom mig med Ret, og i Betragtning af hvad jeg allerede har lidt uden mindste Brøde, ikke anseer denne min frimodige Yttring af Utaalmodighed for et Udbrud af Trods; men for hvad den er, et nødsaget mandigt Tilraab af reen Trang til Retfærdighed.

underdanig

Baggesen

Justitsraad og Professor.

Dennegang foretrak Kancelliet at lade Svaret til Baggesen tilflyde denne gennem Politidirektør Haagen, som under 5. Juli 1814 fik Ordre til at meddele Baggesen, at det maatte have sit Forblivende ved den engang meddelte Kancelliresolution.¹²

Allerede i Skrivelsen til Kancelliet havde Baggesen truet med at gaa direkte til Kongen, hvis han ikke fik sin Ret. Da han nu modtog det fornyede Afslag paa sit Andragende, opsatte han 12. Juli et allerunderdanigst Andragende, som imidlertid ikke naaede direkte i Kongens Haand, men blev aabnet i Kancelliet og ved en Forestilling af 11. Juli 1814 forelagt ham.¹³ I dette Andragende,

¹² Indlæg til D. K. 2. Dept. Brevbog 1814 Nr. 2234. Her findes Baggesens Brev af 2. Juli.

¹³ Indlæg til D. K. 2. Dept. Brevbog 1814 Nr. 2750. Jfr. Forestilling Nr. 301, Resolution 12. Aug.

som tidligere har været trykt i den store Baggesen-Biografi, men ikke fuldstændigt, understøttede Baggesen sin Sag ved paany at fremføre de tidligere anvendte Argumenter. Naar han imidlertid i dette Andragende udtalte, at hans Embedstab »var en Følge af Behandlingen imod mig ved denne Leilighed« er dette ikke rigtigt, da Kancelliet ikke havde haft nogen Indflydelse paa Baggesens Afsked som Professor ved Universitetet i Kiel, men denne snarere var fremkaldt ved Baggesens egen Kluntethed.¹⁴ Andragendet til Kongen har følgende Ordlyd:

Kiøbenhavn, d. 12. Julii 1814.

Til Kongen

Det kongelige Danske Cancellie har i en Resolution af 9de Marts d. A. ved Politiet ladet lægge Beslag paa nogle Nummere af et af mig udgivet litterarisk Blad under Titel Søndagen, der intet indeholdt imod Deres Majestæts Lov for Trykkefriheden stridende. Uagtet det ikke har forfulgt dette Beslag, saa har det dog heller ikke, paa mine gientagne Reclamationer i Løbet af nu næsten et halvt Aar villet hæve samme; omendskiøndt den eeneste udvortes Bevæggrund, som kunde have bestemt Cancelliet til hint efter min allerunderdanigste Formeening indvortes aldeles ubeføiede Skridt, ganske var bortfaldet. Ikke blot det Indgreb, som derved er skeet i min lovlige Eiendom, der har paaført, og vedbliver at paaføre mig en høist betydelig, og i min nærværende Forfatning næsten ubodelig Skade; men ogsaa den derved paa mig kastede Skygge, som Overtræder af Loven, sætter mig i den Nødvendighed, efter alle spildte Forsøg paa at bevæge Cancelliet til en forandret Fremgangsmaade, at henvende mig til Deres Majestæts allerhøieste Retfærdighed med en allerunderdanigst Bøn om, at min Sag maa vorde undersøgt og paa-dømt, efter Lands Lov og Ret, ved de af Deres Majestæt beskikkede Domstole; da jeg intet Øieblik betvivler i dette Tilfælde at erholde den Fyldestgiørelse, som min erkiendte Brødefrihed vil medføre. At jeg, foruden mit Embeds Tab, der allerede var en Følge af Behandlingen imod mig ved denne Leilighed, tillige paa flere Maader uden lovlig Omgang skulde bøde for en Forbrydelse, jeg ikke har begaaet, vil min ligesaa milde, som retfærdige, Uskyldigheden beskyttende Konge sikkert aldrig tilståde. Jeg bønfalder derfor tilidsfuld om en umiddelbar allernaadigst Resolution paa dette mit allerunderdanigste Nødraab.

allerunderdanigst

J. J. Baggesen.

I den Forestilling, hvormed Kancelliet forelagde Kongen denne Henvendelse, motiverede man Indgrebet mod Baggesen med en Henviisning til Trykkefrihedsloven af 1799, der ikke alene paabød Kancelliet at tage fornøden Beslutning »i Henseende til Udsalg af Skrifter, hvis Indhold er strafværdigt, men ogsaa i Henseende til dem, hvis Indhold findes utilbørligt, og da en Artikel i et dansk Skrift af Indhold som den ovennævnte kunde have givet Anledning til høist ubehagelige Noter fra fransk Side, hvis Om-

¹⁴ Om de nærmere Enkeltheder vedr. Baggesens Afskedigelse i Naade og med Pension se Aug. Baggesen: Jens Baggesens Biographie IV, 1856 S. 122 ff. Jfr. desuden Danske Magazin 6. Rk. V Bd., 1933, S. 51 ff.

stændighederne havde forandret sig, og selv om disse vedblive maatte forekomme enhver god Mand som usømmelig, saa ansaa Cancelliet det for sin Pligt at standse Fortsættelsen af bemeldte Artikel«. Set paa Afstand virker denne Argumentation ikke overbevisende, og navnlig virker det pudsig, at det skulde være Frygten for, hvad der vilde ske, hvis de politiske Konjunkturer vendte sig til Fordel for de napoleonske Farver, der skulde have dikteret Kancelliet dets Holdning. Mere Vægt maa der sikkert lægges paa Kancelliets Udtalelse om, at Baggesens Angreb paa Napoleon maatte virke »usømmeligt« paa enhver god Mand, og hvis det er rigtigt, vidner det om, i hvor høj Grad den hjemlige Regeringskreds var begejstret for Napoleon og med hvor stor Uvilje, man endnu betragtede den allierede Politik. Ogsaa *A. S. Ørsted* synes at have næret den samme Opfattelse til trods for, at han ellers i denne Sag indtog en helt anden Holdning end Kaas og Kollegerne i Kancelliet. I det særlige Votum, der er bevaret fra hans Haand, skriver han rent ud, at det »uædle og uanstændige som Baggesens Adfærd ei er fri for, beskjemmer sin Forfatter, men kan ikke gjøre ham til Gienstand for Straffeloven, som om han havde skrevet en nok saa nedrig Paskil paa Alexander den Store«. Ogsaa paa Ørsted havde Baggesens Angreb paa Napoleon saaledes virket pinligt, men han mente ikke, at den gældende Lovgivning tillod Kancelliet at gribe ind hverken med Beslaglæggelse eller Sagsanlæg, da Trykkefrihedsloven alene paabød, at Udtalelser mod Regenter og Regeringer, »der ere i Venskab med vor Konge« kunde paa tales og straffes. »Det vilde vel stride mod Begrebet om Krigsførsel,« fortsatte Ørsted, »at det skulde være forbudt at laste fiendtlige Regenter eller at tillægge dem uretfærdige og skammelige Handlinger, hvilket man vist heller intet Exempel finder paa, at en Regiering har forbudt, hvorimod det er sædvanligt, at bittere Angreb paa den fjendtlige Regiering endog udkommer i officielle Skrifter.« Vor Tid kan unægtelig tale med herom.

Efter Ørsteds Opfattelse var det ikke alene juridisk angribeligt at skride ind mod Baggesen, men ogsaa politisk uklogt. »Sikkert vil det af de Diplomater, der ej ere velsindede mod Danmark, blive mistydet som et Bevis paa hemmelig Hengivenhed til den Monark, Kongen har erklæret Krig, og mange vil ikke glemme som Modsætning at paaberaabe sig, at det, under Krigen med England, var Vane, at en vis Skribent aldrig kaldte den engelske Regiering andet end Røverregieringen, og at dette ingensinde blev paataalt, og det skjøndt den[ne] Forfatter var censurpligtig. Forskellen mellem Aarsagen til vort fiendtlige Forhold mod England og det, hvor man nu staar til Frankrig, vil man vist ikke lade gjelde, ligesom det i sig selv ei kan have Indflydelse paa, hvad Undersaatterne har Lov til at yttre, thi den Regiering vor Konge

erklærer Krig, er vor Fjende, hvad der saa har givet Anledning dertil. At B[aggesen] vil vide at udskrige Sagen paa Steder, hvor det kan gjøre Virkning, tvivler jeg ikke paa; thi han er fuld af Intrigue og ikke uden Connexioner«. Ørsted formaaede imidlertid ikke at vinde Ørenlyd for denne Opfattelse, og Kancellikollegiet fulgte ganske Justitsministeren.

Med Hensyn til Baggesens Paastand om at det Offentlige ikke havde Ret til at opretholde en Beslaglæggelse uden at forfølge Sagen videre hævdede Kancelliet, at en Beslaglæggelse var en »actus magistralis«, der ikke kunde underkastes Prøvelse ved Domstolene. Man maatte derfor indstille til Kongen, om ikke de foretagne Foranstaltninger kunde bifaldes. Ved Resolution 12. August 1814 billigede Kongen denne Indstilling, som derefter 14. August blev meddelt Politidirektøren til videre Ekspedition. Og hermed var »Søndagens« Skæbne endelig beseglet.

Til Belysning af Baggesens fremstormende Temperament og ukuelige Frihedstrang giver Begivenhederne omkring »Søndagens« Beslaglæggelse ypperlige Bidrag, ligesom de klart viser, at Baggesen ikke var bange for at tage Bladet fra Munden, naar han mente, at der blev tilføjet ham Uret. Men ulykkeligvis var det ikke ham alene, der kom til at bære Følgerne af dette beklagelige Sammenstød med de højeste Justitsmyndigheder. Baggesens Artikler om Kejser Napoleon, der begyndte at udkomme fire Dage, førend den danske Regering officielt meddelte Publikum, at Landet befandt sig i Krig med Frankrig (dette skete som bekendt først ved Forordningen af 24. Februar 1814 ang. hvad i Henseende til Franske der opholde sig her i Riget... bør iagttages) fik Uviljen mod den periodiske Presse til at bryde ud i lys Lue og gav det Parti Vind i Sejlene, som lurede paa en Lejlighed til at paalægge Forfatterne yderligere Baand. Sandsynligvis vilde denne Retning have sejret før eller senere, men det er en historisk Kendsgerning, at det var Baggesens Napoleonsartikler, der fik Bægeret til at flyde over. Beretningen om Tidsskriftet »Søndagen« og dets Skæbne er derfor ikke blot et Blad i Baggesens Livshistorie, men den indtager desuden en vigtig Plads i den danske Trykkefrihedslovgivnings Historie.

MAGISTER EJLER CHRISTIAN DYSSSEL,
PRÆST I VRENSTED-TISE 1708—29, OG NOGLE SUPPLERENDE
OPLYSNINGER OM SLÆGTEN DYSSSEL.

Af
C. KLITGAARD.

[*Carlsbergfondet* har velvilligst understøttet mine Studier vedrørende
Vendsyssels indre Historie.]

I »Personalhistorisk Tidsskrift« 5, VI, 266—72 meddelte jeg i sin Tid nogle Oplysninger om Amtmand Arnold Christian Dyssels Søn, *Frederik Christian Dyssels* uheldige Ægteskabssag med Jomfru *Charlotte Amalie Søbøtcher*, og i samme Tidsskrift 6, II. 67—76 har Professor H. Weitemeyer offentliggjort en Indberetning af 1. Jan. 1766, som Pastor *Arnold Christian Dyssel* i Hygum sendte Biskop Tønne Bloch i Ribe, og i hvilken han gav en Række Oplysninger om Slægten, til hvilke Weitemeyer har knyttet en lang Række Kommentarer i Fodnoter. Endvidere har jeg i samme Tidsskrift 7. III. 116—119 fremdraget en Smædevisе fra ca. 1710 om Amtmand *Arnold Chr. Dyssel*.

Nærværende Arbejde tager Sigte paa at give Oplysninger om Amtmandens Søn *Ejler Christian Dyssel*, Sognepræst i Vrensted-Tise, men til Indledning skal gives nogle supplerende Oplysninger om Slægten.

En Søster til Amtmand Dyssel var *Katrine Dyssel*, død 1686—95, gift med Raadmand *Thomas Johnsen Sommer* i Skien, død 17. Maj 1697, med hvem hun havde 1 Søn og 5 Døtre.¹

Det er utvivlsomt den senere Amtmand, men daværende Forpagter *Arnoldus Dyssel*, som 17. Sept. 1678 fik kgl. Bevilling til Ægteskab u. Tr. og L. med *Dorthe Torbensdatter*, der antagelig var Datter af Dyssels Formand som Forvalter og Forpagter paa Sdr. Elkær *Torben Nielsen*, død o. 1685, og Hustru *Mette Laursdatter*. *Torben Nielsen* købte 1678 Hjermslevgaard, som han 1679 bortmageskiftede med ½ Hammelse, og hans Datter *Dorthe* var født paa Sdr. Elkær 1661, men sandsynligvis er hun død,

¹ Norsk Tidsskr. for Genealogi, Personalhist. o. s. v. II. 387.

før Ægteskabet med Dyssel kom i Stand;² hun døde i hvert Fald før Forældrene.

15. Jan. 1681 fik Dyssel kgl. Bevilling til Ægteskab u. Tr. og L. med *Christiana Sophie Hannibaline Spormand*, Datter af Borgmester paa Christianshavn *Christian Spormand* og *Kirsten Mortensdatter Leiel*.³

Dyssel blev, medens han var Forpagter paa Sdr. Elkær, ansat som Kommissarius ved Landmaalingen 1683—87 og fik Titel som Assessor i Kommercekollegiet samt efterhaanden som Kancelliraad, Justitsraad og Etatsraad. Det er maaske en af disse Udnævnelser, han sigter til, da han ved Gavebrev af 19. Aug. 1687 »efter et helligt Løfte for Guds naadige Bistand og rige Velsignelse« skænkede 100 Slettedaler til de Fattige og Nødlidende i Aalborg.⁴ 1689 købt han Sejlstrupgaard med Sejlstrup Kirke af Admiral Jens Rodsteen, og det følgende Aar flyttede han vist fra Sdr. Elkær til Sejlstrup efter 1689 at have forpagtet Børglum Kloster af Dronning Charlotte Amalie.

Efterhaanden købte han en stor Del spredt Bøndergods i Vendsyssel samt 1704 Hovedgaarden Lundergaard i Jetsmark Sogn og 1711 Hovedgaarden Kærsgaard i Tornby Sogn, 1692 Vrensted Kirke og Tise Kirke, og til førstnævnte gav han og Hustru Kalk og Disk samt en Oblatæske, alt af Sølv. Paa Disken er graveret hans og Hustrus Vaabener. 1703 blev Dyssel Amtmand over Aastrup-Børglum og Sejlstrup Amter, hvilken Stilling han beklædte til sin Død 18. Aug. 1714, og endelig kan nævnes, at han i nogle Aar var Forpagter af de kongelige Forstrande i Vendsyssel.

Dyssel var Enkemand ved sin Død.

I »Personalh. Tidsskrift« 7. III. 117 har jeg fremsat Formodning om, at 4 af hans Sønner var født, før han kom til Sdr. Elkær, men da han og Hustru, født Spormand, først blev gift 1681, er dette ikke Tilfældet, derimod er 6 af hans Børn født paa Sejlstrup, og da hans efterlevende Børns Alder anføres i Skiftet efter ham,⁵ kan Rækkefølgen antagelig opstilles saaledes:

1. *Ejler Christian Dyssel*, f. S. Elkær 1682, Præst i Vrensted-Tise, se nedenfor.

² Tise Kbg. haves ikke fra hin Tid, og i Sulsted Kbg. er hun ikke indført som begravet.

³ D. af Biskop Morten Madsen i Aarhus og gift 10° 1642 med Præst Tøger Pedersen i Randers, der døde 1651. En Slægting (Broder?) til Dysseles Hustru var vel den Kaptajn Christian Spormand, som 13. Juni 1695 voldelig ihjelskød Forpagter Hans Pedersen paa Hæstrupgaard i hans egen Stue, og som derfor blev skudt i Fladstrand 24. Sep. s. A. (Bircherods Dagbøger).

⁴ Aalborg Bispearkiv, Capsa A, Loc. 13, Fasc. 1.

⁵ Aalborghus m. fl. A. Nr. 15.

2. *Ingeborg Dorte D.*, f. S. Elkær 1683, gift med *Morten Lælius* til Ullerupgaard.
3. *Peter Johan D.*, f. S. Elkær 1684, død i Amsterdam 1714 —15, antagelig paa Rejse til Ostindien.⁶ Hans Opholdssted var ubekendt ved Faderens Død.
4. *Lisbet D.*, f. S. Elkær 1685, gift med *Hans Bugge* til Bøgested.
5. *Arent D.*, f. S. Elkær 1686, død før 1714, skal være faldet i et Slag i Udlandet.
6. *Jacob D.*, f. S. Elkær 1687, død i Kbh. som Student 1708, begr. i Trinitatis K.⁷
7. *Kirstine Marie D.*, f. S. Elkær 1688, gift 1717 med Kaptajn *Jens Bille* i Viborg.
8. *Morten D.*, f. S. Elkær 1689, efter Faderen Medejer af Sejlstrup, Oberst, adlet Falkenskiold 1716.
9. *Frederik Christian D.*, f. S. Elkær 1690, Sekondløjtnant, udvandret til Frankrig.
10. *Tøger D.*, f. Sejlstrup o. 1692, Sekondløjtnant, Raadmand i Fredericia.
11. *Bartholomæus D.*, f. Sejlstrup o. 1693, faldt ved Stralsund i Julen 1715, Sekondløjtnant, Ejer af Lundergaard i Jetsmark S.⁸
12. *Arnold Christian D.*, f. Sejlstrup o. 1696,⁹ d. 1763, Medejer af Sejlstrup efter Faderen, levede 1718 paa Vandsted ved Hjørring, men 1728 i Tisted, hvor han var Forpagter af Familie- og Folkeskatten i Aalborghus m. fl. A., blev 1735 Borgmester i Viborg og 1743 Landsdommer der, Ejer af Vinderslevgaard og Marsvinslund, Etatsraad.
13. *Mathias D.*, f. Sejlstrup o. 1698, levede 1716, da han var Arving efter Broderen Bartholomæus, og han kan derfor næppe være faldet i et Slag i Brabant under General Rantzau,¹⁰ da Auxiliærtropperne kom hjem 1713, men er snarere den Søn, der blev dræbt ved en Duel i Holland.
14. *Christoffer D.*, f. Sejlstrup o. 1699, d. 1770, Kaptajn, Ejer af Hald Kloster, adlet Falkenskiold 1716.
15. *Margrethe Sofie D.*, f. Sejlstrup o. 1701, gift med Major *Heinrich Wolters* i Hals.¹¹

⁶ Børglum H. Tgb. 1728, Bl. 546.

⁷ Personalh. Tidsskr. 4. V. 157.

⁸ Skifte Aalborghus m. fl. A. Nr. 22 — 1716.

⁹ Angives i Skiftet efter Faderen 1714 at være 18 Aar og over 3 Aar yngre end Bartholomæus. Aldersangivelsen ved hans Død 71 Aar maa være urigtig.

¹⁰ Personalh. Tidsskr. 6. II. 72.

¹¹ Skifte Aalborghus m. fl. A., Protokollen Bl. 398 b, 1723.

Den i Lengnicks Stamtavle anførte Søn *Henrik Dyssel*, der siges at være adlet Falkenskiold 1716 og at være myrdet i Kbh., har næppe eksisteret; han kunde være født 1694—95, men var i hvert Fald død før Faderen 1714. Han findes ikke blandt de i 1716 nobilerede Personer.¹² En anden Familie Dyssel omtales i Ph. Tidsskr. 5. VI. 146.

Ejler Christian Dyssel var født paa Sdr. Elkær i Sulstød Sogn 4. Febr. 1682 og blev 1697 Student fra Viborg, 1700 cand. theol. og 1708 Magister. 6. April s. A. blev han kaldet til Sognepræst i Vrensted og Tise, hvor hans Fader var Kirkeejer, og i dette Embede døde han 28. April 1729,¹³ Han blev 1710—11¹⁴ gift med *Kirsten Mejer Gerade*, f. 16 . ., d. 4. Okt. 1728, D. af Sognepræst Just Nielsen Gerade paa Jegindø og Inger Olufsdatter Julbye, og med hende havde Dyssel 8 Børn,¹⁵ af hvilke de 2 døde som smaa. De øvrige 6 var:

1. *Arnt D.*, f. o. 1711, d. 1781, 71 Aar, Raadmand i Viborg 1741—50, Herredsskriver i Lysgaard og Hids Herreder 1758. Gift med *Bolette Runchel*.¹⁶
2. *Arnold Christian D.*, f. 4. Maj 1718, d. 1777, Kapellan i Varde 1744, Præst i Hygum 1754,¹⁷ Gift 1° 1755 med *Marie Kirstine Clausdatter Barfoed*, d. 1772, g. 2° med *Anne Jacobine Ditlevsdatter Blangsted*, der ægtede Dyssels Eftermand L. T. Pontoppidan.
3. *Just Gerade D.*, f. o. 1720, d. . . ., var 1766 Forvalter paa Voldbjerg i Ringkøbing Amt, gift med *Karen Ølgaard*.
4. *Elieser D.*, f. o. 1721, d. Kbh. 1765, begr. i Helligaandskirken, Supercargo i Kinafarten, antagelig ugift.
5. *Margrete Sofie D.*, f. o. 1724, d. før 1766. Var ugift og opholdt sig hos sin Faster paa Bøgsted, men ses ikke begravet der og heller ikke i Vrensted eller Sejlstrup.
6. *Johan Arnt D.*, f. 26. Juni 1726, d. 1795, sidst Præst i Østofte paa Laaland, Digter og landøkonomisk Forfatter. Gift med *Andrea Katrine Frantsdatter Thestrup*, f. 1736, d. 1816.

Forinden Hr. Ejler Chr. Dyssel naaede i Ægteskabets Havn med *Kirsten Gerade*, havde han imidlertid haft en uheldig, men ret ejendommelig »Ægteskabshandel« med en anden Kvinde.

¹² Jfr. H. Weitemeyer i »Personalh. Tidsskr.« 6. II. 69.

¹³ Biskoppens Kopibog 2. Maj 1729. Skifte efter Dyssel holdtes 30. Juli 1729 og 26. April 1730, Skifteakter mangler. Skiftebrev efter hans Hustru 9. Nov. 1728.

¹⁴ Ikke viet paa Jegindø.

¹⁵ Wibergs Præstehistorie, Kbg. for Vrensted haves først fra 1730. Hun døde i Barselseng.

¹⁶ Lengnick.

¹⁷ Selvbiografi i »Personalh. Tidsskr.« 6. II. 74 ff.

I sidste Halvdel af det 17. Aarh., da de økonomiske Forhold blev daarligere for de adelige Godsejere, slog mange Præster sig paa Spekulation med Jordegods og købte Fæstegods af betrængte Herremænd. Dette var saaledes for Vendsyssels Vedkommende Tilfældet med Brødrene Laurids Jensen Bjørn i Jerslev, død 1684, og Aksel Jensen Bjørn i Børglum, død 1691, Henrik Pedersen Klein i Jerslev, død 1734, og *Peder Pedersen Holst* i Vraa, død 1714. Holst var Søn af Sognepræst Peder Justsen Ferslev i Ljørslev paa Mors og Else Pedersdatter Holst og var 1694 blevet Præst i Vraa-Em-Serreslev.¹⁸ 1687 ægtede han *Susanne Lukasdatter*, f. 1656, d. 1723, Datter af Tolder i Aalborg Lukas Hansen og Maren Jørgensdatter, og med hende havde Peder Holst foruden en Søn *Lukas Pedersen Holst*, som 1712 var Forvalter paa Sdr. Elkær, kun Datteren *Maren Holst*, f. 1691. Til denne unge Pige, der havde Udsigt til en god Arv efter Forældrene, bejlede Magister Ejler Chr. Dyssel ved sin Fader Amtmanden, og 7. Marts 1709 blev de trolovet, hvorefter de begyndte at indrette Hjemmet i Vrensted Præstegaard med det forestaaende Ægteskab for Øje, og Hr. Peder Holst gav sin tilkommende Svigersøn en med sit Navn forsynet, sølvbeslaget Stok af Muskattræ og til en Værdi af 20 Slettedaler eller samme Værdi som 2 Køer. Endvidere forsynede han i Marts Maaned Vrensted Præstegaard med 8 Par Økne à 20 Rdl. Parret, 14 Tdr. Sæderug à 4 Sldr., 1 ny Bagplov af Egetræ med Jern og Langjern m. v., 6 Køer med Kalv à 9 Sldr., 7 Par nye Arbejdshjul, 1 Par Plovhjul m. v., ialt en Værdi af 376 Sldr.,¹⁹ men Vrensted Præstegaard var ogsaa en stor Bedrift med 12 Tdr. Hk. I Juni Maaned blev der i Vraa Kirke lyst 1. og 2. Gang for Hr. Ejler og Maren Holst, og nogle Dage før Sct. Hansdag (24. Juni) var de unge til Selskab hos Amtmand Dyssel paa Sejlstrup, hvor ogsaa Præsten Hans Faber fra Harreslev med flere »fornemme Venner« var, og alt syntes saare godt; men saa Sct. Hansdag, da Hr. Ejler kom hjem til Vrensted fra Gudstjenesten i Tise, var hans Trolovede og hendes Moder der, og det kom nu til et Sammenstød, under hvilket Kvinderne tilføjede Hr. Ejler saa »stor Spot og Haanhed«, at han ikke kunde finde sig i det, endda han »haver haft saadan kristelig Kærlighed til Maren Pedersdr. Holst, som en Fæstemand bør have til sin Trolovede Fæstemø og en Præst anstaar, baade ved Sammenværelse i hendes Forældres Hus, ja, hun hos mig udi mit Hus baade før og efter Trolovelsen« og ligeledes ved Selska-

¹⁸ Hans Søskende var Kaptajn *Just Pedersen Holst*, død 1707 i Aalborg (1 S. 1 D.) og *Jens Pedersen Holst*, Foged paa Romerike, gift med *Synne Clausdatter Brandt*. Skifte i Fet 20. Juli og 20. Sept. 1718, ingen Børn.

¹⁹ Børglum-Jerslev H. Tgb. 11. Juli 1709.

bet paa Sejlstrup.²⁰ Kvinderne tog saa hjem til Vraa, den 3. Ægteskabslysning blev ikke foretaget, og Maren Holst rejste straks efter med Skib fra Sæby og var borte i 7 Uger, hvorover Hr. Ejler »gjorde sig sine Tanker«.²¹ Det gjaldt nu om at faa Trolovelsen ophævet ved Tamperretsdom, og Hr. Ejler bifaldt, at Adskillelsesdommen blev anlagt mod ham af Pigens Fader, Peder Holst i Vraa; men han krævede Erstatning og Bøde for den »Spot og Haanhed«, der var tilføjet ham, og han vilde beholde de Varer, Hr. Peder havde leveret ham, ligesom han vilde have Ret til at gifte sig, naar og hvor han vilde, hvorimod Maren Holst ikke skulde have saadan Ret, »andre til Afsky og Eksempel«. Medens Tamperretssagen forberedtes, søgte Hr. Peder Holst gennem Proces at faa de Ting igen, som var kommet til Vrensted Præstegaard, da Dyssel ikke vilde samtykke heri, men sidstnævnte hævdede iøvrigt, at Priserne paa dem var ansat alt for højt,²² og 1. Aug. 1709 tog han Tingsvidne om, at de 6 Køer, som kom fra Vraa til Vrensted, var saa forsultet, at de den første Dag ikke kunde gaa længere end fra Vraa til Hjortnæs i Børglum Sogn (ca. 4 km fra Vrensted), hvor de blev om Natten, og næste Dag maatte der hentes Foder til dem i Vrensted Præstegaard; men Køerne kunde dog ikke gaa dertil, og en af dem blev saa læsset paa en Slæde og kørt til Toft i Vrensted, hvor den blev Natten over. Køerne var saa magre, at de kun kunde takseres til 3 Sldr. Stykket i Stedet for 9 Sldr., som Peder Holst satte dem til, og Studene var kun 16 Sldr. værd Parret og ikke 20 Rdlr. (= 30 Sldr.).

8. Juli 1709 lod Hr. Peder Holst indstævne Hr. Ejler for Provsteretten, der holdtes 6. Aug. i Hørby Kirke, hvor Sagen henvistes til Tamperretten; men da den gejstlige Justitsprotokol for Børglum Herred ikke findes, kan de nærmere Omstændigheder ikke oplyses. 18. Sept. kom Sagen for Tamperretten i Aalborg, der beklædtes af Stiftsbefalingsmand *Peder Rodsteen*, Biskop *Frants Thestrup*, Kapellan ved Budolfi Kirke *Mogens Dyre* samt Præsten *Frants Arctander* ved Aalborg Hospitalskirke og med Sognepræst ved Budolfi Kirke *Claus Christian Reenberg* som Notarius.²³

For Tamperretten mødte Hr. Peder Holst paa sin Datters Vegne og begærede Dom til Trolovelsens Ophævelse samt fremlagde en Skrivelse af 18. Sept. fra Datteren. Paa Magister Dyssels Vegne mødte hans Faders Fuldmægtig *Mathias Nielsen Møller*, der fremlagde Hr. Ejlers Indlæg, dateret 17. Sept., og endvidere oplæstes Provsterettens Henvisningsdom af 6. Aug. Da heller ikke Aktstykkerne til Tamperretsprotokollen synes at være i Behold, kan

²⁰ a. St. 10. Okt. 1710.

²¹ a. St.

²² a. St. 11. Juli 1709.

²³ Aalborg Stifts Tamperretsprotokol 1688—1715, Bl. 157—157 b.

der ikke gives Oplysninger om de fremlagte Indlægs Indhold, men Dommen kom til at lyde saaledes:²⁴

»Saasom der er holdt kristelig Trolovelse imellem Magister Ejler Christian Dyssel og Maren Pedersdtr. Holst og derefter tvende Gange sket Lysning af Prædikestolen, og her for Retten intet er fremført til Bevisning, at Maren Holst til samme Ægteskabsløfte og Trolovelse er nødt, men hun selv i hendes Indlæg bekender, at hendes kære Forældre ej med nogen sær Haardhed har tvungen hende til at samtykke Amtmand Dyssels Begæring paa hans Søns Vegne, saa endog begge Parter giver deres Attraa tilkende i deres Indlæg at ville skilles ad, finder Retten dog ikke at kunne efter Loven føje deres Begæring i at løse det hellige Trolovelses-Baad, som er sket imellem dem. Men som man kan tænke, at de hæderlige Folk ej har begyndt saadant helligt Værk uden Guds Raad, saa maa saadanne selvgjorte Tanker, som siden efter Trolovelsen kan være indkommen, ej hindre saa vigtigt og helligt et Baand, som andre, om dermed saa løseligt og ubetænkelig skulde omgaas, maatte forarges over. Hvorfor vi ser ej at kunne kende anderledes, end det Ægteskabsløfte, som ved den hellige Trolovelse er stadfæstet, bør ved Magt at stande.«

Tamperrettsdommen blev indanket for Højesteret, og ved Dom her af 28. Maj 1710 ophævedes Trolovelsen, og Hr. Peder Holst og hans Datter fik en Bøde paa 50 Rdlr.²⁵ Da kun Rettens Voteringsprotokoller for hin Tid er opbevaret, kan Sagens Detailler heller ikke herfra oplyses nærmere.

Til Sagens Behandling ved Højesteret var saavel Stiftamtmand Peder Rodsteen som Biskop Frants Thestrup indstævnet ved kgl. Stævning af 11. Januar 1710 for at forsvare Tamperrettsdommen, men da de begge var forhindret i at møde, sendte de 13. Maj en skriftlig Udtalelse stilet til Kongen og udtalte deri, at Tamperretten ikke havde kunnet ophæve Trolovelsen, der var indgaaet af de Trolovede med begge deres Forældres Samtykke, og Maren Holst havde erklæret, at hun ikke med »nogen sær Haardhed« fra hendes Forældres Side var tvunget til at samtykke i Amtmand Dyssels Begæring paa hans Søns Vegne, men hun vilde fortolke sit Samtykke at være sket »af en datterlig Frygt til at føje sine Forældre imod sin egen Prestination til hans Person«, og Mag. Dyssel havde erklæret, at han har haft saadan kristelig Kærlighed til Maren Holst, som en Fæstemand bør have til sin Fæstemø.

Trolovelsen var foretaget i Maren Holsts Hjem i Overværelse af samtlige Venner,²⁶ og der var lyst 2 Gange i Vraa Kirke.

For Tamperretten var ikke oplyst noget, der kunde begrunde en Skilsmisdom, men Stiftsøvrigheden kunde ikke nægte, at der vilde følge adskillig Fortræd med Ægteskabets Fuldbyrdelse, da det erfares, at det var Fæstemøens Forældre, som havde foranlediget Trolovelsen, da hun aldrig havde haft Hjærte til Dyssel, der

²⁴ a. St. Retskrivningen moderniseret.

²⁵ Børglum-Jerslev H. Tgb. 10. Okt. 1710.

²⁶ Den blev foretaget af Provst Christen Spliid fra Vrejlev (Vraa Kbg.).

havde udtalt, at den Spot, hun havde tilføjet ham, og de Præsumtioner over hendes Bortrejse til København »vilde altid quæle ham«. ²⁷

Peder Holst genoptog nu Forsøgene paa at faa sine til Mag. Dyssel leverede Effekter igen; men ved Dom af Børglum-Jerslev Herreders Ting 6. Nov. 1710 frifandtes Dyssel for dette Krav, og imidlertid var Dyssel gennem sin Fader Amtmanden begyndt at gaa angrebsvis frem mod Hr. Peder Holst, idet Amtmanden 7. Aug. 1710 lod tage Tingsvidne om Præstens Lovovertrædelser paa følgende Omraader

1. Hr. Peder lader sine Folk arbejde paa Helligdage,
2. kræver bedre Tiendekorn, end Yderne avler, nemlig Vinterrug, som de maatte købe, i Stedet for Vaarrug, som de avlede.
3. Han vil ikke høste sit Korn samtidigt med Beboerne, men tager deres Kvæg i Hus, naar det kommer i Kornet, og Beboerne maatte derfor hjælpe ham med Høstning, Rivning og Kornagning baade om Søndagen og andre Dage.
4. Han kræver, at de skal køre hans Korn til Sæby og gøre Skovrejser for ham.
5. Han vilde ofte ikke holde Tale over deres Døde, fordi de ikke vilde betale nok derfor.
6. Han viste de Folk fra Skriftestolen, som ikke havde betalt Offer eller som skyldte ham noget.
7. Han krævede, at alle Sognets Barselkvinder skulde møde paa samme Søndag for at blive indledet af ham.
8. Han holdt ikke Tjeneste i Em Kirke 2. Paaskedag 1709.
9. Han var streng med at forhøje Tienden.
10. Han havde forpagtet Folkeskatten og krævede den ogsaa af Fattige og Betlere.

Amtmand Dyssels Besværinger er vel kommet for den gejstlige Domstol, men dennes Justitsprotokoller for Børglum Herred er som foran nævnt ikke bevaret.

Hvad *Maren Pedersdtr. Holst* angaar, skal tilføjes, at hun efter kgl. Bevill. 10. Dec. 1710 blev gift med *Rasmus Christensen Mule*, Ejer af Attrup i Hammer Sogn, hvis 3. Hustru hun blev. Mule solgte 1713 Attrup (16½ Td. Hk.) til sin Svigerfader Peder Holst, og var derefter Forpagter af Gaarden, men døde 1714, hvorefter Maren Holst 1715 ægtede Ridefogeden paa Knivholt *Engelbret Jensen* fra Klitgaard i Ulsted, der med hende fik Attrup, som han solgte 1726 Hk 18 Tdr, Fæstegods 15 Tdr) for derefter at købe Lindholmgaard ved Nørresundby, hvor han drev Prokuratorvirksomhed, men gik i Armod, og her døde Maren Holst 1748. ²⁸ I Ægteskab med Engelbret Jensen havde hun 8 Børn.

²⁷ Biskop Fr. Thestrups Kopibog, Bl. 7 b (Landsarkivet). Jeg skylder Dr. theol. *Bjørn Kornerup* Tak for Henvisning til denne Kilde til Mag. Dyssels Historie.

²⁸ Begr. Sundby 12. Maj 1748, 57 Aar 1 M. 1 D.; se iøvrigt Chr. Petresch-Christensen: Nørresundby II. 91 f.

Magister Dyssel var ligesom flere af sine Samtidige en stor Spekulant i Jordegods, og han erhvervede sig i Aarenes Løb en Mængde Bøndergods i Tise, Vrensted, Hellevad, Fureby og flere Sogne, saaledes havde han 1717 ca. 65 Tdr. Hk. Bøndergods i Tise Sogn og 60 Tdr. i Vrensted Sogn og ca. 170 Tdr. Hk. i Hvetbo Herred, af hvilket ca. 134 Tdr. indtil 1716 var Ryttergods. Da han tilmed synes at have været en stridbar Mand, der idelig laa i Proces snart med en, snart med en anden og om vidt forskellige Emner, holdt han Forvalter eller Ridefoged til at varetage de verdslige Anliggender; 1711 boede Studiosus *Chr. Pedersen Nørholm* i Præstegaarden, og 1717—18 fungerede *Sr Thomas Andersen Nørholm* som Forvalter i Vrensted Præstegaard.

1712 købte Dyssel Halvdelen af den ret store Sundstedgaard i Vrensted Sogn af Præstesønnen fra Jerslev *Laurids Lauridsen Ursin* (Bjørn), der var Købmand i Fladstrand (Frederikshavn), og ved samme Tid købte han den anden Halvdel. Denne Gaards Mark lod han indhegne med Diger, men betegnende nok for hans økonomiske Sans satte han ikke Digerne paa sin egen Jord, men paa Vrensted Bys tilstødende Ejendom og Fælded, ligesom han lod grave Digetørvene paa Vrensted Hede og Fælded. De andre Lodsejeres Herskaber lod derfor 1715 rejse Tiltale mod ham, og han blev dømt til at nedrive Digerne. Han havde som da Ejer af 22 Tdr. Hk. Ret til at græsse 66 Høveder i Fældeden, men han havde holdt 160 Høveder der foruden Heste og Faar, og ogsaa for dette Forhold blev han tiltalt og dømt.²⁹ 1717 købte Dyssel af den forhenværende Rytter og Blystøber³⁰ i Vrensted *Hans Peiter Klytz*, den Ryttergaard i Vrensted, som Klytz 1715 havde købt af Kronen, og 1718 solgte Dyssel til Klytz en »Sandbakke« i Løkken, hvor han vilde bygge et Hus.³¹ Dyssel stod da som Ejer af hele Fureby Sogn, der havde været udlagt som Ryttergods, men som 1715 solgtes til Generalmajor *Chr. Georg Møsting* til *Rønnovsholm*, der atter overdrog det til E. C. Dyssel, men maatte tage det igen, da Dyssel kom i Pengevanskeligheder 1718. Nævnte Aar faldt nemlig en Del store Kreditorer over ham, saaledes Borgmester i Tisted *Enevold Berregaard* til Kølbygaard, hvem han skyldte 1300 Ddlr., Stiftamtmand *Rudolf Gersdorff* paa Sæby Kirkes og Skoles Vegne 1850 Ddlr.,³² *Den gejstlige Enkekasse* i Aal-

²⁹ Børglum-Jerslev H. Tgb. 18. Juli og 8. Aug. 1715.

³⁰ I Vrensted var gennem det 17. Aarhundrede nogle Blystøbere, som arbejdede ved Kirkerne overalt i Vendsyssel.

³¹ Tgb. 17. Marts og 19. Maj 1718.

³² 13. Dec. 1717 skrev Biskoppen til Mag. Dyssel, at Stiftamtmanden havde paalagt ham at meddele Dyssel, at han ikke uden nøjagtig Sikkerhedsstilling kunde beholde de Penge, han havde laant af Sæby, og han skulde derfor forhandle med Præsten og Byfogeden i Sæby derom (Biskoppens Kopibog).

borg 500 Sldr., Præsten *Sixtus Aspach* i Aalborg 1400 Rdlr., Købmand *Jakob Hybertsen* i Aalborg 800 Rdlr., Præsten *Kjeld Nielsen* i Nørresundby 700 Rdlr. og flere.³³

Dyssel klarede vel Skærene saa nogenlunde ved at sælge en Del Bøndergods samt Vrensted og Tise Kirker til *Frederik Kjær* til Børglum Kloster, men at han var nær taget ses af, at han maatte give Stiftamtmand Gersdorff Pant i sit Indbo og Løsøre og sin Præstegaards Besætning og endda som haandgivet Pant udlevere 3 Guldarmbaand, 1 Guldkæde, 1 Guldring, 1 Diamantring og en stor Del Sølvtoj m. m. Og endvidere maatte han pantsætte sin Præstetiende for den Tid, han blev i Embede, hvis da ikke Gælden blev betalt forinden.³⁴ 1720 pantsatte han til Byfoged *Rasmus Jørgensen* i Nykøbing Mors for 710 Rdlr. næst efter Gersdorffs Prioritet sin Præstegaards Bygning i Vrensted med Besætning, Redskaber, Løsøre og Klæder, bl. a. 24 Stude, 3 Tyre og 1 Hingst samt en halv Snes Heste. Han afdrog efterhaanden 353 Rdlr. paa denne Gæld, saa der 1726 kun var 357 Rdlr. til Rest, og denne Fordring solgte Rasmus Jørgensen saa til *Frederik Kjær* til Børglum Kloster, der vist forstod at »presse Citronen«. Dyssel skyldte endvidere 299 Rdlr. til Hr. *Svend Lemvig* i Jetsmark, der døde 1727, og dette Beløb dømtes Dyssel til at betale eller lade Lemvigs Arvinger faa Indvisning i sit Bo.³⁵ Endelig skal angaaende hans økonomiske Forhold anføres, at hans Broder, Justitsraad *Arnold Chr. Dyssel* i Tisted 1728 anlagde Sag mod ham paa Baron *Rudolf Gersdorffs* Vegne, idet Mag. Dyssel ved Dom af Børglum-Jerslev Herreders Ting 14. Juli 1718 var blevet dømt til at give Transport til Gersdorff som Overformynder (Stiftamtmand) for 1480 Rdlr., der tilkom Dyssels Broder *Mathias*, og som nu tilkom dennes Arvinger. Gersdorff havde overdraget Transporten til Justitsraad Dyssel, og med Renter var Beløbet nu 2590 Rdlr.³⁶

Midt under disse Genvordigheder døde Mag. Dyssel 28. April 1729, og hans Broder Justitsraaden i Tisted blev Væрге for hans Børn, der 30. Juli 1729 fragik Arv og Gæld efter Faderen,³⁷ hvis Skifte stod i Vrensted 26. April 1730. Skiftet, der var meget vidtløftig, er antagelig foretaget ved Kommissarier, og Boet var utvivlsomt insolvent, men der findes ikke Skiftebrev efter ham i Bispearkivet, og Jerslev Herreds gejstlige Skifteprotokol er tabt.

³³ Tgb. 19. Maj 1718.

³⁴ a. St. Kronen maatte igen overtage det til Dyssel solgte Ryttergods, som 1718 delvis blev solgt til *Fred Kjær* og Præsten i Ingstrup, Magister *Jens Godsen*, og Dyssel tabte ca. 3000 Rdl. ved »sit uforsigtige Kiøb«. (»Kronens Skodere« III. 507 ff, 795, 830).

³⁵ a. St. 12. Juni 1727.

³⁶ a. St. 1728, Bl. 541 ff.

³⁷ a. St. 1729 Bl. 336 samt Biskoppens Indberetning af 2. Maj 1729 til Oversekretæren.

Hvad Mag. Dyssels *præstelige Virksomhed* angaar, synes han at have været meget nidkær og var vel nok pietistisk indstillet. Særlig ivrede han mod Usædelighed og Fylder, men i saa Henseende var Vrensted Sogn, hvor der i hans Tid laa et Rytterkompagni, og hvor der var et Vejknudepunkt, ogsaa det mest uskikkelige i Vendsyssel, og der var en halv Snes Smugkroer foruden en privilegeret Kro.

I Aalborg Bispearkiv³⁸ findes i Biskop Frands Thestrups Kopibog en Række Breve til Dyssel omhandlende Forhold, som Dyssel har skrevet til ham om. Desværre er de indkomne Breve til Biskoppen efter Landsarkivets Udsagn i en saa opløst Stand, at Pakkerne ikke kan aabnes og Brevene benyttes, men saavel gennem Biskoppens Breve som gennem Tingbøgerne kan man dog danne sig et Billede af Dyssels Embedsforhold.

24. April 1711³⁹ skrev Biskoppen til ham, at han har erfaret, at Dyssel molesteres af de Ryttere i Sognet, som er af fremmed Religion, fordi han har berørt dem i sin Prædiken, og Biskoppen minder ham derfor om Ritualets Pag. 23 og hellere ved Katekisationen underviser sine egne *ne inficiantur fermento* (for at de ikke skal blive smittet i Sjælen), »som jeg dog ikke tror, nogen af dem skulle søge at forføre nogen.....«.

Hvis ellers noget utilbørligt af de Militære passerer, da kan Dyssels Fader som Amtmand bedst irettesætte dem, eller Mag. Dyssel kan sende Biskoppen sin Beskyldning, sige hvori den bestaar og hvem de skyldige er, saa skal Thestrup faa Stiftamtmandens Assistance, saa de skyldige kan blive afstraffet af deres Officerer.

Biskoppen har videre fornemmet, at da *Skolemesterens Søn* i Tise nægtes Skudsmaal, fordi han ikke ved, hvem der skal give ham Pas, saa vil Biskoppen tage sig det an, da Skolemesteren staar under gejstlig Ret, og Mag. Godsen⁴⁰ har ved Landemodet faaet Paalæg om at forsyne ham med Salighedsmiddel, hvis der intet forargeligt var udøvet. »Man maa arbejde paa, at hungrige Sjæle kan mættes, hellere end gøre dem Hinder uden Aarsag«.

Den Formaning til Sagtmodighed og Varsomhed, som Biskop Thestrup ovenfor udtaler overfor Mag. Dyssel, gaar ogsaa igen i Biskoppens øvrige Skrivelser til ham.

1713 havde Dyssel nægtet at tage Kromand i Vrensted *Niels Laursen Nørgaards Hustru* til Skriftemaal og Altergang, og Niels Nørgaard⁴¹ klagede derfor til sin Husbond Jesper Jespersen til Høgholt, som derefter anlagde Sag imod Dyssel, der 8. Juni

³⁸ Landsarkivet i Viborg.

³⁹ Kopibogen Bl. 135 b.

⁴⁰ Præst i Ingstrup-Hjermeslev-Alstrup.

⁴¹ Var ogsaa Blytækker.

1713 blev indstævnet for Børglum-Jerslev Herreders Ret. Her lod Dyssel fremlægge en Skrivelse af følgende Indhold:

»Saasom jeg til i Dag er indstævnet til Spørgsmaal at svare, hvorfor jeg har holdt Niels Laursen Nørgaards Kone, *Margrete Christensdatter* udi Vrensted, fra Alterens Sacramente, da saasom der i denne Sag skal dømmes af den gejstlige Ret efter Loven, falder herpaa mit tjenstlige Gensvar saaledes: 1. Saasom jeg tilforn har overbevist dem, at de har holdt *Kroeri* og udtappet til Overflødighed udi Paaskehelligdagene midt under Prædiken, og jeg da baade den Tid og siden mange Gange hemmelig og aabenbare har advaret og paamindet dem om, at de skulde lade deres Kroeri fare og ikke holde noget Kroerhus, saasom det er baade imod Guds og Kongens Lov, og de dog ikke desmindre bliver ved at holde Kroeri baade Søgne- og Helligdage, saa kan de jo anses som Guds Ords Foragtere og derfor bør at holdes fra Nadverens Sacramente efter Lovens pag. 240 og 241, Art. 25, 2.⁴² Thi at saadanne Kroerier er imod Guds Ord og Befaling bevises af Habacuc 3. Kap. 11 Vers,⁴³ hvor Guds Aand ved Profeten siger: »Ve Dig, Du som skændet udi for Din Næste og gør hannem drukken, at Du kan se hans Skændsel«, hvor det Ord »ve« ikke er et Medlidelses- eller et Medynksomheds-, men et Forbandelses- og Fordømmelses-Ord; naar nu Gud selv raaber Forbandelse ..... (borte af Fugt) de ikke løser sig selv fra det syndige Levned og Væsen og ..... (borte af Fugt) at holdes fra Alterens Sacramente efter Lovens pag. 240, Art. 25. De, som forsætlig har Lyst til det, som Gud udtrykkelig forbyder og raaber Ve over, de er jo Guds Ords Forhaanere og synder foruden al Guds frygt og derfor bør at holdes fra Alterens Sacramente efter Lovens pag. 240, Art. 25. Kroerfolkene har jo forsætligvis for deres Profits Skyld at søge Lyst til, at deres Naboer ..... (borte af Fugt) Kæmper til at drikke Vin og anden stærk Drik og føres dermed til at fylde sig, at de kan være aarle oppe om Morgen og søge flittig efter stærk Drik og siden indtil Natten, at de brænder af Vin, hvilket Gud raaber Ve og Forbandelse over hos Profeten Esaias, Kap. 5, Vers 11 og 22, og desforuden forbydes mange andre Steder udi den hellige Skrift. Ergo er Kroerfolkene Guds Ords Forhaanere og derfor bør at holdes fra Alterens Sacramente, og jeg finder ikkun slet Estime at være lagt paa Kroerkvinder i den hellige Skrift, hvor Kroerkvinderne og Skøgerne gaar under ét Navn, 1. Reg., 22. Kap., 38. Vers,⁴⁴ som kan ses af Lutheri Forklaring in margine og desforuden bevises af det hebraiske Ord, som staar udi Hovedteksten Zōnôt,⁴⁵ som baade 1. Reg., 3. Kap., 16. Vers og 1. Reg., 22. Kap., 38. Vers bemærker Horer og Skøger in plurali og har in singulari Zōnâh, som efter R. Rimchi interpretation eller analysin bemærker baade en Skøge og en Kroerkone, kommer a Radice⁴⁶ Zōnâh at bedrive Hoer, saa staar der i 1. Reg., 22. Kap., 38. Vers: Kroerkvinderne og Skøgerne samlede med Hundene, som skal udenfor, Apoc.⁴⁷ 22. Kap., 15. Vers, og hvilke Helligdommen skal ikke gives, Matth. 7. Kap., 6. Vers; saa finder jeg, at Apostelen Paulus siger, at Drukkenskab og uskikkeligt Levned følges ad, Ephes. 5. Kap., 18. Vers, og Horeri og Vin staar samlede med hverandre, Apoc. 18. Kap., 3. Vers.

Efterdi da en Skøge og en Kroerkone kaldes med det samme Navn udi Bibelen, saa ved jeg snart ikke, hvilken af disse to Dele ovenbemeldte Mar-

⁴² Danske Lov 2. B. 5. Kp. § 25.

⁴³ Det er 2. Kap. 15. Vers.

⁴⁴ Kongernes Bog.

⁴⁵ De hebraiske Ord i Brevet er skrevet med hebraisk Skrift.

⁴⁶ Rodord.

⁴⁷ Johannes Aabenbaring.

grethe Christensdatter skal være, eller maaske rettere at sige: Hun er vel begge Dele.

At saadanne Krohold ogsaa er imod Kongens Befaling bevises med den Forordning af Dato 4. Juni 1689, hvor udi i Henseende baade til Guds Fortørnelse og den gemene Mands Tids og Penges Spilde, som deraf følger, udtrykkeligen forbydes, at ingen Kroerhuse holdes paa Landsbyerne uden Kongens særdeles Bevilling og allernaadigste Tilladelse, og derfor hverken tør eller vil jeg antage saadanne Kroerfolk udi mine Sogne imod Kongens Forordning.⁴⁶

Saaom Præsterne efter Lovens 2. Bog, 7. Kap., 1. Art., pag. 246 befales at have Indseende med, at de, som er i deres Menigheder, nærer sig redeligen, saa tror jeg ikke, nogen kan retsindigvis sige, at de nærer sig redeligen, hvilke (som Kroerfolkene) søger deres Næring af deres Næstes Skade og Fortabelse, saa det kan ikke være en ærlig og redelig Næring, som bruges baade imod Guds og Kongens Lov og Befaling baade til Guds Fortørnelse og deres Næstes Forargelse. ....«

Dyssel anmodede derhos Øvrigheden om dens Bistand til at faa det ulovlige Krohold afskaffet i hans Sogne, og Biskop *Jens Bircherod* (død 1708) havde ogsaa ved en Visitats i Vrensted Kirke i sin Tale straffet saadant Kroervæsen og formanet til dets Afskaffelse. Den 20. Juli 1713 kom Sagen for den gejstlige Ret, der holdtes i V. Brønderslev Kirke. Her sagde Dyssel atter, at han nok vilde antage Niels Nørgaard til Skrifte og Altergang, men ikke hans Hustru, da hun var en ulovlig Kroerkone til Guds Fortørnelse og Bøndernes Skade og muligt ogsaa var en Skøge, for hun havde én Gang udstaaet Kirkens Disciplin i den Anledning, og hun huskede vel ogsaa, at hendes Fader for nogen Tid siden vilde have hende strøget til Kaget. Retten dømte dog, at Dyssel skulde efterkomme Niels Nørgaards og Hustrus Begæring om Skrifte og Altergang.

Samme Aar klagede Dyssel atter til Biskoppen over Forholdene i Vrensted, og 6. Dec. skrev Thestrup til ham i den Anledning.⁵⁰ Det smerter Biskoppen inderligt

»at saa megen Uskikkelighed skal faa Fremgang, fordi det bliver ikke straffet, men som det Krohold, han tillægger den største Skyld, kan bedst hindres af den kgl. Amtmand, som bør at holde over kgl. Forordning, maa enten Skylden være hos ham selv (∴ Mag. Dyssel), at han ikke andrager det hos ham (∴ Amtmand Dyssel) som brachium seculare (verdsligt Anliggende), eller han maa finde det af anden Beskaffenhed, hvorfor jeg ved ej bedre at raade ham end i den Fald bruge den skønne Lejlighed, Gud haver givet ham, at have Amtmanden til Fader, at han søger hans Assistance.«

Biskoppen tilraader ogsaa Mag. Dyssel at søge Faderens Raad, inden han henvender sig til Justitsraad Jespersen til Høgholt med

⁴⁸ Niels Laursen Nørgaard synes først at have faaet Bevilling til Krohold 1714, men benyttede vist en tidligere (1711) Kromand Laurs Pedersen Skjøts Bevilling.

⁴⁹ Jerslev H. gejstl. Justitspr.

⁵⁰ Kopibogen Bl. 281.

en Skrivelse, som han har vist Thestrup, »som nok kunde sættes i nogle høfligere Terminis«.

Angaaende at holde Folk fra Altergangen, da skal der være offentlig og lovlig Beskyldning mod de paagældende med Angivelse af, hvad det er, som de afviste volder Forargelse ved, og Biskoppen raader derfor Dyssel til at søge Raad hos sin Provst⁵¹ i slige Sager, som denne bedst kender, og at følge hans Raad og »intet gøre af sær Passioner«. Det er bedst, at Dyssel holder sine egne Folk fra Kroen, saa de kan give et godt Eksempel for andre. En Enkemands Horeri er det bedst, at Dyssel andrager for Husbonden, og vil han ikke straffe Manden, da har Amtmanden Magt til at tiltale ham til at holde sig efter Loven.

Til Slut formaner Biskoppen Mag. Dyssel til at foregaa sin Menighed med saa kristeligt Liv og Levned, at den kan opbygges derved.

1716 ses Dyssel at have klaget over en Præst, sandsynligvis *Jens Godsen* i Ingstrup, der ejede Bøndergods i Vrensted. Biskoppen skriver i den Anledning 7. Jan. 1717⁵²:

»Tilforn har jeg svaret ham, at hvis Sager, som skulle komme ind for mig, maatte tilforn komme ind for Provsten, og den Sag fordrer tvende Underdommere. I det gejstlige stævnes Præsten for Provsten, og hvad Passet angaar maa kendes paa af Herredsfogeden. Jeg undrer, at han vil begære nogen Decision af mig, som ikke haver hørt alteram partem (∴ Modparten).«

At Forholdet mellem Dyssel og Nabopræsten, Provst Jens Godsen i Ingstrup, i hvert Fald ikke var godt ses af, at sidstnævnte 1717 klagede til Biskoppen over, at Dyssel havde vægret sig ved at kaste Jord paa en Enke, der var død paa Godsens Fæstegods i Vrensted, før der blev ydet Betaling for det. Biskoppen lod i den Anledning 12. Marts Dyssel vide, at Jordpaakastelse sker uden Betaling, og for Ligprædiken maa intet kræves uden efter enhvers Tykke og Vilkaar,⁵³ ligesom Jorden (Graven) var fri for dem, der ydede Tiende. Der maatte heller ikke tages Betaling for Kirkeklokken udover den almindeligt fastsatte Takst. Dyssel skulde straks erklære sig overfor Biskoppen om denne Sag og om Grunden til, at han opholdt Ligets Begravelse, og han skulde vare sig selv, at han ikke førte sig i Fortræd og andre Præster i Mistanke.

1718 var der Strid mellem Mag. Jens Godsen og Mag. Dyssel, fordi Dyssel mod Godsens Forbud havde taget Pigen *Maren Sørensdaughter* fra Ingstrup til Alters og Trolovelse, og Sagen kom for Provsteretten, der afholdtes 1. Sept. 1718 i V. Brønderslev Kirke.⁵⁴

⁵¹ Hr. *Jens Pedersen Brøndlund* i Ø. Brønderslev.

⁵² Kopibogen Bl. 33.

⁵³ Danske Lov 2., 10., 1.

⁵⁴ Jerslev H. gejstl. Justitsprotokol.

Mag. Godsen anførte, at naar han havde nedlagt et saadant Forbud, var det ikke, fordi det var nødvendigt, da Loven forbød at tage Folk fra en fremmed Menighed til Alters og Trolovelse,⁵⁵ men — tilføjede Provst Godsen spydigt — han frygtede for, at Mag. Dyssels »Hukommelse af andre Affaires var svækket«.

Dyssel mødte i Provsteretten ved sin Fuldmægtig *Thomas Andersen Nørholm*, der tjente ham som Godsforvalter, og denne udtalte, at Godsen »næppelig havde haft sine Conceptor samlede« i denne Sag, thi Pigen var rejst fra Ingstrup for 11 Aar siden, havde opholdt sig ca. 4 Aar i Norge, derefter nogle Aar i Fureby Sogn og nu i Vrensted Sogn i 4—5 Aar. Hertil replicerede Godsen, at da Pigen kom fra Norge, opholdt hun sig en Tid hos sin Moder i Skulsmark i Ingstrup Sogn og gik til Alters der, og senere havde hun ingen fast Bopæl haft, men havde rejst mellem Danmark og Norge med smaa »Negotier« og havde opholdt sig paa de Steder, hvor hun kunde faa noget at handle med, saaledes i Fureby, Løkken, Ingstrup, Vrensted m. fl. Steder. 14. Marts 1718 havde hun begæret sit Pas paategnet med Skudsmaal af Mag. Godsen, for at hun kunde faa en Præst til at trolove sig, hvad Godsen ikke vilde, da hun allerede var flyttet sammen med den Mand, hun vilde giftes med;⁵⁶ men Godsen vilde ikke give hende Skudsmaal, og hun gik saa til Mag. Dyssel, der viste sig mere imødekomende og foretog Trolovelsen.

Da Sagen ikke var tilstrækkelig oplyst for Provsteretten, blev den udsat i 3 Uger, idet det forbødes Mag. Dyssel at vie Parret i Mellemtiden; men Sagen forekommer ikke senere i Retsprotokollen, og den omhandles ikke i Biskoppens Kopibog.

Der gik nu et Par Aar, uden at vi hører mere til Dyssels præstelige Affærer, muligvis fordi han i disse var saa optaget af sine anspændte økonomiske Forhold, men 1721 skrev han atter til Biskoppen om forskellige Emner, idet han blandt andet havde faaet Kig paa, at der paa de store *Markeder i Tise*, der aarligt afholdtes i 14 Dage i Ugen før og efter Paaske, skete adskilligt usømmeligt.⁵⁷ Det var oprindeligt et »Kildemarked« holdt ved Vor Frue Kilde vest for Kirkegaarden, og det var et af de 4 store Landsbymarkeder i Vendsyssel, der fik Lov at bestaa efter Forordningen af 12. Maj 1602.

14. Juni 1721 skrev Biskoppen til Dyssel,⁵⁸ at hvad Markeds-

⁵⁵ Danske Lov 2., 5., 22. og 3., 16., 10.

⁵⁶ Dette var endnu almindeligt i Vendsyssel i 1800erne efter at den kirkelige Trolovelse var bortfaldet 1799.

⁵⁷ 1723 skrev Dyssel atter til Biskoppen om Markedsforholdene, og Biskoppen svarede 7. Maj, at Stiftamtmanden havde lovet at skrive til Herredsfogeden derom.

⁵⁸ Biskoppens Kopibog.

uordentlighederne angik, havde han skrevet til Forvalteren Peder Ifversen paa Hammelmose derom, og hvad angik de øvrige af Dyssel omtalte Forhold havde han skrevet til Præsterne om.

Men saa tilføjede Biskoppen, at *Frederik Kjær* til Børglum Kloster havde klaget til ham over, at Mag. Dyssel ikke vilde tage en Husmand fra Vrensted, der havde tjent Kjær som Røgter, til Alters. Som Følge af sin Røgterplads havde Husmanden ikke kunnet søge Vrensted Kirke, men havde søgt Børglum Kirke. Biskoppen udtaler, at det vel ikke kan nægtes Røgteren og hans Hustru at gaa til Alters i Vrensted.

Imidlertid maa Dyssel have været af en anden Mening, og Frederik Kjær lod ham derfor tiltale for en Provsteret, der holdtes i V. Brønderslev Kirke 28. Juli 1721. Klagen gik ud paa, at Dyssel nogle Gange havde holdt Kjærs tidligere Røgter *Niels Nielsen Høngaard* i Vrensted fra hemmeligt Skriftemaal og Altergang, fordi han ikke havde medbragt Bevis for, at han havde gaaet til Alters i Børglum Kirke. Sagen blev opsat til 7. Aug., og Fred. Kjær lod da fremlægge Bevis for, at Røgteren havde gaaet flittigt i Kirke i Børglum, hvilket Bevis bestod i et Tingsvidne af Børglum Birketing 5. Aug. 1721, og Provsteretten dømte derefter Dyssel til at tage den forhenværende Røgter til Alters.⁵⁹

Samtidigt havde Fred. Kjær rejst Tiltale mod Dyssel, fordi han havde nægtet at tage *Jørgen Larsen* af Sundstedgaard til Alters med den Motivering, at Jørgen var kørt til Dronninglund i sin Husbonds Ærinde 3. Pinsedag og havde ladet harve paa sin Jord⁶⁰. Jørgen Larsen forklarede, at han 12. Juli var kommet ind i Skriftestolen, og efter at Mag. Dyssel havde indledet sin Skriftestale, sagde han: »Der er blevet noget borte for Dig, siden Du var her sidst, er det Klæder, er det Penge, er det Kvæg eller Kreaturer; det kan Du ikke finde her, men Guds Naade og Ven-skab har Du mistet; har Du ikke været ved Dronninglund 3. Pinsedag? Vil Du love Bod og Bedring, saa vil jeg tage Dig til (Alters) denne Gang.« Dertil svarede Jørgen Larsen, at saa vidt ham selv angik, vilde han gerne gøre Bod og Bedring, men kom der Bud fra Øvrigheden, saa fik han som en fattig Undersaat vel at lyde, hvorpaa Præsten sagde: »Saa har Du ingen Nytte deraf, at Du sidder (for Skriftestolen)«. Jørgen sagde saa: »Hr. Magister, I kan vel selv vide, at da I havde Bønder, og I buddede om Helligdage, da maatte de lyde Eder«; men Dyssel afviste denne noget nærgaaende Bemærkning om hans Forhold som Godsejer med at sige: »Hvad er det for Snak? Du har ingen Nytte af, at Du sidder, jeg tager Dig ikke til«. Jørgen Larsen havde den paagældende

⁵⁹ Jerslev H. gejstl. Justitsprotokol.

⁶⁰ Mag. Dyssel havde solgt Sundstedgaard til Frederik Kjær.

3. Pinsedag været i Dronninglund efter Mursten til sin Husbond Frederik Kjær, men havde været i Kirke baade 1. og 2. Pinsedag. Mag. Dyssels Forklaring var i det væsentlige overensstemmende med Jørgens, og det centrale i Sagen var, at naar Jørgen ikke vilde love at afholde sig fra Helligdagsarbejde, selv om det var Øvrigheden (Herskabet), der befalede det, vilde Dyssel ikke godkende et saadant halvt Omvendelsesløfte, »halvt Forsæt til Forbedring«, og ikke tage ham til Alters. Provsteretten kom til det Resultat, at da Jørgen paa en kristelig Maade havde fremstillet sig for Skriftestolen, men ikke faaet Tilsigelse om Syndsforladelse, burde Dyssel herefter se sig vel for, at han efter Ritualets Pag. 144 med Beskedenhed og Sagtmodighed omgaas det hellige Embede med Skriftestolen og ej haanligt afviser nogen der fra. Hvis han finder, at nogen forser sig med Helligbrøde, skal han søge de skyldige paa lovlig Maade.

Dyssels meget kritiske Indstilling over for dem, der ønskede at gaa til Alters, bevirkede naturligt, at Folk af hans Menigheder søgte at faa Nabopræsterne til at tage sig til Alters, selv om det ikke var tilladt. 1723 maa Dyssel have klaget herover til Biskoppen, thi denne skrev 7. Maj til ham, at hans Besværing over, at Præster tog Folk af hans Menighed til Alters, var blevet forelagt Provsterne paa Landemodet. Men derefter var der blevet klaget til Biskoppen over, at Mag. Dyssel ikke brugte den sædvanlige Maade med Altergangen paa Søn- og Helligdage, men henviste Folk til Hverdage, og paa Skrifтетiderne om Lørdagene vilde han ikke antage dem, som havde beredt sig dertil, skønt han ingen Aarsag havde til at bortvise dem. Biskoppen udbad sig Dyssels Erklæring herom og paalagde ham at holde Skriftemaal om Lørdagen med saa mange, som han kunde finde beredte, og derpaa holde Altergang om Søndagen og Helligdage og ikke paa Søndage, uden at det for Mængdens Skyld var nødvendigt at anvende Maanedsbenedagene til Altergang. Og Dyssel skulde i alting se, at han ikke lod sig drive af særdeles Passioner i de hellige Forretninger.

Biskoppens Advarsler til Dyssel synes dog ikke at have frugt, og nogle Maaneder senere klagedes der til Biskoppen over, at han ikke havde villet tage en besøvet Kvinde fra Hammelose til Alters, men foregav, at hun var ukyndig i sin Børnelærdom. Klagen medførte, at Biskoppen 18. Aug. skrev til Dyssel og raadede ham til at faa Sagen jævnet, inden han indviklede sig i større Fortræd og Proces med Forvalter Peder Ifversen paa Hammelose, og Dyssel burde selv have sørget for, at Kvinden fik sin Børnelærdom.

Disse idelige Klager over Pastor Dyssel foranledigede, at Biskoppen 8. Nov. 1723 skrev til Provst *Jens Pedersen Brøndlund* i Ø. Brønderslev om Dyssels præstelige Virksomhed. *Frederik Kjær*

til Børglum Kloster havde meddelt Biskoppen, at Dyssel viste mange fra Skrifte om Lørdagen, idet han kun vilde antage en Snes Personer, og han vilde have de overskydende til at komme igen om Tirsdagen, hvorfor Bønderne hindredes i deres Arbejde. Fred. Kjær havde før klaget til Provsten og Biskoppen, og nu vilde han klage til Kongen. Biskoppen paalægger derfor Provsten, at han alvorligt foreholder Pastor Dyssel, at han ikke maa vise nogen fra Skrifte, med mindre han kan beskylde dem for nogen af de i Lovens Pag. 240, Art. 25 nævnte Poster,⁶¹ og dersom Dyssel vil paaskyde, at han efter Lovens Pag. 234, Art. 14⁶² ikke kan tage saa mange til Skrifte paa én Gang, maa han ligesom Præster i andre store Menigheder begynde Skriftetiden Lørdag Morgen og vedblive saalænge, at alle de, der fremstiller sig, kan blive absolvert. »Og som jeg ved, Mag. Dyssel er flittig med Katekisationen, saa kan de tilholdes der at lade sig undervise, at de ej vankundige skal søge Skriftestolen.«

Provst Brøndlund visiterede derefter i Vrensted og Tise Menigheder og gav naturligvis Dyssel de fornødne Paalæg med Hensyn til Skriftemaal og Altergang, men Dyssel tog næppe Hensyn til dem, og allerede 7. Januar 1724 maatte Biskoppen atter og i en betydelig skarpere Form end forhen tage fat paa den genstridige Præst. Han skriver bl. a.:

»Siden den Anstalt, Provsten efter min Skrivelse sidst gjorde ved sin Visitats hos hans Menigheder, havde jeg tænkt, han skulde opholdet med de sære Paafund med Kirketjenesten og Altergang, særdeles som Degnene bliver forbudet at ringe til anden Tjeneste, end Loven og Ritualet tilholder.« Men Biskoppen har erfaret, at Dyssel dog tør understaa sig i at uddele Nadveren paa andre Tider, end naar der forrettes Gudstjeneste, »og om han kan sige, at han da har forrettet Gudstjeneste, da maa svares, hvor han tør forrette Gudstjeneste paa andre Tider end de, Loven byder Pag. 219⁶³ seq. og Ritualet Pag. 1, og om han ikke agter efter sin Præsteed at observere Ceremonias in Ecclesia receptas og præstere Episcopo et Præposito obsequium (iagttage de foreskrevne kirkelige Ceremonier og vise Biskop og Provst Lydighed). Jeg har stedse berømmet hans Flittighed med Ungdommen og Nidkærhed over Sabbaten, men naar man med egne Paafund vil gaa mod Lov og Ritual, kan saadant ej anses uden som en Særsindighed, som bør mulkteres og maa straffes.«

Paa denne alvorlige Tilrettevisning maa Dyssel have svaret med nogle Udflugter, thi allerede 17. Feb. s. A. skrev Biskoppen paany til ham og udtalte, at han formodede, at Dyssel havde rettet sig efter Biskoppens Skrivelse af 7. Jan. Til det, som Dyssel vidtløftigt havde forklaret i sin Skrivelse, som Biskoppen havde faaet 14. Jan., var kun kortelig at svare, at Dyssel skulde rette sig

⁶¹ Danske Lov 2., 5., 25.

⁶² a. St. 2., 5., 14.

⁶³ Danske Lov 2., 4., 5.

efter Loven og Ritualet, og vil han ikke agte Biskoppens kærlige Advarsler, maatte han indkaldes for Synodet (∴ Landemodet).

Angaaende det, Dyssel havde skrevet om Kancelliraad Fred. Kjær til Børglum Kloster,

»da paa hans (∴ Dyssels) Klage kunde jeg ikke svare uden efter Ritualet, og at han (∴ Kjær) som Patron kunde formene Klokkeren at ringe uden paa de beskikkede Tider, som det ikke staar i nogen Præsts Magt at lade ringe eller gøre Tjeneste, naar han synes.«

Nu havde Biskoppen imidlertid ogsaa faaet en anden Klage over Dyssel fra Kaptajn *Ellebrecht*, der »der endog — skønt han havde Føje til at begære den Tjeneste af Dyssel, som allesteds til-lades Officererne, at fordi de ikke nogen Tid kan være visse paa, hvad Ordre de kan faa, antages de til Skriftemaal og Altergang, naar de anmoder derom —«, da Mag. Dyssel nægtede ham det, »maaske fordi han efter min Advarsel endog i den Post vilde holde sig strikte efter Ritualet« tilbød, »at han vilde føje sig saa vidt, at han vilde opsætte sin Andagt til Maanedes-Bededagen og tilbød sig med velbyrdige Frue efter Prædiken med Menigheden at kom-municere, aleneste at de maatte tages til Skrifte før Prædiken«. Denne kristelige Begæring havde Dyssel nægtet at efterkomme, skønt Ritualet tillader Skriftemaal før Prædiken, og Biskoppen raadede derfor Dyssel til at give Kaptajnen og Fruen en Und-skyldning og »mage det saaledes, at han ikke kyser Folk fra sig, men i alle Ting søger Guds Ære og varer sig for at omgaas Guds Børn saaledes, som om man vilde være Herre over deres Tro, men kan blive Medhjælper til deres Glæde (2. Cor. 1, 24)«.

Samme Dag skrev Biskoppen til Kaptajn *Ellebrecht* og søgte at udjævne Sagen, idet han meddelte Kaptajnen, at han havde givet Mag. Dyssel en skriftlig Misbilligelse.

Maaske kan der være nogen Forbindelse mellem denne Kon-trovers mellem Kaptajnen og Dyssel og den Omstændighed, at nogle Kaptajner ved Sessionen i Vendsyssel i Sommeren 1724 be-sværede sig til Sessionsbestyrelsen over, at en Del af Præsterne her-oppe ikke vilde tage de unge indrullerede Karle til Alters, men foregav, at de ikke var oplyste nok eller, at de ikke kunde læse i Bøger. Sessionsforstanderne lod Klagerne, der navnlig gjaldt Mag. *Dyssel* i Vrensted og Hr. *Jens Hansen Steinfeldt* i Albæk-Voer gaa videre til Biskop *Thestrup*, som 7. Juli skrev til de to Præster om Sagen. Biskoppen haabede, at de ikke havde gjort andet, end hvad de med god Samvittighed kunde forsvare, og han anmodede dem om at faa opgivet nærmere om de paagældende Karle.

I Foraaret 1725 var Dyssel syg, og han henvendte sig da til flere af de Præster, der holdt Kapellan, for at faa Hjælp til Em-bedets Udførelse, men kunde ingen faa og henvendte sig derfor

til Biskoppen, som 11. Juni skrev til Mag. *Jørgen Jensen Bergh* i Vraa og Mag. *Henrik Sørensen Brunow* i Børglum om at hjælpe Dyssel mod for billig Betaling at lade ham faa en af deres Kappellaner. Varer Sygdommen længe ved, maatte Provsten tage sig af Kaldets Betjening, og i saa Fald kunde Biskoppen tænke sig, at Dyssels gamle Ven, Hr. *Hans Faber* i Harreslev fik sin Medtjener Hr. *Peder Kjeldsen Paludan*⁶⁴ til at varetage Vrensted-Tise Sogne kald i nogen Tid.

1. Marts 1726 sendte Biskoppen en Kopi af Sessionsbestyrelsens Svar til Dyssel, vel et Svar, der stod i Forbindelse med Klagen 1724 (se foran), og om andre, ikke nærmere klarlagte Forhold, skrev Biskoppen, at hvad *de gamle* angaar, om de end ikke kan læse, som de unge nu tilholdes, faar man dog agte, om de har den Kundskab, at de kan prøve sig selv og lever skikkeligt. Hvad angaar at give de *unge* Tilhold om at lade sig undervise, da har Biskoppen gjort sig al Flid, og det var hans og salig Stiftamtmands Hensigt, men det blev hindret ved Stiftamtmandens lange Sygdom og Død, og nu maatte Efterfølgeren afventes.⁶⁵

Til Trods for saa vel Biskoppens Advarsler og Misbilligelser som for de Nederlag, Dyssel i Aarenes Løb havde lidt ved Provsteretterne, vedblev han at være lige umedgørlig eller streng i sine Krav til Altergæsterne, og 1726 klagede *Christen Pedersen Rod* i Søndergaard i Aasendrup til sin Husbond, *Fred. Kjær* til Børglum Kloster, over, at Dyssel flere Gange havde afvist ham fra Skrifte og Altergang. *Fred. Kjær* rejste derefter Tiltale mod Dyssel ved Provsteret, der afholdtes 18. Juni, men hvor Dyssel udeblev. Sagens Behandling blev saa opsat til 27. Juni, men heller ikke da gav Dyssel Møde, hvorimod han sendte Retten et langt skriftligt Indlæg, i hvilket han beskyldte Chr. Rod for ikke at have ydet ham det, Dyssel kunde tilkomme.

Da det jo var et økonomisk Anliggende, kunde Provsteretten ikke anse det for at diskvalificere Chr. Rod som Altergæst, og Mag. Dyssel blev dømt til at antage ham og til yderligere at betale ham 2 Rdlr. for den ham tilføjede »Haanhed« og forvoldte Bekostning.⁶⁶

1727 ses Dyssel at have henvendt sig til den nye Stiftamtmand *Chr. Reitzer*, der saa forelagde Præstens »Memoirer« for Biskoppen, som i Marts (ingen Dato)⁶⁷ skrev til Stiftamtmanden om følgende Poster:

⁶⁴ 1733 Sognepræst i Hellevad-Ørum.

⁶⁵ Stiftamtmand Gotfred v. Pentz døde 19. Feb. 1726 og blev 28. Juni s. A. efterfulgt af Chr. Reitzer.

⁶⁶ Jerslev H. gejstl. Justitsprotokol.

⁶⁷ Biskoppens Kopibog.

1. Angaaende Mag. Dyssels Angivelse af dem, der søger Altergang i andre Kirker, kan bedst gives Erindring til Provsterne paa Landemodet.
2. Angaaende de forsømmelige i hans egne Sogne er fornødent, at Herredsfogeden ved Sognefogederne lader dem advare og de genstridige at pantes efter Forordn. af 24. Sept. 1708.⁰⁸
3. Om Uordentlighederne ved *Tise Marked* er baade Herredsfogeden og Forvalteren paa Hammelse, *Peder Ifversen*, tilforn anmodet, som og har vist deres Omhu for Skikkelighed, men det kraftigste er, om Stiftamtmanden gennem Herredsfogeden vil lade Sognefogederne forbyde al Markedsfærd paa Helligdage og afvende al Uskikkelighed paa de andre Markedsdage.

1728 klagede nogle af Dyssels Sognefolk til Biskoppen over, at de var blevet afvist fra Skriftestolen med den Begrundelse, at de havde gjort sig skyldige i *Helligbrøde*.

De undskyldte sig med, at de, der var udrejst om Fredagen, paa Grund af ondt Vejr ikke kunde komme hjem før om Søndagen, og i den Anledning skrev Biskoppen 25. Feb. til Mag. Dyssel, at skønt han priste hans Nidkærhed for Sabbatens Overholdelse, maatte man dog i dette Tilfælde eftertænke, om Klagerne paa den Helligdag var kørt ud med Læs, i saa Fald var de skyldige, men kunde de ikke komme hjem tidligere, var de lovligt hindret.

Arbejder de forsætligt Helligdage, maa Pastor Dyssel angive dem for deres Husbond, og vil han ikke straffe dem for Helligbrøde, maa Dyssel angive dem for Herredsfogeden, som bør søge Bøderne. For saadan verdslig Bøde kan Dyssel dog ikke holde dem fra Sakramentet, naar de med sand Pønitense søgte Forligelse med Gud, og han skulde være varsom med ikke at misbruge Embedets Myndighed.

Sandsynligvis har det været Fæstere under Børglum Kloster, Dyssel her havde Kig paa, thi 1. Juli 1728 skrev Biskoppen til ham, at *Fred. Kjær* havde klaget over hans Beskyldninger, men Sagens Undersøgelse maatte vente, til Stiftamtmand Reitzer kom hjem og kunde optage Forhør; men angaaende de Bønder, som holdtes fra Skrifte, fordi de ikke skriftligt vilde forpligte sig til herefter ej at begaa Helligbrøde, da vilde Biskoppen endnu som i sit Brev af 25. Febr. 1728 advare Dyssel, at han ikke for saadanne Bøder kunde holde Folk fra Sakramentet, og han kunde heller ikke kræve en saadan skriftlig Forpligtelse, der endog stred imod det hellige Embedes Indstiftelse, som sigter til at trøste og oprejse

⁰⁸ Om Betlere paa Landet.

de faldne og ikke at paalægge dem Snarer. Biskoppen fortsatte Brevet med endnu en Advarsel.

Af et Brev fra Biskoppen til Dyssel af 10. Maj 1728 ses, at Dyssel maa have besværet sig til Thestrup over, at et Lig var gledet ham af Hænde, thi Biskoppen skriver bl. a.: »Ligene haver hver Frihed at lade bortføre til den Kirke, de haver deres Begravelse, om de end bo i et andet Sogn«. I samme Brev skrev Biskoppen: »Af *Tise Skoleholder* fornemmes, at ikkun faa lader deres Børn komme til Skole, da de Fattige dog bør undervises uden Betaling«. Dyssel skulde derfor lade Degnen⁶⁹ gøre Optegnelse, saa Skoleholderen deraf kunde vide, hvem der skulde holdes til Skole efter Præstens Anstalt, »saa de ej forsømmer den Lejlighed, de har til at blive undervist, som de gavmilde Fædre saa gudelig har sigtet til«. ⁷⁰

2. Sept. 1728 skrev Dyssel til Biskoppen, der først fik Brevet 1. Okt. og allerede 2. s. M. besvarede det. Thestrup havde vist Brevet til Stiftamtmand Reitzer, der saa viste Biskoppen en Skrivelse, som han havde modtaget fra Dyssel om »Sabbatens gruelige Overtrædelse«, og hvorom Stiftamtmanden havde skrevet til Herredsfogeden. Dyssel havde skrevet til Biskoppen om Eksorbitanser med Messens Forsømmelse og med at tage flere i Skriftestolen paa én Gang, men Biskoppen ønskede opgivet Navne paa de skyldige Præster, saa han kunde tale kraftigere derom paa Landemødet.

Angaaende det, Provst *Jens Godsens* i Indstrup »holder paa« med *Peder Jensens* Lig, sendte Biskoppen Mag. Dyssel Forordn. af 7. Nov. 1682, Art. 19 og 24 om Begravelser, og han fandt ikke Anledning til at efterkomme Dyssels Begæring om en Sætteprovst. Dyssel havde ogsaa skrevet til Biskoppen om »den bedrøvelige Tilstand paa Jegindø«, og Biskoppen havde skrevet til Oversekretæren om at faa beskikket en Præst til Øen.⁷¹

Gennem hele sin Tid led Dyssel som foran anført Nederlag paa Nederlag i sin Embedsvirksomhed, ligesom hans økonomiske Forhold bragte ham mange Genvordigheder, men i sit sidste Leveaar fik han endelig den Tilfredsstillelse at se en gammel Modstander fældet.

Foran er Side 22 omtalt Dyssels Strid med Kromand og Blytækker *Niels Lauridsen Nørgaard* og Hustru om Altergang, hvilken Sag Præsten tabte, og senere havde Niels Nørgaard været impliceret i en Begravelsessag, der gav Dyssel en hel Del Ulejlighed. 31. Maj 1727 blev *Peder Olufsen Hjulmand* i Vrensted fun-

⁶⁹ Niels Pedersen Winther, Degn her 1694—1737.

⁷⁰ Otto Skeel til Hammelse gav 1626 300 Rdlr. til Lønning af en Skoleholder i Tise. (Hofmans Fund. IV. 312).

⁷¹ Dyssels Svigerfader Just Nielsen Gerade døde 24. Nov. 1728 i en Alder af 76 Aar, men først 21. Juni 1729 ansattes en ny Præst der.

det død i en Brønd ved sit Hus paa Justitsraad Jespersen til Høgholts Gods. Hjulmanden var en gammel skrøbelig Mand paa 80 Aar, og Synsmændene mente, at han om Morgenen ved en ulykkelig Hændelse var faldet i Brønden, da han vilde hente Vand. Nogle af Vrenstedboerne tog saa og satte Liget ind i Kirkens Vaabenhus, uden at Pastor Dyssel havde givet sit Samtykke her-til, og han lod i den Anledning tinglyse følgende Skrivelse ved Børglum-Jerslev Herreders Ret 5. Juni 1727, da Ulykkestilfældet var til retslig Undersøgelse.

»Saasom ..... Kirkeritualet Pag. 336 befaler Præsterne at give Øvrigheden det tilkende, naar nogen findes hastig død i deres Sogne etc., saa giver jeg herved den vedkommende baade Under- og Overøvrighed tilkende, at jeg sidstafvigte Lørdag d. 31. Maj blev af Datteren *Johanne Pedersdatter* advaret om, at hendes Fader Peder Hjulmand her udi Vrensted var samme Dag om Morgenen tidlig blevet fundet død udi en Brønd udi en liden Have næst sønden for hans Hus. Videre gav hun ikke tilkende. Ellers for videre Efterretning til des bedre Oplysning udi Sagen vil jeg hermed tilmelde, at samme afdøde Peder Hjulmand har altid levet uskikkelig med Drukkenskab og Fyl-deri, Sværgeren og Banden, haver drukket op alt det, han havde, og alt det, han kunde fortjene, skøttede intet om, hvad han svor og bandede, var tit og mange Gange forsoret, forligtes ilde med hans Hustru, saa længe hun levede, slog hende, ønskede Ulykke og Forbandelse over hende; han arbejdede tit om Helligdage, han kunde snart intet læse, kom sjældnen i Kirken og Guds Hus, for hvilke 5 syndige Poster, nemlig:

1. Drukkenskab, 2. Sværgeren, 3. ond Forligelse med hans Hustru, 4. Guds Helligdages Overtrædelse og Vanhelligelse, 5. Guds Ords og Guds Hus' For-sømmelse jeg tit og mange Gange paa mit Embedes Vegne har formanet ham troligen og alvorligen baade offentlig og hemmelig, baade med det Onde og det Gode, baade med Sagtmodighed og med Ivrigheid, men ingen Tid kunnet formaa ham til sand Omvendelse, at han jo altid begyndte med det samme igen, som — Gud bedre det — desværre Enden og Udgangen udviser det nok, saasom jeg nu hører, at han 4 à 5 Dage tillige næst tilforn, førend han døde, gik fuld her i Gaden hver Dag fra et Kroerhus til et andet og tumlede og snarrede omkring, thi det er Klagen, at her er saa mange *Kroerhuse* her i Byen, uprivilegerede, tvært imod Kongens Lov og Forordning, og han næste Fredag førend hans Død gik paa samme Maade omkring her i Byen, udbød en Del af hans Redskab at ville sælge, saa det formodentlig, dersom uvildige Folk her i Byen derom bliver alvorligen antastede og angreben med Ed at sige deres Sandhed, kan bevises, at han samme Fredag og samme Aften var drukken, som og kan sluttes af det Urenligheds-Kar eller Krus, som der fandtes staaende hos ham ved Brønden. Og som der siges, at hans Datter Anne tit og mange Gange, naar han var drukken og gjorde Alarm, ønskede Ondt over ham, at Djævelen og Fanden kunde komme og tage ham bort baade med Legeme og Sjæl, at hun ikke skulde have mere Fortrød af ham, saa er det at befrygte, at det nu er næsten gaet ligesaadan til, thi hvem, som dør i Drukkenskab og derved forkorter deres Dage og saa vidt som myrder og dræber sig selv og saaledes bliver udi sine Synder, han kommer ikke udi Himmerig efter Guds egne Ord: Drankere og Fraadsere og Manddrabere skulle ikke arve Guds Rige; 1. Cor. 6; Galat. 5; og hvilken Side Træet falder til, der bliver det liggende imod Norden eller Sønden, Efes. 11.

Denne afdødes Lig tog samme *Niels Pedersen*,⁷² som er et meget slem,

⁷² Er ikke nævnt forhen.

uskikkeligt Menneske, tillige med andre her af Byen første Pinsedag og førte det og satte det udi Vaabenhuset, som der siges, at den skarns *Niels Lauridsen Blytækker* her i Byen, som holder saadant et skammeligt og uskikkeligt Hus, han var mest Hovedmand og Tilbringer dertil tvært imod Politiforordningen saa og Loven Pag. 282⁷³ og Kirkeritualet Pag. 328 og 335, som udtrykkeligen siger, at ingen Lig maa hensættes enten over Jorden eller under Jorden, førend det straks kastes Jord paa af Præsten, forstaar sig, om det er saadan Lig, som Præsten maa kaste Jord paa, og omendskønt Kirkens Patron, velædle Kancelliraad *Kiær* paa Børglum Kloster, da han spurgte det, befalede dem, at de straks skulde tage ham ud af Vaabenhuset igen, og jeg i lige Maade, da jeg fik det at vide, straks formanede dem til det samme, saa vilde de ikke endda lade sig bekvemme dertil førend 3. Pinsedag, noget paa Dagen, da de tog ham ud af Vaabenhuset igen og satte ham udenfor Kirkegaardsdiget paa vestre Side norden for den vesterste Kirkestente, hvor han endnu staar og er bedst, han altid bliver staaende.

Saadant et Væsen haver de haft i disse Pinsehelligdage.

Udi dybeste Ydmyghed henstiller jeg nu til højædle *Stiftamtmands*⁷⁴ højgunstige Kendelse baade hvad Straf, de skal have for deres Fordristelse, at de saaledes mod kongelig Lov og Forordning satte dette Lig udi Vaabenhuset, saa og om dette Lig med Jordpaakastelse kan begravnes udi Kirkegaarden; beder derfor tjenstligen kgl. Majestæts Herredsfoged vilde behage denne min Tilkendegivelse paa fornødent stemplet Papir forfattet udi dette om den døde forhvervede Synstingsvidne Ord fra Ord at indføre, førend Tingsvidnet sluttes .....

Vrensted Præstegaard, d. 5. Juni 1727. Eiler Christian Dyssel.«

Det ses ikke, hvorledes det senere gik med Liget og de selvraadige Vrenstedboere, der havde sat det i Vaabenhuset, men Sagen gav maaske Anledning til, at »den skarns« *Niels Lauridsen Nørgaard* forlod Vrensted for en Tid, thi 12. Marts 1729 skrev Biskoppen til Justitsraad Jespersen paa Høgholt, at Pastor Dyssel havde meddelt ham, at *Niels Lauridsen Blytækker* for nogen Tid siden var rejst fra sin Hustru i Vrensted, som han levede ilde med, og var rejst til Ringkøbing, hvor han efter en falsk Attest om, at han var Enkemand, var blevet trolovet med en Enke, som, efter hvad Pastor *Hans Allerup* i Ringkøbing havde meddelt Pastor Dyssel, nu var frugtsommelig ved ham. Dyssel havde derfor anmodet Biskoppen om at faa *Niels Nørgaard* straffet, og da *Niels* nu var kommet tilbage til Vrensted og opholdt sig hos sin Broder *Laur Laursen* paa Justitsraad Jespersens Stavn, bad Biskoppen Jespersen om at lade ham tiltale.

Samtidigt skrev Biskoppen til Dyssel, at da Stiftamtmanden, som kunde gøre Anstalt til *Blytækkerens* Afstraffelse, var bortrejst, havde han skrevet til Justitsraad Jespersen derom, hvad Dyssel selv straks burde have gjort, og herpaa replicerede Dyssel 22. Marts, men Biskoppens indkomne Skrivelser er som foran anført for opløste til at kunne benyttes. Antagelig skrev Dyssel i samme

⁷³ Danske Lov 2., 10., 1.

⁷⁴ *Christian Reitzer.*

Brev om forskellige andre Forhold, thi 6. April 1729 udgik Biskoppens sidste Brev til ham. Deri udtaler Biskoppen, at naar Dyssel anser sig for højt takseret i *Brandstyr* til Kbh.,⁷⁵ kunde han søge paa højere Steder om Nedsættelse; Biskoppen kunde ikke gøre noget herved.

Det ulovlige *Krohold*, som Dyssel havde omtalt, vilde Biskoppen erindre Stiftamtmanden om, naar han kom hjem, og om at antage Folk til *Altergang* i fremmede Sogne havde Biskoppen gjort Paamindelse paa hvert Landemode. De Præster, som tog mere end én i *Skriftestolen* og var skødesløse med Kirketjenersten, maatte angives for Biskoppen inden Landemodet, for at de kunde blive mulkteret, og vilde Dyssel opgive Navnene, skulde Biskoppen ikke forsømme sin Pligt i saa Henseende.

Som man ser, vedblev Mag. Dyssel at være lige nidkær i hele sin Levetid, men han havde ikke den Tilfredsstillelse at se Niels Lauridsen Blytækker afstraffet eller se Stiftamtmand Reitzers Indskriden overfor Smugkroerne i Vrensted, thi forinden dette kunde finde Sted, havde hans urolige Sind fundet Fred.

---

⁷⁵ Efter Forordn. 21. Dec. 1728.

OVERSIGT OVER MINE ARBEJDER
VEDRØRENDE SLESVIGSKE STUDENTER,
ELEVER, PRÆSTER M. M.

Ved
THOMAS OTTO ACHÉLIS

I. STUDENTER.

- A. I Almindelighed: 1 Matrikeln skandinavischer Universitaten: Archiv für Sippenforschung 1936, S. 61 — Jfr. Nr. 30/33.
- B. Göttingen.
- 2* Schleswig-Holsteiner auf der Universität Göttingen 1734—1770: Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte 1926, S. 113—124.
  - 3* Schleswig-Holsteiner auf der Universität Göttingen 1771—1800: Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte 1928, S. 65—69, 89—96.
  - 4 Die Schleswig-Holsteiner auf der Universität Göttingen 1734—1848: Niedersächsisches Jahrbuch 1939, S. 208—247.
  - 5 Die Matrikel der Georg-August-Universität zu Göttingen 1734—1837: Sippe der Nordmark 1939, S. 34—36. Jfr. ogsaa Nr. 32.
- C. Halle.
- 6* Schwedische und finnische Studenten auf der Universität Halle 1692—1794: [Svensk] Historisk Tidsskrift 1931, S. 443—446. Jfr. ogsaa Nr. 32 og 33.
- D. Helmstedt.
- 7* Danske (og norske) Studenter i Helmstedt 1637—1810: Personalhistorisk Tidsskrift 10. III. (1936), S. 226—228.
  - 8* Hamburger Studenten in Helmstedt: Zeitschrift für Hamburgische Geschichte 1938, S. 99—112.

---

*) Med en Stjerne er Uddragene af Matriklerne fremhevet.

- 9 Album Academiae Helmstadiensis I 1 (1926): Personalhistorisk Tidsskrift 8. VI. (1927), S. 85—87.
- 10 Schleswig-Holsteinische Studenten der Theologie auf der Universität Helmstedt: Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte, 2. Reihe, 1927, S. 425—427.
- 11 Erinnerungen eines norwegischen Studenten an die Universität Helmstedt: Braunschweigisches Magazin 1927, S. 10—11.
- 12 Die Schleswig-Holsteiner Studenten auf der Universität Helmstedt: Niedersächsisches Jahrbuch 1936, S. 189—201.
Jfr. ogsaa Nr. 32 og 33.

E. Jena.

- 13* Schleswig-Holsteiner auf der Universität Jena 1558—1850; Hamburg 1932. 80 S. Tidligere udkommet i Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte 1930, S. 105—119, 142—147, 164—170, 182—186, 247—250, 1931, S. 7—10, 30—34, 75—80, 102—110, 117—128.
- 14* Danske Studenter i Jena 1548—1850: Præstehistoriske Samlinger 1934, S. 7—11.
- 15 Die Schleswig-Holsteiner auf der Universität Jena bis zum Jahre 1848: Zeitschrift des Vereins für Thüringische Geschichte und Altertumskunde 1932, S. 52—80.
- 16 Von nordischen Studenten und nordischen Studien auf der Universität Jena: Sstds. 1938, S. 167—189.
Jfr. ogsaa Nr. 32 og 33.

F. Kiel.

- 17 Über die Heimatbezeichnungen der Schleswiger im Album der Universität Kiel: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1922, S. 303—316.
- 18 Familiengeschichtliche Studien zur Matrikel der Universität Kiel: Familiengeschichtliche Blätter 1919, S. 185—188, 1920, S. 5—12.
- 19 Die »Rapstedter« Studenten: Nordschleswig 1925, S. 29—30.
- 20 Die Teilungen Schleswigs und die Kieler Universität 1665—1700: Schleswig-Holsteinische Hochschulblätter 1927, S. 39—41.
- 21 Namen und Schicksale: I »Das Corps Holsatia in der Geschichte Schleswig-Holsteins (1938), S. 141—218.
Jfr. ogsaa Nr. 32 og 33.

G. K ø b e n h a v n.

- 22 Schleswiger Studenten auf der Universität Kopenhagen: Archiv für Kulturgeschichte 1928, S. 287—308.
 23 Die Universität Kopenhagen und Deutschland: Nordische Rundschau 1929, S. 56—60.

H. K ö n i g s b e r g.

- 24 Schleswiger Studenten auf der Universität Königsberg: Altpreussische Forschungen 1939, S. 1—17.

I. W i t t e n b e r g.

- 25* Schleswig-Holsteiner auf der Universität Wittenberg 1602—1812; Hamburg 1936, 32 + 8 S. Tidligere udkommet i Zeitschrift für Niedersächsische Familienkunde 1936, S. 1—8, 34—41, 51—54, 75—79, 107—109, 127—131.
 Jfr. ogsaa Nr. 32 og 33.

K. S t a m b ø g e r.

- 26 Das Stammbuch des *Jacob Caspergaard*: Sonderburger Heimatblätter 1927, S. 72—78.
 27 Das Stammbuch des *Paul Petraeus* aus Sonderburg: Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte 2. Reihe, 1927, S. 425—429.
 28 Studentenstammbuch *Peter Hensler*: Familiengeschichtliche Blätter 1930, S. 380.
 29 *Friedrich August Niemanns* Studentenstammbuch: Kieler Studenten im Vormärz (1940), S. 373—378.

L. S t u d e n t e r.

- 30 Schleswig-Holsteiner auf Universitäten. Eine bibliographische Übersicht: Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familienkunde 1932, S. 97—99.
 31 Gelehrte Bildung und Universitätsstudium in Nordschleswig bis zur Begründung des Haderslebener Johanneums 1567: Der Familienforscher 1926, S. 7—12.
 32* Norske studenter ved universiteterne i Jena, Helmstedt, Wittenberg, Kiel, Halle og Göttingen: Norsk slektshistorisk Tidsskrift 1932, S. 233—240.
 33* Hamburger Studenten in Jena 1548—1850, in Helmstedt 1574—1636, in Wittenberg 1602—1812, in Kiel 1665—1865 und in Halle 1690—1775: Zeitschrift des Vereins für Hamburgische Geschichte 1930, S. 23—86.

II. LATINSKOLERNES ELEVER (Lærere se III G).

A. I A l m i n d e l i g h e d.

- 34 Von Abiturienten der Schleswiger Lateinschulen um die Wende des 18. Jahrhunderts: Archiv für Sippenforschung 1939, S. 317—321.
- 35 Schülerverzeichnisse höherer Lehranstalten Deutschlands. Ein bibliographischer Versuch. Leipzig 1920, 92 S.

B. A a b e n r a a

- 36 Aus der Geschichte der Lateinschule in Apenrade: Heimat 1927, S. 86—94.
- 37 Deutsche und dänische Schulen in der Propstei Apenrade: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1937 S. 213—254.

C. H a d e r s l e v

- 38* Die Abiturienten des Johanneums 1567—1863: Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Bd. 8, (1921), S. 21—78.
- 39* Die Schüler der Anstalt 14. Juni 1920: Sstds., S. 108—110.
- 40 Das Haderslebener Johanneums und die deutsche Kultur im Dänischen Land: Verhandlungen der 53. Versammlung deutscher Philologen und Schulmänner in Jena, 1921, S. 76—77.
- 41 Das Haderslebener Johanneum und die deutsche Kultur: Archiv für Kulturgeschichte 1925, S. 66—74.
- 42 Aus der Geschichte der Haderslebener Communität: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1923, S. 372—398.
- 43 Kolding og Haderslev lærde Skoler: Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, 1924, S. 305—318.
- 44 Stipendiengesuche von Haderslebener Studenten 1848: Nordschleswig 1925, S. 62—63.
- 45 Haderslev og Ribe Katedralskoler i Middelalderen: Sønderjydsk Maanedsskrift 1925/6, S. 121—123, 137—141.
- 46 Haderslev og Ribe Katedralskoler efter Reformationen: Sstds. 1926/7, S. 24—28.
- 47 Die Umbildung der Haderslebener Gelehrtenschule 1850 und 1864: Monatschrift für höhere Schulen 1927, S. 398—404.
- 48 Die Lateinschule in Hadersleben, Ripen und Kolding: Zeitschrift für Geschichte der Erziehung und des Unterrichts 1928, S. 1—23.
- 49 Aus der Vorgeschichte des Haderslebener Johanneums: Festschrift zur Vierhundertjahrfeier der Alten Gymnasiums in Bremen, 1928, S. 103—132.

- 50 Blätter zur Zusammenkunft ehemaliger Lehrer und Schüler des Haderslebener Johanneums (Gymnasium nebst Realschule) in Flensburg am 10. Oktober 1936 als Handschrift gedruckt. — (Kiel 1936).
- 51* Haderslev Kommunitets Alumner 1598—1713: Personalhistorisk Tidsskrift 11. II. (1941), S. 134—144.

D. Nørborg

- 52 Aus der Geschichte der Norburger Lateinschule: Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1939, S. 396—405.

E. Slesvig

- 53* Rektor *Peter Christian Esmarch* und seine Schüler (1770—1820). Ein Beitrag zur Geschichte der Schleswiger Domschule: Archiv für Sippenforschung 1931, S. 123—127, 167—170, 204—209, 324.
- 54 Aus Rektor Esmarchs Verzeichnis meiner Schüler: Die Domschule; Juliheft 1931, S. 4—5 (inholder alfabetisk Register til Nr. 53).
- 55 Studenten aus der Stadt Schleswig von der Reformation bis zum Jahre 1848: Jahrbuch des Heimatbundes Angeln 1937, S. 53—67.

F. Sommersted

- 56* Sommersted Latinskole: Personalhistorisk Tidsskrift 8. IV. (1925), S. 233—254.
- 57* Sommersted Latinskole: Sstds. 8. VI. (1927), S. 258.
- 58* Sommersted Latinskole: Sstds. 9. III. (1930), S. 221—222.

G. Sønderborg

- 59 Aus der Geschichte der Sonderburger Lateinschule: Sonderburger Heimatblätter 1925, S. 113—120.
- 60* Studenten aus dem Kreise Sonderburg auf der Universität Kiel: Sstds. 1927, S. 5—12.
- 61 Die Sonderburger Lateinschule und das Studium der Altinger: Archiv für Sippenforschung 1929, S. 210—212.
- 62 Ein Kuss und seine Folgen: Heimat 1929, S. 270—272.

H. Slesviger paa Skoler udenfor Hertugdømmet

- 63* »Saa mangel Søn af Slesvigs Sletter«. Slesvigske Studenter fra kongerigske Skoler: Personalhistorisk Tidsskrift 10. III. (1936), S. 97—110.

- 64* Schleswiger Studenten auf der Rendsburger Lateinschule bis zum Jahre 1864: Archiv für Sippenforschung 1936, S. 250—252.
- 65 Schleswiger auf der Plöner Gelehrtenschule: Ost-Holstein 1940, S. 47.

III. TJENESTEMÆND

A. I Almindelighed

- 66 Verzeichnis der weltlichen Beamten im Herzogtum Schleswig: Familiengeschichtliche Blätter 1927, S. 411—414.

B. Borgmestre

- 67* Haderslev Bys Borgmestre: Personalhistorisk Tidsskrift 9. V. (1932), S. 129—145.

C. Byfogder

- 68* Die Haderslebener Stadtvögte: Familiengeschichtliche Blätter 1930, S. 385—388, 425—432.

D. Bysekretærer

- 69* Haderslebener Stadtschreiber (Stadtsekretäre) 1569—1850: Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte 1929, S. 7—8.
- 70* Haderslebener Stadtschreiber (Stadtsekretäre) 1562—1864: Sstds. 1931, S. 84—85.

E. Herredsfogder

- 71 Von den Hadesvögten des Amtes Hadersleben. Ein Beitrag zur Rechtsgeschichte des Herzogtums Schleswig im Zeitalter der Absolutismus: Archiv für Sippenforschung 1932, S. 339—341.
- 72 Die ersten studierten Hadesvögte: Heimat 1940, S. 91—92.

F. Kirkeværger

- 73* Die Kirchengeschworenen in Sonderburg 1554—1710: Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte 1929, S. 161—162.

G. Lærere

- 74 Lehrerverzeichnisse der höheren Schulen Schleswig-Holsteins: Sstds. 1925, S. 87—88.
- 75 Lehrer an den Lateinschulen des Herzogtums Schleswig: Archiv für Sippenforschung 1940, S. 195—196.

- 76 Die Eckernförder Lateinschule um 1690: *Heimat* 1931, S. 145—148.
- 77* Die Lehrer des Flensburger Gymnasiums 1566—1700: *Zeitschrift der Zentralstelle für Niedersächsische Familiengeschichte* 1931, S. 149—157.
- 78* Die Lehrer des Johanneums 1567—1920: *Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins*, Bd. 8 (1921), S. 1—20.
- 79* Haderslev lærde Skoles Rektorer og Lærere i ældre Tid: *Personalhistorisk Tidsskrift* 7, VI. (1921), S. 117—141.
- 80 *I. N. Madvig om Haderslev lærde Skoles Lærere: Sønderjydske Aarbøger* 1922, S. 256—266.
- 81 Bewerbungen, Bestellungen und Verabschiedungen von Lehrern des Haderslebener Johanneums: *Archiv für Sippenforschung* 1930, S. 304—309.
- 82 Die Lehrer des Haderslebener Johanneums 1864—1920: *Schleswig-Holsteiner* 1931, S. 309—312.
- 83* Die alten Lateinschulen des Herzogtums Schleswig und ihre Lehrer: *Ekkehard* 1930, S. 74—75 [angaaende Sønderborg Latinskole].

H. Præster

- 84 Quellen und Bearbeitungen zur Predigerstatistik des Herzogtums Schleswig: *Familiengeschichtliche Blätter* 1926, S. 241—244, 301—308.
- 85 Zur Predigerstatistik Schleswig-Holsteins: *Die Landeskirche* 1930, Nr. 52.
- 86 *Otto Arends, Gejstligheden i Slesvig og Holsten: Göttingische Gelehrte Anzeigen* 1934, S. 294—300.
- 87* Sachsen als Geistliche und Lehrer im Herzogtum Schleswig von der Reformation bis zur Gründung der Kieler Universität 1526—1665: *Mitteilungen des Roland* 1935, S. 3—6.
- 88* Aus Deutschland eingewanderte Geistliche und Lehrer in Herzogtum Schleswig während des Jahrhunderts der Reformation (1526—1627) mit besonderer Berücksichtigung von Westdeutschland: *Mitteilungen der Westdeutschen Gesellschaft für Familienkunde* 1935, S. 257—262.
- 89 Einheimische und eingewanderte Pastorenfamilien im Herzogtum Schleswig: *Familiengeschichtliche Blätter* 1936, S. 135—138.
- 90 Deutsche Gemeinden in Skandinavien und ihre Pastoren: *Sstds.* 1936, S. 169—178.

- 91 Eine alte nordschleswigsche Pastorenfamilie: Sstds. 1928, S. 215—220, 1937, S. 160.
- 92* [I Samarbejde med Pastor *Thomas Matthiesen*] Beiträge zur Prediger-Statistik der Propsteien Hadersleben und Törningelehn: Schriften des Vereins für Schleswig-Holsteinische Kirchengeschichte, 2. Reihe, 1925, S. 499—515.
- 93* Zur Predigerstatistik der Propstei Törningelehn: Sstds. 1926, S. 107—108.
- 94* Zur Predigerstatistik von Alsen und Aerrøe: Sstds. 1926, S. 108—109.
- 95 Von den ersten evangelischen Pastoren in Apenrade: Archiv für Sippenforschung 1935, S. 18—22.
- 96* Die Heimat der Landpastoren der Propstei Flensburg: Kreiskalender für den Landkreis Flensburg 1926, S. 35—37.
- 97* Universitätsstudien der Pastoren der Propsteien Flensburg und Husum 1746: Familiengeschichtliche Blätter 1930, S. 127—130.
- 98* Theologiske Kandidater ved Konsistoriet i Haderslev: Personalhistorisk Tidsskrift 8. IV. 1925, S. 342—343.
- 99* Universitätsstudien der Pastoren der Haderslebener Propstei 1746: Familiengeschichtliche Blätter 1928, S. 129—132.
- 100* Gemeinden und Pastoren Nordfrieslands: Jahrbuch des Nordfriesischen Vereins 1926, S. 10—42.
- 101* Pastoren und Gemeinden der Propstei Nordangeln, besonders in den Jahren 1850—1864: Kreiskalender für den Landkreis Flensburg 1927, S. 41—49.
- 102 Die Anfänge des evangelischen Kirchenregiments in der Propstei Tondern: Jahrbuch des Nordfriesischen Vereins 1927, S. 62—68.
- 103 De første lutherske Præster i Vonsild: Vejle Amts Aarbøger 1933, S. 122—123.
- 104 Der nordschleswiger Pastorenstamm *Boysen*: Archiv für Sippenforschung 1929, S. 81—84.
- 105 *August Julius Langbehns* nordschleswigsche Vorfahren: Schleswig-Holsteiner 1930, S. 333—336.
- 106 Schleswiger als Prediger in der Grafschaft Oldenburg-Delmenhorst 1667—1777: Oldenburger Jahrbuch 1940, S. 45—51.
- 107 Universitätsstudien der Geistlichkeit des Schleswiger Bistums 1767: Jomsburg 1940, S. 182—184.
- 108 Beiträge zur Predigergeschichte Nordfrieslands aus Kunstdenkmälern: Archiv für Sippenforschung 1941, S. 207—212.

SLÆGTEN BERING PAA VIBORG-EGNEN I TIDEN
INDTIL BEGYNDELSEN AF DET 18.
AARHUNDREDE

Af
CHR. BOKKENHEUSER

Middelsom Herred er den Del af Viborg Amt, der begrænses imod Nord og Syd af Aaløb, Nørreaen, Tange Aa og Gudenaen; her ligger, 15 km Sydøst for den gamle Stiftsstad og i Nærheden af den ny Jærnbane-station Bjerringbro, Landsbyen Bjerring, i ældre Tider kaldet Beringh. I gamle Dage førte en større Vej fra Vest til Øst her forbi, nu besørger Jærnbanen Forbindelsen, og fra Bakkerne i Nærheden af Byen har man en vid Udsigt over den skønne Gudenaadal.

Her levede, fortæller Traditionen, i Reformationsaarhundredet en Bonde og Værtshusholder ved Navn *Jens Andersen*; det siges om ham, at han boede i en stor Gaard, i hvilken der endnu i Midten af det 18. Aarhundrede fandtes et godt Logement for rejsende. En anden Kilde nævner, at hans Navn var *Jens Madsen*, at hans Hustru hed *Inger Christensdatter*, og at de havde 6 Sønner og 1 Datter; da der imellem Sønerne fandtes en, der hed Anders, og en anden ved Navn Mads, og da Børnenes Følgeorden ikke kan angives med Sikkerhed, er der lige stor Sandsynlighed for begge Navne. I en af Kilderne fortælles, at han levede 1496, men det maa under Hensyn til de for hans Børn opførte Data anses for usandsynligt; i en anden nævnes, at Jens Andersens (Madsens) ældste Søn Christen fik Faderens Bondegaard og død 1585, men heller ikke det kan være rigtigt. Sandsynligheden taler for, at Faderen paa sine ældre Dage lod en af Sønerne overtage Gaarden i Bjerring og selv flyttede til Viborg. Af hans Børn kendes 5 Sønner, der danner Familien Berings første Slægtled; i de ældste Tider skrev Slægtens Medlemmer sig Bierring, senere ændredes Navnet til Bering.¹⁾

FØRSTE SLÆGTLED.

1. a. *Anders Jensen Bierring*, Handelsmand i Randers, gift 1611 med *Anne Baysdatter*, død ca. 1620.
5 Børn: 2. Slægtled I. Nr. 6—10.

2. b. *Peder Jensen Bierring*, død 4/5 1591, Handelsmand og Raadmand i Viborg, gift med *Kirsten Christensdatter Høg* død 23/5 1635; hun nævnes som Ejer af en Gaard i Høgild, 8 km Nordvest for Karup, og blev gift 2. med *Jacob Lauritsen Skriver*, født i Aalborg, Borger i Viborg, død 23/7 1611; alle 3 blev begravet i Graabrødre Kirke, hvor deres fælles Ligsten laa i Altergulvet.²⁾
2 Sønner og sandsynligvis 1 Datter: 2. Slægtled II. Nr. 11—13.
3. c. *Mads Jensen Bierring*, Handelsmand og Raadmand i Viborg.³⁾
2 Sønner: 2. Slægtled III. Nr. 14—15.
4. d. *Søren Jensen Bierring*, død 1639, 80 Aar gl., Raadmand i Viborg, han var velstaaende, havde Begravelsesplads i Domkirken og skænkede 200 Sldl. til de de fattige; Pengene havde han laant til Felbereder *Clemend Lauritsen*, og han havde derfor faaet Pant i dennes Gaard i Sct. Matthias Gade; gift 1. med *Elisabeth Nielsdatter*, 2. med *Maren Thygesdatter*, der overlevede ham.⁴⁾
5. e. *Christen Jensen Bierring*.⁵⁾
5 Sønner: 2. Slægtled IV. Nr. 16—20.

ANDET SLÆGTLED.

- I. *Handelsmand Anders Jensen Bierrings Børn*. (se Nr. 1):
6. a. *Mads Andersen Bering*, født i Randers ca. 1612, død 1697, Sognepræst til Kragelund-Funder, 8 km Vest for Silkeborg, fra 1642, Provst, gift med *Hilleborg Pedersdatter Bering* (se Nr. 56).
7. b. *Bay Andersen Bering*, død før 1620.
8. c. *Jens Peder Andersen Bering*.
9. d. *Mads Andersen Bering*.
10. e. *Ellen Andersdatter Bering*.
- II. *Raadmand Peder Jensen Bierrings Børn* (se Nr. 2):
11. a. *Peder Pedersen Bierring*, død 1655; han var Købmand og handlede med Tømmer og Bygningsmaterialier, og blandt hans Kunder var i flere Aar Lensmanden paa Hald; han leverede i 1642 Tømmer til et Tag over Bytinget, »som ingen tilforn haver været«; i 1655 havde han af Graabrødre Kirke lejet en Bod, der stod ved Kirkegaardsmuren; han var velstaaende og laante Penge ud til fattige Adelsmænd; blandt hans Skyldnere var *Mogens Munch* til Ørnhoved i Hammerum Herred og Fru *Ingeborg Scheel*, men Gældsforholdene blev først afgjort efter hans Død, og det Jordegods, der blev udlagt, tilfaldt der-

for Børnene; han blev Raadmand og senest i 1632 Borgmester, i 1653 søgte og fik han sin Afsked, men forinden havde han gennem Lensmanden faaet en kongelig Tilkendegivelse, at han havde betjent og administreret sin Øvrigheds Bestilling berømmeligen, ligesom han selv og senere hans Enke blev fritaget for borgerlig og Byens Tyng; i sine yngre Dage skrev han en smuk Haand, i 1652 bar hans rystende Underskrift Præg af, at han var blevet ældet; se iøvrigt Pers. Tidsskr. 10. R. VI. 136 ff.; gift 1. ca. 1611 med *Maren Vitudatter*, død 12/7 1626, 35 Aar gl., Datter af *Vitus Brun* i Møllerup, 16 km Nordøst for Viborg, 2. med *Maren Justdatter*, født i Mørke 9/10 1577, død 26/11 1627, Datter af Sognepræst i Mørke, 22 km Nordøst for Aarhus, *Just Pedersen Saxe*, gift 1. 1597 med *Jens Smed*, død 1599, og Enke efter Borgmester i Aarhus *Hans Grønbech*, død 1624, Ægteskabet varede i 10 Uger, 3. med *Margrethe Pedersdatter*, død 1631, 4. 9/4 1634 med *Margrethe Frandsdatter*, død 1660, Skifte efter hende 30/11 1660.⁶⁾

7 Børn: 3. Slægtled I. Nr. 21—27.

12. b. *Jens Pedersen Berring*, kaldet store Jens Berring; han var Købmand og havde Handelsforbindelser med Hamborg, han var Raadmand, og han ejede en Gaard paa Vest-siden af Sct. Mogens Gade, nuv. Nr. 23; gift 1. med *Kirsten Pedersdatter*, Datter af Sognepræst til Sortebrødre Kirke Mag. *Peder Rimboldtsen*, 2. med *Margrethe Olufsdatter*, der levede 1696, 80 Aar gl. og da nævnedes fattig.

7 (maaske flere) Børn i begge Ægteskaber: 3. Slægtled II. Nr. 28—34.

13. c. Der var desuden efter al Sandsynlighed en Datter, gift med en Mand ved Navn *Jacob*.⁷⁾

1 Søn: 3. Slægtled III. Nr. 35.

III. Raadmand Mads Jensen Bierrings Sønner (se Nr. 3):

14. a. *Jens Madsen Bering*, død før 1647; han var Vinhandler og havde Kælder under Raadhuset, han var Raadmand, og han havde sammen med Købmand *Claus Sidenborg* laant Penge til *Niels Arenfeld*; gift med *Kirsten Christensdatter*; hun blev senere gift med *Christen Nielsen*, Borger i Nykjøbing Mors.⁸⁾

5 Børn: 3. Slægtled IV. Nr. 36—40.

15. b. *Simon Madsen Bering* i Hobro.

1 Søn: 3. Slægtled V. Nr. 41.

IV. Christen Jensen Bierrings Sønner (se Nr. 5):

16. a. *Jens Christensen Bering*, begr. 25/5 1676; han købte 1634

sin Svigerfaders Lejersted i Domkirken, og han ejede 3 Boder paa Vestsiden af Sct. Ibs Gade, hvor han boede; gift med *Karen Lauridsdatter*, Datter af *Laurids (Laur)* *Früs*.⁹⁾

3 Døtre: 3. Slægtled VI. Nr. 42—44.

17. b. *Peder Christensen Bering*, nævnes Byskriver 1648.¹⁰⁾
18. c. *Simon Christensen Bering*, død 1649—50, Prokurator.¹¹⁾
19. d. *Peder Christensen Bering*.
20. e. *Christen Christensen Bering*.

TREDIE SLÆGTLED.

I. Borgmester *Peder Pedersen Bierrings Børn* (se Nr. 11)

af 1. Ægteskab med *Maren Vitudatter*:

21. a. *Peder Pedersen Biering*, født ca. 1616, død ca. 1659; han var Sognepræst til Øster Snede, Provst; i 1645 søgte han Kald i Viborg, og i 1647 blev han Magister, se Pers. Tidsskr. 10. R. VI. 137; gift ca. 1640 med *Marie Madsdatter*, født ca. 1622, død 1651—52. Deres Datter *Anne Pedersdatter Bering*, gift med Visiterer *Jonas Svendsen* i Horsens, havde Sønnen *Vitus Jonassen Bering*, den kendte Søfarer, se Biogr. Lex. 2. Udg. II. 484.
22. b. *Vitus Pedersen Bering*, født 6/10 1617, død 20/5 1675, Historiker, se Historisk Tidsskrift 5. R I, 4—115 og VI, 851—58 samt Biogr. Lex. 2. Udg. II. 482; gift 1. 13/6 1652 med *Anne Nielsdatter*, Datter af Professor *Niels Pedersen Aurilesius*, 2. 15/9 1663 med *Giertrud Jørgensdatter*, Datter af Renteskriver *Jørgen Hansen*.
23. c. *Bodil Pedersdatter Bering*, gift med *Anders Jensen Broch*, der synes død før 1660; han var Købmand og Raadmand i Viborg og var velstaaende.

1 Datter: 4. Slægtled I. Nr. 45.

af 4. Ægteskab med *Margrethe Frandsdatter*:

24. d. *Frants Pedersen Bering*, begr. 23/12 1695, 61 Aar gl.; han maa forudsættes at være født i Viborg, men er i sin Ungdom rejst bort — mulig af Hensyn til sin Uddannelse; omkring 1659 kom han tilbage til sine Fædres By, hvor han tilsyneladende ikke fik nogen Næring; i 1661 blev han Raadmand, i 1670 Byfoged, i 1670—71 var han Forpagter af Maltaccisen, og i 1675 blev han beskikket at være tredie Borgmester med Raadmands Løn, saaledes at han, naar en af de ældre gik af eller døde, rykkede op som anden Borgmester; dette skete formentlig i 1676; i 1680 søgte og fik han sin Afsked; Aaret efter blev han Auktionsdirektør i Nørrejylland, og Kongen tildelte ham Gang og Sæde, som da han var Borgmester; i 1682 blev

han Landstingshører; han var i sine yngre Dage velstaaende, under Svenskekrigene havde han kunnet laane Byen Penge, og endnu omkring 1690 havde han Raad til at bekoste sin Søns Ophold i Udlandet og til at give en af sine Døtre en Medgift, men saa gik det — endda med rivende Fart — tilbage for ham; han resterede med Skat fra 1678, det samme gjaldt ogsaa andre af Byens fornemme Borgere, og nu kunde han hverken betale denne eller en ny Skat, der blev paalignet; han solgte sit Jordegods i en af de omliggende Byer, og han fik noget af sin Skat eftergivet; den store Gaard paa Hjørnet af Sct. Mogens Gade og den nuværende Sct. Nicolai Gade vidste han dog at beholde urørt; i den havde han sin Bolig; da Enken døde, var den det eneste virkelige Aktiv i hendes Bo, hun havde maattet sælge af sit Indbo for at skaffe Midler til Livets Ophold, og da Boet blev gjort op, var der intet til Deling imellem Børnene; gift 23/5 1661 med *Mette Gregersdatter Huid*, død 19/3 1703 i forannævnte Gaard, Datter af Købmand i Viborg, tidligere Foged paa Skiersø *Gregers Stephensen Huid*.¹²⁾

6 Børn: 4. Slægtled II. Nr. 46—51.

25. e. *Jacob Pedersen Bering*, død 18/12 1690, 50 Aar gl.; han studerede oprindelig Teologi, blev Officer og deltog som Løjtnant i den skaanske Krig; i Slaget ved Lund blev han taget til Fange, men blev udvexlet; i 1685 blev han Borgmester; han ejede Gaarden Paradis i Nytorvgyde, sad i daarlige Kaar, og Arvingerne fragik Arv og Gæld; han var ugift.¹³⁾
26. f. *Dorthe Pedersdatter Bering*, begr. 27/9 1715, 69 Aar gl.; gift med *Mogens Willumsen*, født 1632 i Bleking, Amtsforvalter, Borgmester i Aalborg, Assessor i Commercekollegiet, Søn af Laugmand eller Landsdommer i Bleking *Willum Thomsen* og *Benthe Rafn*.
27. g. *Maren Pedersdatter Bering*, død 1713, gift med *Jacob Povlsen Thisted*, Sognepræst til Vor Frue i Aalborg, Magister, død 1677.

II. Raadmand *Jens Pedersen Berrings Børn* (se Nr. 12) — det hed sig, at han havde 12 Sønner, der alle hed Peder:

28. a. *Peder Jensen Bering*, død i Maj 1703, Sognepræst til Kobberup, Provst, gift 1. med *Mette Jensdatter*, død 1665, 2. med *Maren Pedersdatter Hvass*, død 1696.
29. b. *Peder Jensen Bering*, Præst i Skaane.
30. c. *Peder (Peiter) Jensen Bering*, begr. 2/11 1695, 82 Aar gl.; Bedemand, Bud i Købmandslauget; han ejede Halv-

parten af Faderens Gaard i Sct. Mogens Gade, men den var ganske forfalden; han nævnes gift med Rektor *Paludans* Moster, men Rektor Paludan kendes ikke, og han nævnes ikke i Hundrup: Lærerstanden ved Viborg Kathedralskole.

31. d. *Peder Rimboldtsen*, Borgmester i Hobro.
32. e. *Kirsten Jensdatter Bering*, begr. 10/5 1676, gift med *Hans Hansen*, begr. 2/3 1664; han ejede Halvparten af Svi-gerfaderens Gaard i Sct. Mogens Gade, men den blev i 1673 udlagt til Graabrødre Kirke.¹⁴⁾
33. f. *Karen Jensdatter Bering*, begr. 18/3 1684.¹⁵⁾
34. g. *Lisbeth Jensdatter Bering* (af 2. Ægteskab), nævnes 1674 i Hjørring, se Vendsyss. Aarb. 1920. 195 ff.

III. Dattersøn af Raadmand *Peder Jensen Bierring* (se Nr. 13), Forbindelsen er sandsynlig, men usikker:

35. a. *Christen Jacobsen*, begr. 23/6 1676; han var Købmand og handlede med Tømmer, og han var Raadmand; i 1652 fik han den samme kongelige Tilkendegivelse om sin Embedsføring, som er anført for Borgmester *Peder Bierring* (se Nr. 11); han var velstaaende og ejede Gaard i Sct. Mogens Gade, nuv. Nr. 36; gift med *Susanne Jensdatter Wandel*, begr. 21/11 1682.¹⁶⁾
1 Søn: 4. Slægtled III. Nr. 52.

IV. Raadmand *Jens Madsen Berings Børn* (se Nr. 14):

36. a. *Peder Jensen Biering*, bisat 10/11 1698 i Vesterbølle Kirke, 74 Aar gl., senere ført til Sortebrødre Kirke, hvor Hustruens Lig stod; han var Vinhandler og boede i Sct. Mogens Gade ved det sydlige Hjørne af Graabrødrestræde; han havde i Leje den samme Kælder under Raadhuset, som Faderen havde brugt (se Nr. 14); senere gik han i Kompagni med *Claus Dam*, og 26/12 1660 optoges *Jacob Hansen Wiff* i Firmaet, der vistnok havde til Huse i Ejendommen paa Hjørnet af Store Torv og Sct. Mikkel's Gade; denne Gaard ejedes af *Claus Dam* og *Jacob Wiff*; Firmaet ophævedes i 1672, men *Peder Biering* synes nogle Aar forinden at være udtraadt; Handelen med Vin var imidlertid ikke hans eneste Levebrød, i 1657—58 nævnes han handlende med Teglsten, og i Aarene 1663—67 havde han Rask Hovedgaard i Forpagtning; han var i sine Manddomsdage en meget velstaaende Mand; efter Faderen havde han faaet Midler i Form af pantsat adeligt Jordegods, og selv evnede han at komme fattige Adelsmænd til Hjælp med rede Penge; blandt hans Skyldnere var *Joachim Frederik Pentz* (300 Rdl.), *Melchior Juel* til

Hindsels (270 Rdl.) og *Valdemar Daa* til Bonderup (1000 Rdl.); i 1666 købte han af Firmaet *Jacob Hasse* og *Hans Jørgen Majoner* (se Pers. Tidsskr. 10. R. IV. 204, hvor en Trykfejl findes) et Pantebrev paa 3500 Rdl. paa *Kjærsholm Hovedgaard* i *Lysgaard Herred*; i 1668 flyttede han derud — maaske var det samtidig med, at han trak sig ud af *Kompagniskabet* med *Claus Dam* og *Jacob Wiff*, og i hvert Fald var det kort efter, at hans egen Gaard i *Viborg* var brændt — og han drev i en halv Snes Aar denne Gaard; i 1680erne begyndte det at gaa tilbage for ham; 1681 solgte han Pantebrevet paa *Kjærsholm* for 3500 Rdl., altsaa uden at lide Tab; han flyttede til *Knudstrup* i *Vesterbølle Sogn*, og saa kom *Vanskelighederne*; *Viborg Bys* gamle *Kæmnerregnskaber* var kommet til *Revision*, og *Restancer* for de sidste Aar i 1670erne kom frem, han maatte angribe sin *Kapital*, og i 1689 viste det sig, at et *Beløb* paa 150 Rdl., som han i 1648 havde skænket til *Sortebrødre Kirke* til *Hjælp* til *Afholdelse* af *Aftensangstjeneste*, manglede; han havde i 40 Aar omhyggelig betalt *Rente* af *Summen*, men nu førte *Kirken* *Proces*, og den endte med, at *Kongen* bestemte, at *Peder Biering* fritoges for at tilsvare *Kapitalen*; da han døde, var der dog en anseelig *Sum* tilovers til *Deling* imellem *Børnene*; hans *Hustrus* *Navn* kendes ikke.¹⁷⁾

5 Børn: 4. Slægtled IV. Nr. 53—57.

37. b. *Laurids Jensen Bering*, død 14/7 1702, 64 Aar gl.; han var *Raadmand*, men blev af *Højesteret* 26/8 1670 fradømt dette *Embede*, se *Pers. Tidsskr.* 10. R. VI. 153; senere blev han *Landstingsskriver*, han ejede *Gaard* i *Sct. Mogens Gade*, og han drev *Avling* paa *Byens Mark*; han var *velstaaende*; gift med *Anne Rasmusdatter*, begr. 18/1 1706, 61 Aar gl.

6 Børn: 4. Slægtled V. Nr. 58—63.

38. c. *Hilleborg Jensdatter Bering*, født ca. 1661, død 26/4 1739, gift 1. med *Niels Christensen Arctander*, født i *Viborg* af »smukke« *Folk*, død 1700, *Sognepræst* til *Vissenbjerg* i *Odense Herred*, 2. med *Hans Jensen Kingo*, død 30/4 1707, *Sognepræst* sst.
39. d. *Anne Marie Jensdatter Bering*, gift med *Claus Nissen*, *Handelsmand* i *Odense*.
40. e. *Jens Jensen Bering*; han var en *velstaaende* *Vinhandler*, ejede *Gaard* paa *Hjørnet* af *Sct. Mogens Gade* og *Graabrødrestræde* og købte 1664 *Begravelsesplads* i *Domkirken*; gift med *Giertrud Jensdatter Paludan*, *Søster* til *Hans Jensen Paludan*, *Sognepræst* til *Fovlum*, senere til *Tjele-*

Vinge; hun blev gift 2. med *Peder Knudsen Nandrup*,
Vinhandler.

5 Børn: 4. Slægtled VI. Nr. 64—68.

V. *Simon Madsen Berings Søn* (se Nr. 15):

41. a. *Søren Simonsen Bierring*, Borgmester i Hjørring 1671—
74, ugift, se Vendsyss. Aarb. 1920, 177 ff.

VI. *Jens Christensen Berings Døtre* (se Nr. 16):

42. a. *Magdalene Jensdatter Bering*, gift 1669 med *Hans Pedersen*; han var Forpagter paa Sødal, 10 km Nordøst for Viborg, og sad i jævne Kaar; han ejede Gaard i Sct. Mogens Gade, men pantsatte den til de fattige og Børnehuset; hun nævnes 1684 som hans Enke.¹⁸⁾

43. b. *Karen Jensdatter Bering*, begr. 5/4 1706, gift 24/5 1678 med *Jens Jensen Mørch*, Sognepræst til Gjerding-Blenstrup i Hellum Herred, født ca. 1640, død 29/6 1718.

44. c. *Maren Jensdatter Bering*.

FJERDE SLÆGTLED.

I. *Anders Jensen Brochs Datter* (se Nr. 23):

45. a. *Mette Andersdatter Broch*, gift med *Jørgen Jensen Serup*; han var 1674 Konsumtionsinspektør ved Sct. Mikkels Port og formodentlig Søn af Byfoged og Raadmand *Jens Jørgensen*.

II. *Borgmester Frants Pedersen Berings Børn* (se Nr. 24):

46. a. *Peder Frantsen Bering*, død 3/1 1717; han var Landstingshører og levede under ringe økonomiske Forhold; Arvingerne frasagde sig Arv og Gæld; gift med *Else Christensdatter*, der i 1710 nævnes aldrende.

2 Børn: 5. Slægtled I. Nr. 69—70.

47. b. *Maren Frantsdatter Bering*, gift med *Christian Sørensen Muus*, født 26/10 1656, død 10/12 1717, Sognepræst i Norge, Biskop i Ribe, senere Odense.

48. c. *Vita Frantsdatter Bering*, født ca. 1683, gift med *Christen Christensen*, født 1667, død 1731, Sognepræst til Piedsted-Gaarslev i Holmans Herred, Provst, Magister; han blev gift 2. med *Anna Cathrine Edinger*, død 23/5 1758.

49. d. *Margrethe Frantsdatter Bering*, gift i Norge.

50. e. *Helvig Malene Frantsdatter Bering*, gift i Kjøbenhavn.

51. f. *Mette Frantsdatter Bering*, ugift, levede i ringe Kaar.

III. *Raadmand Christen Jacobsens Søn* (se Nr. 35):

52. a. *Hans Christensen Wandel*, født ca. 1659; han nævnes

i 1672 med sin Fæstemø, 1 Tjenestepige og 2 Heste; han hørte til Købmandslauget og sad i smaa Kaar.

IV. Vinhandler Peder Jensen Bierings Børn (se Nr. 36):

53. a. *Jens Pedersen Bering*, Bogholder.
54. b. *Peder Pedersen Bering*, Dr. med. i Amsterdam.
55. c. *Mette Pedersdatter Bering*, gift 10/3 1697 i Vesterbølle med *Christian Berthelsen Dons*, død 24/6 1709, Gaardejer i Knudstrup i Vesterbølle Sogn, Søn af Raadmand i Viborg *Bertel Jensen Dons*.
56. d. *Hilleborg Pedersdatter Bering*, gift med *Mads Andersen Bering*, Sognepræst til Kragelund-Funder (se Nr. 6).
57. e. *Anna Pedersdatter Bering*.

V. Landstingskriver Laurits Jensen Berings Børn (se Nr. 37):

- 58 a. *Jens Lauritsen Bering*, død 4/5 1708, 35 Aar gl.; han var Organist ved Graabrødre Kirke; det sagdes at være en ringe Bestilling, som ikke kunde regnes højere end en Kapellans paa Landet; gift 21/12 1707 med *Margrethe Olufsdatter*, død 5/8 1714, 57 Aar gl.; hun havde Særformue og blev gift 2. 26/11 1710 med *Mogens Nielsen Bøstrup*. Ingen Børn.¹⁰⁾
59. b. *Kirsten Lauritsdatter Bering*, død 1721, gift 19/4 1698 med *Knud Jensen Breum*, født i Breum i Grinderslev Sogn i Salling 20/5 1670, begr. 17/12 1710; han var Vinhandler og fik sine Varer i Hovedsagen fra *Anders Jensen Høg* i Aalborg, hos hvem han i de unge Aar havde staaet i Lære; da han flyttede fra Aalborg, havde *Anders Høg* faaet ham til at sætte sit Navn under paa en Forskrivning paa 264 Dlr., og i 1700 blev der ført Proces om Pengene; *Knud Breum*, der ikke havde anet, hvad sligt kunde betyde, og som mente, han ikke var *Anders Høg* noget skyldig, blev frifundet, men han drog ingen Lære af sin Letsindighed; han lærte aldrig at forstaa sig paa Penge, og han evnede ikke at drive sin Forretning; denne havde en god Beliggenhed paa Hjørnet af Sct. Mogens Gade og Graabrødrestræde, og i Forbindelse med den drev han baade Vinstue og Herberg, men skønt der kom mange Kunder — især i Snapstingstide — var og blev han en fattig Mand; Sygdom havde heller ikke gjort det bedre, i 1704 var Hustruen sygelig, og de sidste Aar før sin Død var han selv syg og sengeliggende; i hans Dødsbo vilde man vente at finde en Vinbeholdning, men Vinen var givet i Forpagtning, og den Smule, der var tilstede, tilhørte Hustruens Søster, *Anne Marie Bering* (se Nr. 63);

i Skabene var der Flasker og Karaffer uden Indhold og i Kælderen var der tomme Tønder; igennem Papirerne om Knud Breums Liv og Forhold faar man en Bekræftelse paa den Regel, at i de Tider Folk ikke kendte deres egen eller deres nærmestes Alder; i Graabrødre Kirkebog staar der, at han i 1710 var 44 Aar gammel, medens en Daabsattest, der var fremlagt i Sagen imod Anders Høg, gjorde ham 4 Aar yngre.²⁰⁾

5 Børn: 5. Slægtled II. Nr. 71—75.

60. c. *Marie Lauritsdatter Bering*, død 16/1 1741, gift 9/11 1698 med *Anders Brun*, død 26/5 1718; hans Moder hed *Dorthe Lauridsdatter*, Faderen kendes ikke; han blev i 1697 kgl. privilegeret Prokurator, 1716 By- og Raadstueskriver samt Stiftsskriver, Aaret efter Justitsadvokat; i 1711 nævnes, at han sad i Vidtløftighed, og at han maatte regnes lige med de Betjente, der havde under 50 Rdl. i Løn.²¹⁾
4 Børn: 5. Slægtled III. Nr. 76—79.
61. d. *Giertrud Lauritsdatter Bering*, gift 1. med *Hans Christoffersen* i Ulvborg, 2. med *Christian Torsted*.
62. e. *Inger Lauritsdatter Bering*, gift 12/6 1702 med *Michel Hansen Malmøe*, død 20/1 1716; han boede 1705 i Aalestrup og 1707 i Viborg, paa Viborg Mark ejede han 8 Agre, han var velstaaende, og ved sin Død boede han i sin egen Gaard i Sct. Mogens Gade udenfor Porten.²²⁾
63. f. *Anne Marie Lauritsdatter Bering*, født ca. 1684, begr. 10/1 1716; hun sad i jævnt gode Kaar og boede ved sin Død i Knud Breums Enkes Hus (se Nr. 59).

VI. Vinhandler *Jens Jensen Berings* Børn (se Nr. 40):

64. a. *Hans Jensen Bering*.
65. b. *Joanes Jensen Bering*, Handelsmand i Frederiksstad i Norge.
66. c. *Willads Jensen Bering* i Aalborg.
67. d. *Peder Jensen Bering* i Aalborg.
68. e. *Hylleborg Jensdatter Bering*, gift med Købmand *Laurids Christensen*.

FEMTE SLÆGTLED.

I. Landstingshører *Peder Frantsen Berings* Børn (se Nr. 46):

69. a. *Frands Pedersen Bering*, døbt 21/11 1698, Klokker i Kjøge.
70. b. *Christian Pedersen Bering*, født 27/1 1701, død 9/9 1754, Sognepræst til Felding-Assing i Hammerum Herred.

II. *Vinhandler Knud Jensen Breums Børn* (se Nr. 59):

71. a. *Johan Lorentz Knudsen Breum*, døbt 24/8 1698.
72. b. *Anne Elisabeth Knudsdatter Breum*, døbt 6/3 1700.
73. c. *Inger Marie Knudsdatter Breum*, døbt 30/3 1702.
74. d. *Giertrud Marie Knudsdatter Breum*, døbt 20/5 1704, død i spæd Alder.
75. e. *Giertrud Marie Knudsdatter Breum*, døbt 29/4 1705.

III. *Prokurator Anders Bruns Børn* (se Nr. 60):

76. a. *Severin Andersen Brun*, døbt 21/2 1699, kgl. privilegeret Prokurator.
77. b. *Anna Dorethe Andersdatter Brun*, døbt 17/4 1700.
78. c. *Marianne Andersdatter Brun*, døbt 30/7 1701.
79. d. *Margrete Elisabet Andersdatter Brun*, døbt 4/6 1704.

KILDER OG HENVISNINGER

Navnet er almindeligvis stavet Bering; hvor anden Stavemaade er brugt, kendes den paagældendes Underskrift eller lignende.

¹ Som Hovedgrundlag er benyttet Vitus Bering: *Delineatio stirpis Beringianæ* 1749, trykt i Arkiv for Genealogi og Heraldik I. 145 ff.; denne indeholder mange Fejl, og derfor er Kirkebøger, Kirkeregnskabsbøger (for de Tider, hvor Kirkebøger ikke findes) og Skifteprotokoller for Viborg samt Wibergs Præstehistorie gennemgaaet; disse Kilder er ikke anført. Nogle Oplysninger er desuden taget fra H. F. Rørdams Artikel om den kgl. Historieskriver Vitus Bering i Hist. Tidsskr. 5. R. I. 1 ff. og VI. 851 ff., der bl. a. henviser til Oluf Hermansen Nysteds Optegnelser (1723), hvoraf en (delvis) Afskrift findes i Klevenfelds Samling i Rigsarkivet, og til nogle andre Optegnelser, der synes at være forfattet af Stiftsprovst Sixtus Aspach i Aalborg (død 1739), og som af Nysted er indført i et andet Haandskrift; begge Haandskrifter er, i Følge Rørdam, i privat Eje. ² Chr. Erichsens Haandskrift om Viborg, tidl. Universitetsbibl. Add. 80. Fol. nu Kgl. Bibl. 76, 80. Vib. Landst. Domb. A. 1637. 79. ³ Chr. Erichsen 425. ⁴ Chr. Erichsen 67, 425. Vib. Bispearkiv 509, 68. Hofman: *Fundationer III*, 263. ⁵ Bispeark. 509, 68. ⁶ Hald Lensregnsk. 1642. Vib. Byfogedregnsk. 1640—42. Landst. Skøde- & Pantebog 1656, 124. Domb. A. 1632, 259. Breve 8/12 1669, Nr. 6. Indk. Breve til Vib. Raadstue 1652. Jyske Tegn. XII, 170, 495. XIII, 20. Hofman III, 258. Chr. Erichsen, 78 f. Bispeark. 509, 51. Saxe: *Slekten Saxe*, Oslo 1940, 11, 13. ⁷ Landst. Domb. A. 1637, 79. ⁸ Indk. Br. t. d. Kanc. 2/5 1647. Landst. Sk. & Ptb. 1656, 39. Domb. A. 1653, 224. ⁹ Aalborg orig. Skiftebr. 24/7 1626. Vib. Sk. & Ptb. 1, 19. ¹⁰ og ¹¹ Byfogedregnsk. 1643—48. ¹² J. Tegn. 24/12 1661. J. Reg. 3/7 1670, 11/8 1675, 17/1 1680, 9/4 1681, 25/3 1682. Antegn. t. Vib. Købstadsregnsk. 1670—93. ¹³ Hirsch: *Danske og norske Officerer*. ¹⁴ Bispeark. 509, 23, 202. ¹⁵ Graabr. Regnsk. ¹⁶ Landst. Sk. & Ptb. 24, 44. ¹⁷ Indk. Br. t. d. Kanc. 2/5 1647. Højesterets Domb. 1664, 29. Landst. Domb. B. 1664 I. 142. Just. Prot. 1663, 220. 1686, 100. Sk. & Ptb. 9, 292, 311. 20, 11. Bispeark. 509, 23. Raadst. Domb. 1673 ff., 21. ¹⁸ Pers. Tidsskr. 6. R. III. 1 ff. ¹⁹ Landmil. Skat 1704, 10. ²⁰ Landmil. Skat 1704. Parykskat 1710. Vib. Bytings Kopibog 1700 ff. 12, 27, 35. ²¹ Kopskat 1711. ²² Vib. Bytings Kopibog 1709 ff. 699.

KØBENHAVNSKE URTEGAARDSMÆND OG GARTNERE OG DERES KAAR I KONGENS SOLD

Af
JOHANNES THOLLE

Man maa antage, at saa tidligt som der har været Have dyrkning ved Kongernes Slotte, har der ogsaa været ansat i hvert Fald havekyndige Folk til at varetage dette Arbejde, selv om vi ikke nu kan efterspore de tidligste Eksempler herpaa. Maaske har det været en Lægbroder fra et nærliggende Kloster, der ogsaa har taget sig af Kongens og Dronningens Have, — maaske har Kongen fra en Udenlandsrejse hjemført en i Havebrug kyndig Mand fra sydligere Regioner, — eller maaske har blot en Humlemand taget sig af det, der dyrkedes, baade Humle og andet. Urtegaardsmænd har der i hvert Fald været i Kongens Sold fra Tiden før Renaissance, — og i det følgende vil vi beskæftige os med disse kongelige Urtegaardsmænd og Gartnere i Hovedstaden, indtil den frie Forfatning fra Midten af forrige Aarhundrede indfører ministerielle Tilstande og Gartnerne tilligemed Slottene m. m. overgaar til Ministerier.

Der er i nærværende Artikel forsøgt at skaffe saa mange Navne og personalhistoriske Oplysninger som muligt til Supplering af den Litteratur, som iøvrigt findes om fortidig Gartneri og Havekultur,¹ ligesom det har været magtpaaliggende at skildre Gartneres og Urtegaardsmænds Kaar mere end Havernes Indretning, Stil og Dyrkning. Det er lykkedes at udfylde adskillige »Huller« i de Gartnerrækker, som hidtil har været kendt, og mange »nye« Navne vil derfor forekomme. Hvor det er muligt at identificere Vedkommendes Nationalitet, vil Navnet være stavet i Overensstemmelse dermed, medmindre Slægten lever endnu og forlængst har for-dansket det (f. Eks. *Dollner*). I mange Tilfælde vil en korrekt Stavemaade dog være umulig at konstatere, idet Kilderne² ofte

¹ Se f. Eks. Bruun og Lange: Danmarks Havebrug og Gartneri til 1919 (1920) og Johannes Tholle: Danske Gartnere. En Række Typer og Tidsbilleder (1927) eller samme: Danske Gartnerivirksomheder I—III (1934—36).

² Foruden de trykte Kilder er navnlig søgt i Rigsarkivets Regnskaber, Resolutionsprotokoller m. m.; hvor Navnene er opført i det saakaldte »Roedes Register« over Embedsmænd under Hofetaten, er her som Regel anvendt den der benyttede Stavemaade.

staver det samme Personnavn forskelligt fra Sted til Sted, ja endog i samme Dokument, og de enkelte Personer har ofte selv enten ved samme Inkonsekvens (f. Eks. *Krieger*) eller ved vanskeligt læselig Skrift umuliggjort det. Dertil kommer Cancelliernes og andres Fortyskning eller Latinisering af Navne som vanskeliggørende Forholdet.

Gartnerrækkerne ved de enkelte Slotte er ikke komplet, og de kan sikkert aldrig blive det; men de turde dog være saapas udfyldt, som man for Tiden kan skaffe dem.

K ø b e n h a v n s S l o t .

Hvornaar der er begyndt Havedyrkning ved Københavns Slot, er det neppe muligt at sige noget om. I hvert Fald fra 1380 tales der om en Kaalhave ved Slottet;³ jevnfører vi, hvad Kaalhave i Nutids-Jydsk kan betegne, nemlig adskilligt mere end en Have til Kaal, og hvad Ordet ogsaa i Datiden har betegnet, tør vi gaa ud fra, at der ogsaa har været dyrket andet end Kaal.⁴

Vi skal dog adskillig Tid frem i Tiden, før vi faar mere at vide om Slottets Haver, og saa tales der ikke mere om Kaalgaard, men om Vingaard; Kong Hans bad om, at der maatte blive sendt ham en Kurv fuld af de bedste Druer, som fandtes i hans Vingaard i København.⁵

Det maa forudsættes, at der i hvert Fald da (om ikke allerede i »Kaalgaardens Tid«) har været Urtegaardsmænd eller Gartnere ved Kongens Slot; men vi kender dem ikke — end ikke, da en følgende Konge (Chr. III) igen beder om Druer,⁶ vi ved, hvem der har fremtryllet dem i hans Vingaard. Dog — det varer nu ikke længe, før den første navngivne Urtegaardsmand i Kongens Tjeneste dukker op. Han hed *Volter* og havde indtil 1559 været i Kongens Sold paa hans Slot Koldinghus.⁷ Nu blev det paalagt Statholderen Mogens Gyldenstjerne i København at skaffe ham en Bolig og Underholdning ved Slottet i København, og han skulde der give ham samme Løn, som han havde haft paa Koldinghus. Statholderen skulde desuden til Foraaret skaffe Gartneren Abildtræer, Pæretreer og andre Træer, som behøvedes til Haven, ja endog Rosmarintræer, dobbelte Nelliker og andre Urter, som Urtegaardsmanden anviste. Kaalhaven og Vingaarden havde nu faaet sit naturlige Supplement i Urte-, Blomster- og Frugthaven, — om den ikke allerede længe havde haft det.

Om denne Urtegaardsmands eller hans Forgængeres Kaar ved

³ Nielsen: Københ. Hist. og Beskr. II 26.

⁴ Jevnf. Danske Studier 1932 S. 127 ff.

⁵ Kancelliets Brevb. IV 314; Danske Magazin V 124.

⁶ do. 28/9 1551.

⁷ do. 18/11 1559.

vi ikke meget; men i hvert Fald fra 1580 har den, som varetog Slottets Kaalhave, haft Ret til 4 Flæskesider, 1 Krop Nødekød, 1 Fjdk. Smør, 1 Td. Sild, 1 Pd. Rug, 1 Pd. Malt og 4 Skipp. Humle i Udspisning fra Slottet.⁸

Humledyrkning og Havekultur har stedse været nærstaaende Arbejder; Urtegaardsmænd har dyrket Humle, Humlemænd har plejet Haver.⁹ Undertiden ansattes der dog Specialister til at dyrke Humlen, — og en saadan Humlemænd ved Slottet hed i disse Tider *Hans*,¹⁰ mens Urtegaardsmanden i Aarhundredets sidste Aar hed *Heinrich Hüben*.¹¹ Han blev antaget fra Januar 1590, og han skulde være forpligtet til at vedligeholde Haverne ved Slottet og den paa Holmen. Naar noget særligt Arbejde forefaldt, enten det var med at sætte Planker eller at luge Kaalhaven og holde den ren for Skarn, skulde han have tildelt det fornødne Mandskab, og for sin Tjeneste skulde han til sig selv og en Dreng have 50 Daler aarligt, — dertil 2 sædvanlige Hofklædninger, 12 Alen engelsk, 12 Alen Fardug, 12 Alen Lærred for sig og Drengen samt i Naturalier 3 Pd. Malt, 3 Pd. Rug, 12 Skipp. Humle, 2 Stude, 3 Svin, 4 Lam, 2 Tdr. Sild, 3 Ott. Smør, 3 Vogger Bergfisk, 1 Td. Ærter, 1 Td. Gryn og 1 Td. Salt (Nb. 1 Pd. er lig med 2 à 3 Tdr.). Det var altsaa noget mere, end førnævnte Volter fik. Hans Tjeneste, Besoldning og »Pension« skulde gælde fra Fastelavn for 1 Aar ad Gangen. Foruden 1 Humlemænd, 1 Urtegaardsmand og 1 Dreng var der altsaa ogsaa løse Folk beskæftiget i Haverne, og 20/3 1593 fastsattes det, at der for Urtegaardsmanden indtil videre var Ret til 4 Personers Underholdning paa Slottet.¹²

Med stigende Krav til Haveurter m. m. stilledes ogsaa større Krav til Urtegaardsmændene. En af dem sendtes 1595 til Holland efter Urter og Træer,¹³ — lidt senere fik han Lov at tage endnu en Gartnersvend til Hjælp,¹⁴ — der maa altsaa have været ansat en forud; men denne sidste Gartnersvend skulde dog afskediges til Mikkelsdag; Statholderen skulde lade ham faa Løn og Underhold fra Antagelsen til Afskedigelsen.

Kongens næste kendte Gartner var *Hans König*, der utvivlsomt som saa mange af sine Efterfølgere (og Forgængere) har været Tysker. Han fik under 18/5 1602 Bestalling som Urtegaardsmand ved Kongens Haver¹⁵ under Betingelser, som praktisk talt

⁸ Kbh. Diplom. IV 640.

⁹ Se bl. a. Tidssk. f. Landøkonomi 1930 S. 259 ff.

¹⁰ Kbh. Diplom. II 422.

¹¹ do. II 447—48.

¹² Kancell. Brevb. 20/3 1593.

¹³ Kancell. Brevb. 1/5 1595; jevnf. Kbh. Diplom. IV 719.

¹⁴ do. 4/6 1595; Kbh. Diplom. IV 722.

¹⁵ do. II 512—13.

var de samme som opsat for Heinrich Hüben, — dog fik K. desuden 1 Oksekrop og 1 levende Okse. Han forblev kun faa Aar ved Slottet og blev i 1608 forflyttet til og fik Bolig i Rosenborg Have, som nu mere og mere tog Interessen fangen hos Kongen og lod en vis Passivitet gøre sig gældende overfor Haven ved Københavns Slot. Der har sikkert været en vis Art Fællesdrift af disse Haver, i hvert Fald til en Begyndelse og inden Slottet blev opbygget, — saaledes sker bl. a. Frøindkøb ofte under eet til de 2 Haver.¹⁶ Mens Kongen navnlig tager sig af Rosenborghaven, interesserer Dronningen sig for at faa noget ud af Slotshaven, bl. a. Jordbær, Hyldeblomster og røde Roser til at lave brændte Vande af.¹⁷ Der indrettedes i 1620—21 en ny Humlehave ved Slottet,¹⁸ og der blev i 1634 givet Ordre til, at Birkets Bønder skulde arbejde i Haven, naar Urtegaardsmanden skulde have Jorden gjort i Stand til Kaal, Rødder og saadant, og Lensmanden skulde skaffe Plove dertil, — ikke alene skulde Bønderne pløje i Kaalhaven ved Bremerholm, men ogsaa luge samme Have, saa at Urtegaardsmændene ikke behøvede at besvære sig med mere, end de havde at varetage i Forvejen.¹⁹ Til Opbinding af Planterne rekvireredes der et helt Skib med Bast.²⁰

Den senere Tids Haver ved Slottet taber sig i det dunkle, og de blev sikkert kun passet af Gartnere fra Rosenborg.

Rosenborg Slot.

Ganske kort efter, at Christian IV havde gjort sine store Grundkøb for at indrette sin nye Have udenfor Staden, antoges en Gartner med Ordre til at tiltræde hurtigst muligt.²¹ Hans Navn var *Sebastian Lockhammer* (von Speyer), og han har sandsynligvis været Tysker. Hans Opgave var naturligvis at forestaa de gartneriske Arbejder ved Indrettelsen af Haven. I Løn tilkom der ham 32 Daler om Aaret, desuden Naturalier i Lighed med forann. Heinrich Hüben og Hans König. Han havde fri Bolig, foretog en Del Frøindkøb og var fra August Maaned undergivet Tilsyn af Slotsforvalteren, *Marcus Wibelitz*.²² Indtægten af hvad Urtegaardsmanden solgte fra Haven, skulde Slotsforvalteren oppebære. I Løbet af Sommeren indkøbte Lockhammer mere Frø, Vandkander og Torvekurve til at borttransportere Varerne i, — ellers hø-

¹⁶ Friis: Saml. t. d. da. Bygnings- og Kunsth. S. 51 ff.

¹⁷ Jacobsens Saml., Kgl. Bibl.

¹⁸ Hist. Medd. om Kbh. VI 462.

¹⁹ Kbh. Diplom. V 150—151.

²⁰ Kancell. Brevb. 10/10 1633.

²¹ Danske Samlinger V 50.

²² Friis: Samlinger, S. 3, 5, 51 ff.

rer man ikke meget til ham; han faar hurtigt en Kollega i Haven, og det synes, som om denne sidste Gartner ganske tager Têten.

Den næste Gartner var *Hans König*, som den 2. Maj 1602 havde faaet Bestalling som Kongens Urtegaardsmand ved Københavns Slot (se foran).²³ Allerede før han flyttede derud, forestod han de forskellige Indkøb af Frugtræer m. m. Han sendtes til Brunswig efter Urter, og han arbejdede navnlig med Køkkenhaven, ved hvis Dyrkning han havde adskillige Folk til sin Hjælp. I Lønning var der tillagt ham 30 Daler halvaarlig foruden 10 Daler til Ildebrændsel. — Det er uvist, hvorlænge han var ved Rosenborg; men i hvert Fald fik han i 1619 Tilladelse til at være Eneforhandler af Frø i de sjællandske Købstæder.²⁴ For at kunne benytte denne Tilladelse skulde han holde alle Slags Frø, som kunde »have Fremgang i Riget«, yde ½ Aars Kredit og offentligt lade kundgøre, naar han vilde indfinde sig for at sælge. Ulovlige Konkurrenter skulde straffes af Lensmændene.

Der var altsaa til en Begyndelse to (tildels ligestillede) Gartnere i Rosenborg; en lignende Ordning kendes fra adskillige senere Perioder, navnlig efter at Haven var bleven opdelt i flere Afdelinger (Køkkenhave og Prydhave), som hver krævede deres egen Ledelse.

Fra 1617 kendes Gartner *Melchior Ruppert* (el. Rubbert), der havde 5 Svende under sig,²⁵ og fra 1620 *Morten de Lakuder*, der havde en aarlig Løn af 100 Dlr.;^{25, 26} men om disse ved vi iøvrigt ikke mere. Af Nationalitet har sidstnævnte muligvis været Holælænder; Havekulturens Forbindelse med dette Land var i disse Tider (som ogsaa siden hen) ret intim.

Om Gartnernes Arbejdsforhold meddeler Instruksen for Slotsfogeden (1/9 1623) bl. a.,²⁷ at Slotsfogeden skulde aarlig holde Regnskab med Urtegaardsmændene med Hensyn til, hvor mange unge Træer de havde sat og podet i Haven, og hvor stort et Forraad der var af »Rosentræer« og andet, som kunde bruges i andre Haver; for Salget af Frugt og desl. skulde han ogsaa aflægge Regnskab, og han skulde aarlig levere en Fortegnelse over Beholdningen af Sur- og Grønkaal, Agurker og deslige. Endelig skulde han paase, at de Folk, som skulde passe Haven, ikke blev benyttet til andet Arbejde.

Paa Grund af Krigsforholdene blev Arbejdsforholdene senere stærkt forringet, og under 17/3 1625 udstedtes den Forordning,²⁷ at alle Folkene skulde afskediges paa nær Mesteren og en Svend

²³ Kancell. Brevb. 18/5 1602; Nyt hist. Tidsskr. IV 336.

²⁴ Kancell. Brevb. 13/12 1619 og 22/2 1620.

²⁵ Friis Samlinger S. 46, 53.

²⁶ Brock: Hist. Efterr. om Rosenborg S. 2.

²⁷ do. S. 14—15; Sjæll. Regst. Nr. 17 fol. 377; Kbh. Diplom V 80—82.

i Urtehaven samt en Svend i Køkkenhaven; desuden skulde man, naar noget skulde luges eller »flyes«, lade det ske ved Holmens Folk eller ved Folk fra Birket. Til Behandling af Jorden skulde Lensmanden fremskaffe Plove, og Vognen, som Gartneren havde til Raadighed, skulde bort.

Maaske for at bøde paa de daarlige Forhold tillodes det under 10/12 1629 Kongens Urtegaardsmand, at han maatte sælge Frø paa Amagertorv.²⁸

I 1632 synes der at være kommet 2 nye Gartnere til Rosenborg. Den ene af disse er *Henrik Paulsen*, som under 10. Okt. fik Bestallingen for en aarlig Løn af 35 Sletdaler foruden Husly og 10 Sletmark maanedlig i Kostpenge og Brændsel ligesom hans Kollega.²⁹ Han havde Ordre til at sælge af Havens Produkter, hvad der ikke behøvedes til Hofholdningen, og han skulde ugentlig indbetale Beløbet til Slotsforvalteren. Han synes ikke at være blevet ret mange Aar i Haven, — er i hvert Fald afløst 1640.

Hans Kollega i Lysthaven var *David König*, som har faaet Ansættelse noget før paa Aaret end H. P., og undertiden kaldes M. David.³⁰ For hans Bestyrelse af Lysthaven blev der under 24. Marts 1633 fastsat følgende: Mester David skal dele Haven mellem sig og sine (fire) Svende, saa at enhver af dem ved, hvilken Plads der tilkommer ham. Han selv saavelsom hver af Svendene skal holde 6 Arbejdsfolk fra 1. April til Sankthansdag og derefter 3 indtil Mikkelsdag. Mester David, hans Svende og deres Arbejdsfolk skal hver Morgen mønstres af Slotsfogeden. Gartneren skal, foruden hvad han hidtil har dyrket, ogsaa have et Bed med s i m p l i c i e r, som vokser her i Landet, hvorpaa han kan tage en Designation af Dr. *Peter Paynck* og Apoteker *Esaias Fleischer*. Endelig skal M. David straks sende en af sine Svende til Holbæk for at hente Aspargesplanter til Rosenborg Have.

Da en ny Slotsfoged i 1638 traadte til, indskærpedes det ham, hvad han skulde varetage overfor Gartnerne, og disses Forhold synes at strammes.³¹ Fogeden skulde give Agt paa begge Urtegaardsmænd, saa at de ikke brugte fremmed Arbejdskraft, og da den største Have (Lysthaven) var delt mellem Gartneren og hans Svende, skulde Fogeden se efter, hvad Svendene og deres Folk lavede. Hvad der kom ind ved Salg fra Haven skulde »kastes i et Skrin«, og foruden medicinske Urter skulde der ogsaa dyrkes Urter til Kongens Køkken og til Holmen og Børnehuset. Paa Frugten, som »faldt« i begge Haver, skulde han give Agt, saa at intet førtes hen, hvor det ikke havde hjemme.

²⁸ Kbh. Diplom. III 94.

²⁹ Friis Samlinger S. 56; Kancell. Brevb. 10/10 1632.

³⁰ Kbh. Diplom. III 261; Brock: Rosenberg 21—22.

³¹ Brock: Rosenberg 40; Kbh. Diplom. 200—201.

Der maa imidlertid hurtigt efter denne Instruks være indtraadt Begivenheder, som krævede en Ændring af Slotsfogedens Forhold til Gartnerne, og Dyrkningen af Haverne har neppe været tilfredsstillende, bl. a. set fra et medicinsk Synspunkt. Resultatet var, at Dr. *Otto Sperling*, der var Læge ved Børnehuset, under 7. Juni 1638 blev ansat som Forstander ved Haven; som saadan skulde han have flittigt Indseende med denne og tilholde Urtegaardsmændene at beflitte sig paa Dyrkning af medicinske Urter.³² Sperling fandt Forholdene meget forsømte, da Gartneren ikke duede til noget; han turde dog ikke jage ham væk, fordi Gartneren var i Familie med *Vibeke Kruse*; Klagerne over Gartneren fortsattes siden hen og resulterede til sidst i en helt ny Ordning. Undertiden gav Kongen selv sine Ordre, som f. Eks. om, at Gartneren i Køkkenhaven skulde sørge for, at Apotekeren fik de Kirsebær, som fandtes i Haven, og 1642 forlangte han at faa at vide, hvad Urtegaardsmændene havde i Løn. Der opgives da, at M. David aarlig havde 70 Dlr. cour. og pr. Maaned 5 Dlr. cour. ialt 108 Rdl. 1 Ort 8 Skl., — den anden Urtegaardsmand (*Lauridtz Michelsen*) 91—2—16, til 6 Svende medgik 360 Rdlr. og til 1 Dreng 43—1—8.

Klagerne over M. David fortsattes, og det hjalp ikke, at Dr. Sperling var bleven afløst som Forstander for Haven af Dr. *Helvig Dietrik*; Kongen var desuden bleven betænkelig ved de store Omkostninger til Haverne, og da han under et Ophold paa Gottorp blev bekendt med, at Haverne der bestyredes paa den Maade, at naar Gartneren havde skaffet, hvad der skulde bruges til Hofholdningen, maatte han gøre Resten af Produkterne til Indtægt for sig selv, forespurgte han M. David, om han vilde gaa ind paa en lignende Ordning, idet han i modsat Fald maatte regne med Afskedigelse. David gik ind paa Forslaget, og under 14. April 1646 afsluttedes der en Kontrakt med ham, hvis Indhold var følgende:³³

Da Haven er meget forsømt, skal Gartneren bringe den paa Fode igen ved egen Bekostning; han skal saa og plante forsvarligt, saa at alt Dag for Dag bliver bedre og den forsynes med tjenlige simpliciibus og Urter, som en god, tro og forfaren Gartners Bestilling udkræver det, — herfor skal han have udbetalt 700 Rdlr. om Aaret, deraf 400 straks. De 13 Kvarterer, som ligger ved Stalden, maa han anrette og dyrke til sit eget Gavn og tillige maa han benytte Laboratoriet samme Sted. Han skal sørge for Urter, men maa iøvrigt derudover sælge, hvad der ikke behøves eller tilføjer Haven Skade ved Bortsalg. — Denne Ordning fortsattes

³² Kbh. Diplom. III Nr. 243; Brock: Rosenborg 41 ff.

³³ Kbh. Diplom. III Nr. 383; Brock: Rosenborg 60 ff.

trods Skiften af Slotsfoged og Forstander i Haven, saa længe Kongen levede, men ophørte, da Frederik III kom til.

Om David König ved vi iøvrigt, at han efterhaanden kom til at besidde adskillige Grundarealer i Hovedstaden. Allerede 1632 havde han faaet en Grund udenfor Nørreport, som havde tilhørt den tidligere Slotsforvalter M. Wibelitz,³⁴ og 25/5 1639 havde han erhvervet sig endnu et Par Jordstykker udenfor Rosenborg.³⁵ Desuden fik han 11/5 1646 Skøde paa en temmelig stor Grund udenfor Nørreport i den gamle Dyrehave.³⁶ Denne store Grund lod han indgrøfte, men da den i Fortiden havde hørt med til Byens Fællede, besværede nogle Borgere sig over dette Forhold, og de vilde have Jorden givet fri igen; de anførte, at König aldrig havde givet Skatter.³⁷ Klagerne hjalp dog ikke; under 8/12 1647 havde D. K. endnu Grunden i sin Besiddelse (i Henh. til et andet Skøde).³⁸

Om *Lauridtz Michelsen*, der fra c. 1640 og til Kongens Død var D. Königs Samtidige (i Køkkenhaven), ved vi ikke ret meget ud over, at han havde en mindre Indtægt end D. K. (se foran).

I Begyndelsen af Frederik III's Regeringstid ophævedes atter den gottorpske Ordning med Havernes Drift i Entreprise hos Gartnerne, og der ansattes 2 nye Gartnere.

I Lysthaven ansattes 16/3 1649 *Casper Übelacher* (el. Ebelacher).³⁹ Det hedder i Instruksen for ham bl. a., at han maa forny de udgaaede Planter og gøre Anordning, saa at Haven kan tiltage og forbedres. Han maa sælge af Frugten, og hans Løn skal være 60 Rdlr. plus 50 Rdlr. i Kostpenge, — desuden 6 Tdr. Rug, 8 Tdr. Malt og 12 Lisp. Lys. I det første Sommerhalvaar solgte han for knapt 10 Rdlr. fra Haven.⁴⁰ — Ogsaa mellem Übelacher og Slotsforvalteren kom det til Uoverensstemmelse om Kompetence m. m.; i Skrivelse af 21. Febr. 1654 faar Gartneren derefter noget mere Frihed end Forgængerne, idet det fastslaas, at med Urterne og Træer at plante, pode og optage, saavel som Urtefrø at sælge og købe, skal Urtegaardsmanden alene være raadig efter hans Bestallings Indhold. De Beløb, der indkom ved Salg, skulde Gartneren inkassere og derefter (paa en vis Tid af Aaret) overgive til Fogeden.⁴¹ Det var altsaa forbi med Fogedens Over-

³⁴ Kbh. Diplom. III Nr. 129.

³⁵ do. I Nr. 451 og III Nr. 262 og 263.

³⁶ do. III Nr. 387.

³⁷ do. IV Nr. 909.

³⁸ do. III Nr. 432.

³⁹ Kbh. Diplom. III 312 og 740.

⁴⁰ Sjøll. Reg. Nr. 22 pag. 16 Nr. 23 509; Danske Saml. Urtegaardsvæsen 869.

⁴¹ Brock: Rosenborg 86—87.

kommando over Gartneren, — slut med det, som Thura havde sat i Rim:

..... Og tog ej Gartneren sin Gerning vel i Agt,
da blev med Eftertryk det ham i Tanke bragt .....

Imidlertid varede heller ikke denne Ordning ret længe, for i 1663 genindførtes den foran omtalte gottorpske Ordning med Übelacher og hans daværende Fælle i Køkkenhaven (se senere). Efter 5 Aars Forløb omtales Ü. som forhenværende;⁴² muligvis er han dog først afskediget endeligt i 1671;⁴³ i Grundtaxten for 1689 omtales han endnu.³⁰ Han var gift med *Anna Margrethe*, Enke efter en Barber *Hempel*; hun blev begravet 26/4 1708, — det samme Aar som Ü. sandsynligvis selv afgik ved Døden.⁴³ — C. Ü. fik i 1656 foræret en Æresklædning af Kongen og fik ved sin Afsked bevilliget 1/2 Aars Husleje (25 Rdl.)⁴⁴

I Køkkenhaven ved Rosenborg virkede til en Begyndelse Gartner *Claus Scheer*, som havde afløst L. Michelsen; han fik Ansættelse under 7/2 1649 og havde en halvaarlig Løn paa 110 Dlr. Scheer afskedigedes allerede 17. April 1657,⁴⁵ men fortsatte derefter som Handelsgartner i Hovedstaden, og han hørte til dem, der under Københavns Belejring mistede deres Jord og derfor som Erstatning fik overdraget en Havegrund.⁴⁶

Som hans Efterfølger i Køkkenhaven fik *Heinrich Dehne* Ud nævnelse under 21. April 1657, og til en Begyndelse skulde han have samme Løn og Kostgodtgørelse som sin Formand.⁴⁷ Denne Ordning varede imidlertid heller ikke ret længe; allerede 6 Aar efter oprettedes der med Dehne og forannævnte Übelacher en Kontrakt om Havens Dyrkning efter det før anvendte gottorpske Princip, hvorefter de aarligt skulde have henh. 700 og 900 Rdlr. og iøvrigt for egen Regning skulde besørge Dyrkningen. Før Ordningen oprettedes, udfærdigedes af Gartnerne et Overslag.⁴⁸ I dette Overslag anførte Dehne for sin Part de aarlige Udgifter til Køkkenhaven til Lønning for Gartneren 50 Rdlr., Kostpenge til samme 50 Rdlr., Løn til en Svend 20 Rdlr., Kostpenge til samme 40 Rdlr., Løn til en Dreng 10 Rdlr. og Kostpenge til ham 40 Rdlr. Da Dehne imidlertid selv hidtil havde maattet forrette baade Svende- og Drengearbejde, og Hofstaten og Haven stadig udvide-

⁴² Embedsudn. under Rentekamm. I 1660—99; Afregnb. 1656—63 fol. 21 m. fl.

⁴³ Fortegnelse over Hofetaten, udarb. af Arkivar H. C. Roede, Rigsarkivet (i det efterf. forkortet til: Roedes Register).

⁴⁴ Marquard: Kammerregnsk. 35, 75.

⁴⁵ Embedsudn. u. Rentekamm. Afregn. A fol. 149.

⁴⁶ Kbh. Dipl. VI 360.

⁴⁷ do. III 468.

⁴⁸ Brock: Rosenborg 97 ff.

des, vilde det være umuligt i Fremtiden at bestyre Haven med saa faa Folk; han androg derfor om, at Kongen yderligere vilde bevilge ham 60 Rdlr. til Lønning og Kostpenge til endnu en Svend. Endvidere udkrævedes 224 Rdlr. til 6 Arbejdskarle a 1 Mrk. daglig fra 1. Marts til 31. Okt. (eller i 8 Maaneder af 28 Arbejdsdage), 115 Rdlr. 3 Mrk. til 6 Koner a 11 Sk. daglig fra 1. April til 30. Sept. (eller i 6 Maaneder a 28 Arbejdsdage) samt 40 Rdlr. aarligt til Frø; endelig til forskellige Redskaber 55 Rdlr. 2 Mrk. — Han tilføjer, at han hidtil aarlig fra den kgl. Vinkælder har faaet 15 Oksehoveder til Surkaal og fra Holmen 15 Tylter Brædder til at lægge over Artiskokkerne i Kælderens; paa Gødningen, som skal anvendes i Haven, kan han ikke sætte Prisen. — Da hans Overslag tilsammen lød paa 704 Rdlr. 5 Mrk., og der som anført blev ham bevilliget 700 Rdlr., har han altsaa til Køkkenhavens Drift for egen Regning faaet, hvad han behøvede; for denne Sum forpligtede han sig til ikke alene som forhen at forsyne det kgl. Køkken med det nødvendige, men ogsaa saavidt muligt i alle Henseender at forbedre Haven.

Mindre heldig var Übelacher ved denne Lejlighed. Han beregnede sine Udgifter til Kostpenge til Gartneren 50, Lønning 60, Kostpenge til 4 Svende a 40 Rdlr. (160), Lønning til disse a 20 (80), Kostpenge til 2 Drengene a 40 (80), Lønninger a 10 (20); fra April til St. Hans Lønning til 20 Arbejdsfolk a 11 sk. i 12 Uger 165 Rdlr., fra St. Hans til Mikkelsdag 16 Pers. a 11 i 13 Uger 141 Rdlr. 2 Mrk. 4 Sk.; fra Mikkelsdag til Mortensdag Lønning til 10 Karle a 14 Sk. daglig i 6 Uger (52½ Rdlr.), fra Mortensdag til 1. Marts Lønning til 8 Arbejdsfolk i 15 Uger (82 Rdlr. 1 Mrk. 2 Sk.) og fra 1. Marts til 1. April Lønning til 12 Arbejdsfolk a 1 Mrk. daglig i 4 Uger (48 Rdlr.); tilsammen blev dette 939 Rdlr. 6 Sk. Til Blomsterfrø, Lægeplanter og Badeurter udkrævedes 50 Rdlr. og til forskell. Redskaber og andre Udgifter 104 Rdlr. Overslaget, der er dateret 12/4 1663, lød saaledes paa 1093 Rdlr. 6 Sk. (excl. Gødning); men da han kun fik 900 bevilliget, har det formodentlig knebet for ham at bestride Udgifterne.

Kontrakten med ham af 5/7 1663 lyder, at eftersom Hans kongelige Majestæt naadigst haver bevilliget mig bemeldte Kasper Übelacher for kongelig Majestæt den store Hauges Vedligeholdelse aarligen at nyde 900 Rdlr., da derimod tilforpligter jeg mig hermed bemeldte Hauge med mit eget Folk og paa min egen Bekostning saaledes at indrette, bearbejde og renholde, saasom det til dens Sirat og Forbedring udkræves og forsvarligt være kan, og efter den Anordning, mig af Forvalteren paa Rosenborg derom ordineret vorder, saa og aarlig i det Ringeste 60 unge Æble- og Pæretræer, 30 Kirsebærtræer at pøde og fortsætte, saasom og af Kjærnerne at sætte og ellers af Abrikos-, Fersken-, Mandel-, Blomme-, Kvæde- og allehaande andre Slags Træer, hvad Navn de og have kan, aarligen at opelske og propagere og i en saadan kongelig Lysthaug fornødentlig eragtes, saavidt yderst muligt være kan. Hvis andre rare Gevæxter af Træer, Planter, Blomster og deslige, som

nu forhaanden er, vil jeg ikke formindske, men heller konservere, og alle Slags til Haugens Sirat at forbedre og formere lade mig højst være anlegen, desligeste hvis Frugter af Æbler, Pærer, Kirsebær, Blommer, Stikkelsbær, Ribs, Jordbær og anden Væxt, som til de kongelige Taffeler, de kongelige Prindser og Prindsesser og ellers saavel som alt, hvis Sukkerbageren til at indsylte, item udi kongelig Majestæts Kjøkken saa og til Medicin og til at destillere behøves, samt hvis Blomster til Gemakkerne, item Maden og Konfekten med at sire kunde begjæres, det belover jeg altsammen at forsyne og forskaffe uden nogen Manquement, saavel som hvis af Æbler, Pærer og deslige Frugter Sommeren over ikke vorder forbrugt, det skal jeg tørre og til Hofspisningens Fornødenhed i Beredskab holde; ej heller skal jeg noget af store Gevæxter sælge, medmindre noget af Blomsterværk kunde blive tilovers, som ej Hofholdningens Brug behøves, det da være mig frit bevilget at sælge og til andre fremmede Gevæxters Indkjøb at anvende; til hvilket Forskrevne altsammen at forskaffe, vedligeholde og uden Afgang at kontinuere jeg Hans kongelige Majestæt aldeles ingen videre Omkostning enten til min egen og behøvende Svendes og Drenges Løn og Underholdning, item til Lugekvinder og andre Arbeidsfolk, til Haugens Fornødenhed at holde, Frø at købe og saa, Materialer, Værktøj, Møg til Gjødning eller hvad andet Fornødenhed mere nævnes kan, skal til Regnskab føre, men med forebeldte 900 Rdlr. aarligen for alt des Udkrævende vil og bør være kontent. Hvorfor vi kongelig Majestæts Rentemestre paa højstbemeldte vores allernaadigste Herres Vegne handelighaver lovet og tilsagt, at fornævnte Mester Kasper bemeldte Summa heraf kongelig Majestæts Skatkammer kvartaliter rigtig werde erlagt .....

Ej heller denne Ordning bestod ret længe; under 14/1 1666 blev det overdraget Slotsforvalteren *Anders Thomsen*, fra den 1ste i s. Maaned overensstemmende med de tidligere Kontrakter at drive Haverne ved Rosenborg under eet for et aarligt Beløb af 3000 Rdlr., heri indbefattet hans Løn som Slotsforvalter. I sit Overslag af 1663 havde A. T. opgivet sine Udgifter til Vedligeholdelse af den tredie (»lille«) Have ved Rosenborg til 50 Rdlr. til en Dreng, 50 Rdlr. til Sommerplanter og andre Vækster, 32 Rdlr. til Drivkasser, Ballier, Urtepotter og Melonglas.⁴⁹

Der opsattes et omfattende Dokument over, hvad A. T. skulde tage sig af; han havde Ret til at afskedige og antage Gartnere o. s. v. Om Anders Thomsen selv ved vi iøvrigt, at han fra 1662 var antaget som Gartner ved »den lille Lysthave« ved Rosenborg, men allerede Aaret derefter var han ophøjet til at være Slotsfoged og Forvalter ved Slottet og vedblev at have denne Stilling til sin Død. Udnævnelsen af 1666 gav ham Inspektionen over de 3 Haver, der nu regnedes med i Rosenborg, nemlig Lysthaven, Køkkenhaven og den lille Lysthave.⁵⁰ Det er typisk for hans overordnede Stilling, at skønt der er flere andre Gartnere under ham, er han den eneste, der i hvert Fald i et enkelt Aar (1679) modtager

⁴⁹ Rentek. Bestallings. Protokoller 4. 154—159.

⁵⁰ Roedes Register, Rigsarkivet.

Nytaarsgratiale af Kongen.⁵¹ Han var gift 2 Gange; den første Kone, hvis Navn ikke er kendt, døde 10/5 1665; den næste var *Sophie Amalie Kalthof*, der døde 19/4 1689; selv omkom han ved Amalienborgs Brand 15/4 1689.^{52, 57} —

Under Anders Thomsen var baade Übelacher og Dehne ansat i Haverne; sidstnævnte fik fra 1/1 1671 paany Udnævnelse som Gartner i Køkkenhaven;⁵³ han fik 16/5 1668 Tilladelse til at blive kopuleret med *Dorothea Hansen* og kaldtes da Hofgartner;⁵⁴ hans Enke blev gift med Eftermanden, *J. S. Karup* (se senere).

Ogsaa en tredie Gartner har der været under Anders Thomsen, nemlig *Johann Clodius*; det kunde være fristende efter det ovenfor nævnte om Gartnerne ved Lysthaven og Køkkenhaven at placere denne Gartner ved »den lille Lysthave«, og det er muligt, men ikke sandsynligt, at han har været ansat der. Snarere er det vel saadan, at Clodius en kortere Tid har været ansat i Haven for at bringe bedre Økonomi ind i dens Styrelse og navnlig for at sørge for, at der præsteredes større Leverancer til Hofholdningen; man ved i hvert Fald om ham, at han i Perioden 26/7 1668 til 1/1 1669 har leveret ikke mindre end 6184 »Gartnerspiser« til Hofholdningen, — bestaaende af Salat, Æbler m. m. m.⁵⁵ — Clodius var iøvrigt ansat paa Gottorp.⁵⁶ Han var her knyttet til Slottet og havde anlagt den derværende saakaldte gamle Have; han erklæredes for at være en »vidt berømt og forfaren Gartner«; han havde i 37 Aar forestaaet den nævnte Have som var bleven til under Hertug Frederik III (1597—1659); det berettes yderligere om ham, at han havde indført »mange nye italienske og franske Kiøkkenvexter«, — desuden har han sikkert været i hvert Fald en meget væsentlig Aarsag til, at den saakaldte gottorpske Ordning med Hensyn til Havernes Drift (som er omtalt foran) har været forbilledlig og derfor indførtes til Rosenborg, og at han selv (i hvert Fald i en kortere Periode) kom til at virke i denne Have.

I hvert Fald i Køkkenhaven ansattes umiddelbart efter Thomsens Død *Nicolaj* (el. Nicolaus) *Tödtk*e (el. Detkie),⁵⁸ der i 1688

⁵¹ Marquard: Kammerregnsk. 535; Gartneren i Køkkenhaven fik 1672—78 10 Rdlr. og igen 1690—95; Gt. i Lysthaven 1690—99 20 Rdlr. i Nyaarsgratiale.

⁵² Roedes Register; jevnf. L. Bobé: Operahusets Brand, 1889, S. 51, 63.

⁵³ Embedsudn. u. Rentekamm. Bb. 15 fol. 17—18.

⁵⁴ Innländische Registrant 1668 S. 267.

⁵⁵ Hist. Medd. om Kbh. 2. R. IV 30.

⁵⁶ Pontoppidan: Den danske Atlas VII 569; Den d. Vitruv. II 250.

⁵⁷ Om Anders Thomsen se ogsaa Marquard: Kammerregnsk. 67, 214, 218, 223, 233, 241, 315.

⁵⁸ Roedes Register; jevnf. Bestallingsbogen Bb 20 fol. 128—29, d. v. s. S. 733.

—89 besad ikke mindre end 6 Vaaninger i Gothersgade.⁵⁹ Han blev 28/11 1685 gift med *Dorothea Karch*,⁵⁸ men iøvrigt ved vi ikke mere om ham. Det maa formodes, at han er entlediget (eller død), da der i 1689 kom en ny Gartner baade for Køkkenhaven og Lysthaven. (Det maa undre Forf., at ingen af Rosenborg og Havens Skildrere før har nævnt ham eller Clodius som Gartner her).⁶⁰

Den næste Gartner, *Frederik Dreas*, som ansattes 1/5 1689,⁶¹ havde rimeligvis begge Haver under sig, — i hvert Fald et Aars Tid. Han foretog en Del Indkøb til Haverne, f. Eks. Laurbærtræer, og havde til Daglejere i 1690 og 1691 ialt 400 Rdl. Han omlagde 4 Kvarterer i Rosenborg Have, fik Glas til Melondyrkning og havde i de 9 Aar, han var Gartner, 300 Rdlr. om Aaret, foruden 20 Rdlr. i Nytaarsgratiale (det samme som Gartneren paa Amalienborg, det højeste, nogen Gartner i Datiden fik).⁶² Af og til hentedes han til Hjælp for Gartneren paa Jægersborg, og i 1699 forflyttedes han selv derud;⁶³ herfra søgte han i 1703 Stillingen som Amtsforvalter i Pinneberg,⁶⁴ uden dog at faa den; han var da »forhenværende« Gartner, og man maa vel antage, at han var Tysker, siden han vilde til Pinneberg. Den 10/6 1689 blev han viet til *Cathrine Maria*, der (1704) efterlevede ham⁶⁵ og hævdede Pension i hvert Fald saa sent som 1706.⁶⁶

Samtidig med Frederik Dreas var fra 28/11 1690 *Jørgen Severin Karup* Gartner i Køkkenhaven, og ved Dreas's Forflyttelse til Jægersborg tillige i Lysthaven, a d i n t e r i m det sidste Sted.^{65, 67} Til en Begyndelse havde han en Sum af 1000 Rdlr. til Lysthaven og 700 til Køkkenhaven, — senere 1200 til førstn.. I hans Funktionstid skete der store Forandringer i Haverne, — store Træer hentedes langvejs fra, og Orangerihuset byggedes, hvorfor der til sidstnævntes Pasning maatte ansættes en særlig Gartner; fra 1711 maatte Mester Jørgen (som han gerne kaldtes) til dette Formaal afse 200 Rdlr. af sin Indtægt fra Lysthaven.^{66, 68} — Karup var gift to Gange; første Gang med *Dorothea Hansen*, der var Enke

⁵⁹ Kbh. Diplom. III 661 ff.

⁶⁰ Chr. Pedersen: Rosenborg Have; Brock: Efterr. om Rosenborg; Cl. Jensen i Danm. Havebr. og Gartneri til 1919 m. fl.

⁶¹ Bestallingsbogen 15 fol. 17—18.

⁶² Marquard: Kammerregnsk. 388, 401, 403, 414, 427, 432, 446, 458, 461, 464, 467, 477, 491, 501, 521, 527, 535.

⁶³ Jevn. Medd. fra Gentofte hist. top. Selsk. 1932 396.

⁶⁴ Rentek. kgl. Resol. Nr. 30 af 1703.

⁶⁵ Roedes Register.

⁶⁶ Partikulærk. Regnskaber.

⁶⁷ Bestallingsb. 20 a 344—45.

⁶⁸ Brock: Rosenborg I 116, II 39; Marquard: Kammerregnsk. 453, 475, 483, 491, 508, 518, 522, 528, 535.

efter Gartner Dehne (Formanden); de blev viet c. 9/2 1691; Konen begravedes i August 1711. Anden Gang blev han gift med *Margrete Badstenberg*, der var døbt 29/3 1682, Datter af Kobbersmedemester Lorenz B. Efter K.s Død i 1721 giftede Enken sig 22/5 1722 med Major *Kruckow*, og hun døde selv 1727.^{65, 68} — Ligesom andre af Kongens Gartnere havde Krarup Ret til at sælge Frø fra Torvet i København.⁶⁹

Rosenborgs første Orangerigartner blev *Peter Schenckel*.⁷⁰ Han havde været ansat ved Sophie Amalienborg, hvor han 9/3 1695 blev adjungerende og succederende Gartner hos sin Svigerfader, *Adam Löscher* (se under Amalienborg). Hans Arbejde paa Rosenborg blev yderst kort, idet han døde i samme Aar, som han blev udnævnt. Han blev begravet 27/8 1711.⁶⁵ Han var c. 25/2 1696 bleven viet til *Ulrikka Eleonora Löscher*, der var Enke efter Forøgengeren paa Amalienborg, og som begravedes 25/8 1711, to Dage før hendes Mand.⁶⁵

Den næste Orangerigartner kom (til Gengæld for Karups ringe Indsats), til at gøre en overordentlig stor Gerning, og hans Navn hører til de Navne, som man ikke blot i Havekunsten, men ogsaa i Bygningskunstens Verden nævner med megen Ære. Denne Orangerigartner var *Johan Cornelius Krieger*.

Han var født 1683. Han formodes at være af hollandsk Afstamning og Søn af *Christian Krüger*.⁷¹ Denne havde været Urtegaardsmand paa Jægersborg til 1690 og blev derefter Gartner paa Kronborg Slot, hvor han formentlig virkede til sin Død. Han var d. 15/10 1694 bleven viet til *Cathrine Katterberg*, der var født 28/6 1664, Datter af Raadmand Johan K. i Køge, og døde 3/5 1696; Krüger selv blev begravet 16/6 1716.⁷² — Krieger stavede selv som ung sit Navn som Krüger, og det er egentlig først, da han begynder at blive bekendt som Arkitekt, at han fører det ovenn. fulde Navn som Krieger.⁷³ — Han blev oplært i Gartneriet i Frederiksberg Slotshave og fik som »Gesell« et under 27/1 1705 dateret Rejsepas til Holland, England m. fl. Lande. Rimeligvis er det ikke tilfældigt, at Holland nævnes først, — dels var den almindelige Gartner-Forbindelse med dette Land ogsaa dengang ret intim, dels er det muligt, at K. har haft Slægtninge, han vilde besøge i dette Land. — Hjemkommen fra Udlandet er K. hur-

⁶⁹ Kbh. Diplom. VII 551.

⁷⁰ Brock: Rosenborg II 39; Friis; Samlinger 97; Meier: Frederiksberg I 78—79.

⁷¹ De danske Byggefag I 32; Hist. Medd. om Købh. 2 R. II 467 ff. Weilbach: Dansk Bygningskunst (1930) S. 30—32, 38, 50, 64, 65, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 76.

⁷² Roedes Register; Ass. Kbrs. Kgl. Bef. 18/3 1690, Protok. 1689/92 fol. 129 x. Se ogsaa Pedersen: Kronborg S. 158 m. fl.

tigt derefter beskæftiget med Slotshaven paa Vallø, derefter med Haveanlægget paa Kongens (Ny) Torv, ved Ridebanen (Amalienborg), Palæet ved Børsen (Prinsens) m. fl.⁷³ Han faar fra Okt. til Nytaar 1712 100 Rdlr. i Gage for Arbejdet med de to Pladser ved Kongens Torv og Haven bag Ridebanen og i Juni 1711 100 Rdlr. til Fortsættelse af Arbejdet med Kg. Torv og Ridebanehaven; fra 1711 er der ham tillagt dette Beløb for Opsyn m. v. ved Palæhaven (Prinsens Palæ) foruden visse Beløb til Indkøb, Omlægninger, Indretning af Orangeri m. m., — senere desuden Honorar for Byggearbejder ved dette Palæ.

Ved Peder Schneckels Død overtog Krieger fra 4de Kvartal af 1711 formedelst 500 Rdlr. om Aaret Tilsynet med Orangerierne paa Rosenberg;⁷³ den relativ store Gage for dette Tilsyn maa formentlig ses baade som en Vurdering af, hvad Kongen nu vilde have ud af Orangerierne, og af netop Kriegers Dygtighed til dette Arbejde.

Ved det næste Gartner-Dødsfald i Rosenberg (J. S. Karups 1721) udnævntes Krieger til Gartner baade for Lysthaven og Køkkenhaven, og han benævnes i Confirmations-Bestallingen af 1731 baade som Hof-Gartner og Lyst- og Køkkenhave-Gartner,⁷⁴ — i Henhold til efterfølgende:

Vi Christian den Sjette o. s. v. ....

gøre alle vitterligt, at Vi allernaadigst have bestillet og antaget, ligesom Vi ogsaa hermed bestiller og antager Johann Cornelius Krieger til Vor Hof-Gartner ved Rosenberg Lyst- og Køkkenhave saaledes, at han skal være Os som sin absolute og suveræne Arve-Konge og Herre tro, huld og lydlig; Vor Nytte og Bedste efter yderste Formue søge og ramme, men Skade og Fortræd derimod, saa vidt det staaer til ham, søge at forebygge og afvende. I Særdeleshed skal han med Troeskab og Flid forestaa sin Bestilling saaledes:

- 1) at han fra Aar til Aar omlægger alle Blomsterpartierne og bringer dem i en saadan Harmoni, at de kan tage det op med de berømteste Partier og, hvad Mærkværdighed angaar, blive deres Lige.
- 2) De tvende Rosenpartier, der ligger foran Slottet, der hvor Dueslaget har staaet, og hvor nu Kampen mellem Løven og Hesten findes, skal forbedres af ham med Træer.
- 3) Alle Træer og Hække i Haven skal han rense, omgrave, gøde og udbedre og i Fremtiden ogsaa holde rene og sirlige og i saa god en Orden, at han, naar en Hæk eller et Træ af dem, der nu findes, skulde gaa ud eller ødelægges, straks paa egen Bekostning igen paa Stedet planter samme Slags, 12 Aar gamle, Træer. Men hvis der paa Grund af en uformodet streng Vinter skulde ske særlig Skade paa disse, skal han være fritaget for at erstatte dem, ligesom han heller ikke skal erstatte de forhaandenværende gamle Træer i Alleerne, som paa Grund af Grundvandet virkelig gaar ud eller som til Dels maatte befindes at være angrebet.
- 4) Over alle de her forhaandenværende Træer og Vækster, eller hvad der

⁷³ Partikulærkam. Regnskaber.

⁷⁴ Partikulærk. Bestallings- og Instruktionsprtok. Nr. 1 og 2 (27/8 31) (jevnf. 24/12 1746); Brock: Rosenberg II 39 ff.

ellers hører til denne Have, skal han udarbejde et tilforladeligt Inventarium, hvori han ogsaa fremtidigt hvert Nytaar tydeligt skal indføre, hvad der maatte afgaa eller komme til, og rigtigt indlevere dette Inventar i Vort Particulærkammers Kasse, til Revision af saadanne Sager.

- 5) Skal han ligeledes tilholdes og forpligtes til rigtigt at afgive Leverancer til det kgl. Hofkøkken i Henhold til derom sluttet Akkord, hvorimod der
- 6) skal betales ham af Vor Particulærkasse i fast aarlig Gage 1500 Rdlr. for det ovenanførte Arbejde og de præsterede Leverancer.
- 7) Til de til Havearbejdet fornødne Daglejere nyder han fra 1. April 1731 til 1. April 1732 ialt 300 Rdlr. og de følgende Aar 250 Rdlr. aarligt, og maa han selv uden yderligere Betaling anskaffe alle de nødvendige Materialer, saasom Skovle, Hakker og Trillebøve.
- 8) Det hidtil denne Have tillagte Brænde, nemlig 12 Favne aarligt, vil ligeledes blive ham frit leveret, og endelig
- 9) beholder han til egen Disposition og Benyttelse alt, hvad der maatte blive tilovers udover det, han af Havens Planter og Frugter i Henhold til den sluttede Akkord er pligtig at levere, alt dog paa den udtrykkelige Betingelse, at han helt og holdent skal være allerunderdanigst skyldig og forpligtet til desforuden bestandig at præstere alt, hvad der hører til samme Haves Vedligeholdelse, saasom Træer, Urter, Løg og andre Vækster, og det dermed forbundne Arbejde, samt den lovede Leverage for de ham derfor aarligt tillagte Femten Hundrede Rigsdaler, som ovenfor anført. Dets til Bekræftelse under Vor kongelige Haand og herpaa trykte Segl. Givet paa Vort Slot Rosenborg, den 27. Juni A^o 1731.

(L. S.)

Christian R.

Foruden som Gartner har K. aabenbart tidligt opnaaet at vise stor Dygtighed som Arkitekt, og her gjorde han Karriere. I 1722 udnævntes han til Bygningsinspektør, og allerede 3 Aar efter er han bleven Overlandbygmester, — en Virksomhed, der dog fra 1733 henlagdes til *L. Thura*, hvorved K. igen knyttedes nøjere til Rosenborg. I hans »Byggeperiode« var han baade Arkitekt, Havearkitekt, Anlægsgartner og Bygningsentreprenør, og det er ikke muligt at adskille hans offentlige som private Virksomhed saa lidt som de ovennævnte Specialer.⁷⁵ Han er tildels med Rette kaldt Danmarks første Havearkitekt. —

Paa Rosenborg ombyggede han bl. a. Orangerierne, opførte Lysthuse, nyindrettede Indhegningerne m. m., og havde det gartneriske Tilsyn med Statens Planteskole ved Volden, hvor nu Sølv-gades tidligere Kaserne ligger, — anlagde Parken ved Fredensborg o. m. a.⁷⁵ I 1740 ansøgte han om Stillingen som Gartner ved »den gamle Have« ved Gottorp Slot, uden dog at faa den; den var bleven ledig efter hans Broder *Johan Christoph Krügers* Død, og i sin Ansøgning nævner han som sin Motivering bl. a. Hensynet til Broderens efterladte 8 Børn.⁷⁶ I 1746 benævnes han Hof-

⁷⁵ Biograf. Leksik. XII (1938) S. 300—01, 315—16. Hist. Medd. 2 II 502.

⁷⁶ Rentek. kgl. tyske Resol. Nr. 107 af 23/4 1740.

gartner,⁷⁶ frattraadte i 1749 Stillingen paa Rosenborg og fik s. A. Titel som Justitsraad.⁷⁷ — Krieger blev 8/3 1713 gift i København med *Anne Matthiesen* (f. c. 1692), der var Datter af Klokker Søren M., men Ægteskabet opløstes i 1739; Konen blev begravet 13/4 1760. — Krieger blev Stamfader til den bekendte og udbredte Slægt af samme Navn. Sønnen *Severin K.* (f. 1713) blev Gartner. — I Pension fik han tilstaaet ikke mindre end 600 Rdlr.⁷⁷ Han døde 1755.⁷⁸

Under Krieger nedsattes en Havekommission til at skaffe Oplysning om Berettigelse af Udgifterne til Havernes Drift m. m. og Forslag til Nedsættelse af Udgifterne til Leverancer etc.

Denne Kommission, bestaaende af *J. C. von Reitzenstein* og *W. A. von der Osten*, afgav under 20/3 1744 følgende Betænkning, som Kongen efterfulgte med sin Resolution. Af Hensyn til det Indblik, dette Dokument giver ogsaa i andre Gartneres Forhold, gengives det i det følgende, kun lidet forkortet:⁸¹

*Allerdurchlauchtigste stormægtigste
allernaadigste Arvekonge
og Herre!*

Vi skal herved allerunderdanigst tilkendegive Eders kongelige Majestæt, hvor vidt vi er kommet til Forstaaelse med samtlige i Eders Majestæts Tjeneste staaende Gartnere paa den Maade, at den hidtil bestaaende Taxt, efter hvilken de til det kongelige Køkken leverede Haveprodukter er blevet betalt proportionalt, kan ophæves, og Eders Majestæts Køkken dog ogsaa i Fremtiden kan forsynes med lige saa mange og lige saa gode Haveprodukter som hidtil.

Vor allerunderdanigste, ringe Mening, og de Forslag, vi har stillet de Gartnere, der er blevet støvnet for os, er da altsaa i Særdeleshed gaaet ud paa, at Taksten som allerede omtalt for Fremtiden skulde afskaffes, og at de altsaa skulde yde deres Leverance frit og uden en saadan Betaling, og det mindst i samme Omfang og af samme Kvalitet som afvigte Aar, da denne vel var bedst.

Men for at afhjælpe de Indvendinger, de har gjort derimod, hvorfra nemlig saa de Udgifter, som de hidtil har haft med saadan Leverance, nemlig til de dertil nødvendige Frø a parte nødvendige Have-Materialer og Dæk-Vinduer til de tidlige Vækster, flere Svende og Folk end ellers og en ekstra Vogn til Transport af Leverancen hvorhos det kongelige Hof befinder sig, hvilket de hidtil alt sammen selv har maattet bestride, nu for Fremtiden skulde tages, saa har vi, i Forventning om senere allernaadigste Approbation, tilstaaet dem alle, for alt dette, aarlig omtrent Halvdelen af hvad de har faaet efter Taksten i afvigte Aar, som Tillæg i Form af en samlet Sum, for lige saa meget som de har leveret afvigte Aar; men samtidig har vi ogsaa

⁷⁷ Partikulærk. kgl. Resol. Nr. 41 af 18/10 1749.

⁷⁸ NB. Kriegers Indsats som Arkitekt er det ikke her Stedet at komme ind paa.

⁷⁹ Se bl. a. Rentek. kgl. tyske Resol. Nr. 245 af 8/13 1749 og Rentek. kgl. Resol. Nr. 143 af 31/5 1751.

⁸⁰ Jevnf. Lorenzen: Københ. Palæer I 32 ff.

⁸¹ Forstill. ved kgl. Resol. af 9/4 1744 ang. Gartnerne ved de kgl. Haver i Sjæll.; Rentek. Renteskriverkontor. Oversættelse fra Tysk.

bestræbt os for at overtale enhver af dem til, saavidt det paa den anden Side var muligt, at lade noget fradrage i den til Dels ret anselige Sum, som de hidtil har faaet aarlig, foruden deres Gage, til Daglejere og andre Ting, der var nødvendige til Vedligeholdelse af deres Haver, og i Særdeleshed at fastsætte en vis Sum for enhver for alt overhovedet, i Stedet for at de hidtil ofte efter deres indsendte Lister har faaet mere eller mindre i et Aar end i andre, ogsaa i Særdeleshed med største Alvor beflittet os paa, at denne Sum kunde stipuleres saa moderat som overhovedet muligt, for at der i Modsætning til de tidligere Aar kunde spares saa meget som muligt.

I denne Behandling er vi da kommet saa vidt som følger:

- 1) *Krieger* paa Rosenborg er ikke blandt dem, der hidtil er blevet betalt saaledes efter Taksten for Leverancen, men derimod har han for saadan Leverance overhovedet aarlig faaet 900 Rigsdaler og for Vedligeholdelse af Lysthaven aarlig 1000 Rd., tilsammen 1900 Rd., hvorfor han bl. a. daglig maa levere 6 Retter Grønsager til det kongelige Køkken. Men ifølge den nu med ham indgaaede Aftale, vil han aarlig være tilfreds med 1800 Rd. for det hele og derfor, i St. f. de 6 Retter, for Fremtiden daglig levere 8 Retter Grønsager i de 8 Maanedes April—November, i de øvrige 4 Maanedes, altsaa Dec.—Marts, derimod daglig 6 Retter, samt stadigvæk daglig i det mindste saa meget til »Essens Verbesserung« som hidtil, og alt hvad der ellers vokser i Haverne, hvilket han forsikrer er det yderste, hvortil han kan bekvemme sig, og altsaa vil lade omordne til, idet det dog kun skal gælde for hans Person saa længe han lever og bliver ved Haverne.
- 2) *Gartner Bruhn* paa Amalienborg har i afvigte Aar faaet 1929 Rd. til Vedligeholdelse af Amalienborg Have, til sig selv og Arbejdsfolk samt alt dertil hørende, og for Leverancen 494 Rd., følgelig overhovedet 2423 Rd. for alt! Paa indtrængende Anmodning har han imidlertid nu bekvemmet sig til for Fremtiden aarlig at lade sig nøje med 2100 Rd. for alt, og at levere mindst lige saa mange Køkkenurter som afvigte Aar i Køkkenet samt alt hvad der ellers vokser i Haven, hvorved det saa kunde blive, saa længe han lever og bliver ved Haven, saafremt det altsaa allernaadigst behager Eders kongelige Majestæt.
- 3) *Gerckens* paa Charlottenborg har i afvigte Aar modtaget 562 Rd. til Vedligeholdelse af Haven dør for sig selv og Arbejdere samt alt øvrigt, og 200 Rd. for Leverancen, altsaa ialt 762 Rd. Men med Nød og næppe har han endelig bekvemmet sig til, for Fremtiden at være tilfreds med 700 Rd. aarlig, og derfor at holde alt til Haven hørende i Stand, endvidere aarlig at levere mindst lige saa mange Køkkenurter som afvigte Aar til den kgl. Hofholdning, og alt hvad der ellers vokser i Haven; men samtidig har han beklaget sig meget over, at han sad meget haardt i det, da han havde mange Børn og ingen Formue, og følgelig gerne kunde have ønsket sig endnu en Smule mere om Aaret, hvilket da ogsaa kunde være at forunde og ønske ham, dog kun for hans Person saa længe han lever og bliver ved Haven.
- 4) *Voigt* paa Frederiksberg, som har en stor Have og meget forskelligt at vedligeholde, har i afvigte Aar til Vedligeholdelse af Haven faaet 3905 Rd. til sig selv som Slotsforvalter og Gartner samt Arbejdere (Maleren Constantin medregnet), endvidere Materialer og alt andet, og for Leverancen 319 Rd., altsaa ialt 4224 Rd. — Man har herved gjort ham forskellige Forslag, for at faa fradraget tilstrækkeligt fra en saa betydelig Sum, men det yderste, hvortil han kunde strække sig udgør 4000 Rd. for alt. Ganske vist har jeg, Cammer-Direktør von Osten, foreholdt ham, at jeg vilde vove at paatage mig Underholdet af Haven med samt Leverancen for 3000 Rd. aarlig, og endog deraf at give ham, Gartneren, 348

Rd. aarlig i Pension, saafremt han kunde tænke sig at gaa ind derpaa, hvis ogsaa jeg fik leveret den Fourage og det Korn, som han plejede at faa; men han, Gartner Voigt, har trods alt hævdet, ikke at kunne forpligte sig til nogen mindre Sum end ovennævnte, men Leverancen vilde han yde for det samme iberegnet som afvigte Aar og levere alt, hvad der ellers vokser i Haven. — Vi henstiller altsaa allerunderdanigst til Eders kgl. Majestæt om allerhøjest i sin høje Naade at bevillige ham denne Sum, dog kun for hans Person saa længe han lever og bliver ved Haven, uden Følge for hans Efterfølgere, eller ogsaa allernaadigst at behage at træffe anden Beslutning.

Menageriet og den derværende Dyre-Have, som Gartner Voigt ogsaa har Raadighed over dør, er endnu at behandle foruden ovennævnte; til Underhold af de dertil hørende Folk og Indkøb af de dertil nødvendige Korn-Sorter som ikke leveres ham dertil in natura fra Hoffets Proviantforsyning, har Gartner Voigt i afvigte Aar hævet og udgivet 649 Rd., en højere Sum mener han heller ikke vil blive nødvendig i noget Aar i Fremtiden, og vil altsaa, saafremt der ogsaa dertil skal fastsættes en staaende Sum, gerne være tilfreds med denne ovennævnte. Men imidlertid tilstaar han selv, i mangt et tidligere Aar, naar der nemlig har været færre Dyr end nu at passe, kun at have faaet en langt mindre Sum, og følgelig mener han, da efter dette Antallet af Dyr ogsaa igen kunde falde, at det vilde være langt mere i Kongens Interesse, om han kun forlangte det, og altsaa hverken mere eller mindre, som han faar Brug for til nævnte Menageri, aarlig og efterhaanden, saadan som det hidtil er sket, og at han fik det i Overensstemmelse med de Lister, han vil have at indgive derover, og som han vil føre saa korrekt, at han til enhver Tid kan aflægge Ed derpaa, ligesom ogsaa paa dem, han indgiver over bemeldte Arbejdere og Havemandskab. Dette henstiller vi da ligeledes allerunderdanigst til Eders kgl. Majestæts højeste og allernaadigste Forgodtbefindende.

- 5) Slotsforvalter og Gartner *Hertz* i Fredensborg har i afvigte Aar modtaget 1460 Rd. til Vedligeholdelse af den derværende Have og de omkringliggende Alleer for sig som Slotsforvalter og Gartner, samt til Folk, Materialer og alt dertil hørende, samt 40 Rd. for Leverancen til det kgl. Køkken og 100 Rd. for Leverancen til hendes Durchl. Fyrstinden af Øst-Frieslands Køkken, ialt 1600 Rd. — Han mener, at der ikke kan fradrages synderligt fra denne Sum, saafremt da Arbejdet i og ved Haven saavel som ved Slottet skal bestrides, især da han højt og helligt bedyrer, at han for sin Person ved alt dette hidtil næppe har kunnet faa til Livets Ophold for sig selv og mange Børn. — Ogsaa ham har da jeg, Cammer-Direktør von Osten, foreholdt, at jeg vilde paatage mig Vedligeholdelsen af alt ovennævnte for 1000 Kr. aarlig, og endda aarlig at give ham 300 Rd. deraf i Pension, hvis han agter at fratræde, hvorpaa han imidlertid har svaret, at hverken han ell. noget andet Menneske kunde affinde sig med nævnte Sum, og henstiller alt øvrigt til Eders kgl. Maj.'s allerhøjeste Naade.

Men imidlertid mener vi dog allerunderdanigst og ydmygst, at selv om Eders Majestæt allernaadigst vil behage at tilstaa ham den førstnævnte Sum paa 1460 Rd., han saa ligesom alle øvrige Gartnere kan være tilfreds med Halvdelen for de Leverancer, nemlig med 20 Rd. for den til det kgl. og med 50 Rd. for den til Hendes Durchl. Fyrstinden af Øst-Frieslands Køkken, altsaa med 1530 Rd. for det hele, og derfor levere alt hvad der vokser i Haven, uden Følge for den der engang skal følge efter ham i Tjenesten. — Dog henskyder vi ogsaa dette til Eders kgl. Majestæts højstegne allernaadigste Vilje og Befaling.

6) Gartner *Geis* paa Frederiksborg har i afvigte Aar modtaget 1174 Rd. til Vedligeholdelse af den derværende Have for sig selv og Arbejdere samt alt andet (hans Nytaarsgave iberegnet) og 226 Rd. for Leverancen, altsaa overhovedet tilsammen 1400 Rd. Og selv om vi med største Iver har bestræbt os for at faa ham til at erklære, at han kunde klare sig for en mindre Sum, saa haaber han dog ogsaa fremtidig at faa, hvad han hidtil har oppebaaret.

Ligesom de forrige er det ogsaa blevet foreholdt ham af mig, Cammer-Direktør von Osten, at jeg vilde vove at paatage mig Vedligeholdelsen af Haven med samt Leverancen for 1000 Rd. aarlig og endda at give ham, Gartneren, 300 Rd. deraf som aarlig Pension, saa fremt han vilde fratræde sin Stilling, hvorpaa han imidlertid svarede, at hverken ham eller noget andet Menneske kunde være tilfreds med det første, og at han, hvad det sidste angik, underkastede sig Eders Majestæts allernaadigste Vilje og Befaling. — Vilde nu Eders kgl. Majestæt allernaadigst tilstaa ham den førstnævnte Sum paa 1174 Rd., dog kun for hans Person, saa længe han lever og bliver ved Haven, saa kunde han følgelig dog ligesom alle de øvrige Gartnere være tilfreds med Halvdelen for Leverancen, nemlig med 113 Rd., da han saa paa denne Maade vilde faa 1287 Rd. for det hele, og derfor skulde levere alt, hvad der vokser i Haven.

De øvrige i Deres kgl. Majestæts Tjeneste staaende Gartnere her paa Sjælland er *Leitloff* paa Rosenborg, *Beynall* paa Kronborg, *Wagner* paa Bregentved og *Voigt* paa Frydenlund.

Den første, nemlig *Leitloff*, er egtl. Orangeri-Gartner, og sender derfor, da han ikke har nogen Jord at dyrke, ingen Leverance til det kgl. Køkken; for øvrigt er det, han oppebær, heller ikke synderlig meget, og vi har derfor ikke ment os nødsaget til at stævne ham for os.

De øvrige tre vil vel heller ikke kunne opgive noget af deres aarlige Indkomst, idet denne kun er ringe, eftersom

Beynall for alt overhovedet aarlig kun faar	206 Rd.
Wagner paa Bregentved.....	270 Rd.
og Voigt paa Frydenlund.....	425 Rd.

For Leverance har enhver af dem indtil Dato ogsaa kun faaet meget lidt. Imidlertid kunde dog ogsaa, efter dette, den ene Halvdel heraf bortfalde, og den anden Halvdel tilstaa dem som en stadig, fast Sum, dog kun for deres Levetid saa længe de bliver i Tjenesten og uden Følge for deres Efterfølgere, og kun paa den Betingelse, at de derfor aarlig leverer nøjagtig den samme Leverance som afvigte Aar, da den har været bedst, og desuden alt hvad der vokser i Haven, uden at faa mere derfor.

Om og hvorvidt nu dette saavel som alt det forannævnte allernaadigst maatte blive billiget af Eders kgl. Majestæt, derom udbeder vi os herved en allernaadigst Resolution. Vi har ikke godt kunnet gaa de nuværende Gartnere, som allerede og til Dels allerede i mange Aar har været i Besiddelse af det hidtil oppebaarne, nærmere paa Livet end det er sket.

Hvis derimod den ene eller den anden af dem skulde gaa af, kunde den, der saa skal ansættes, saafremt det altsaa allernaadigst maatte være til Behag, vel beskæres endnu mere.

Imidlertid, da der som omtalt ikke for Tiden med Føje kan findes nogen bedre Udvej med de nuværende Gartnere, saa vilde vel efter vor ringe Mening det, der som før nævnt kan fradrages den hidtidige Taxt, være at acceptere, og dernæst Resten af samme Taxt være at tilstaa dem i deres faste aarlige Betalinger. Men da alligevel de største Betæneligheder ligger i Uge- og

Maanedns-Listen over Arbejdernes Antal, hvilke Lister udgør saa store Summer, saa ansøger vi allerunderdanigst Eders kgl. Majestæt om, for saa vidt det behager Allerhøjstsamme, at udpege en eller anden, som først og fremmest skulde attestere nævnte Uge- og Maanedslister, som hidtil er passeret efter den partikulære Cassa Instruction uden Attester og udelukkende har været betroet Kassererens Eftersyn, og følgelig stadig kontrollere Folkene og hvad der ellers er fornødent.

I øvrigt forbliver vi i allerdybeste Devotion

Eders kgl. Majestæts

allerunderdanigste, trofaste og lydigste

Tjenere.

I. C. von Reitzenstein.

W. A. von der Osten.

C. v. Clausberg.

Copenhagen

d. 20. Martj 1744.

Allernaadigste Resolution.

Efter at vi allerlydigst har ladet os forebringe Indholdet af foranstaaende allerunderdanigste Forestilling, og deraf bl. a. har erfaret, hvorledes der vel overhovedet ikke kan indgaas nogen nærmere Akkord med vore nuværende Gartnere med Hensyn til den Indtægt, som de allerede og til Dels allerede i mange Aar har oppebaaret. Vi bifalder da efter vor Kommissions allerunderdanigste Forestilling, for den nærværende Tid og saa længe som vore paa-gældende, nuværende Gartnere er i Live og i Tjeneste ved vore Haver:

- 1) Den med Gartner Krieger paa Rosenborg truffne Aftale, hvorefter der betales ham, i Stedet for de hidtil aarligt i alt oppebaarne 1900 Rd., aarlig kun 1800 Rd. Courant, og han derfor leverer alt til vort vort Køkken, saaledes som det er beskrevet i foranstaaende allerunderdanigste Forestilling.
- 2) At det med de andre nuværende Gartnere, alt efter Dagene og Vedligeholdelses-Udgifterne, i Overensstemmelse med de sædvanlige Uge- og Maanedslister, i alle Henseender skal forblive saaledes som det hidtil har været; dog uden derfor at beskikke nogen, med ny Bekostning og ikke mindre Vidtløftighed og Betænkelighed, til at føre Opsyn med Dag-Lejerne og de nævnte Læster; men det er vor allernaadigste Vilje, at Gartnerne, mindet om deres Ed og Pligt, af vor Kommission skal advares alvorligt mod eventuel Overtrædelse, som uvægerligt vil faa sin Straf.
- 3) At derimod de hidtil bestaaende Taxter, efter hvilke vore Gartnere (undtagen Krieger) har faaet betalt de Køkkenurter, de har leveret til vort Køkken, fuldstændig skal ophæves, og Leverancen dog fuldt ud ydes af dem i saadant Omfang og af saadan Kvalitet, som det er sket afvigte Aar, dog at der skal tilstaa dem af vort Rente-Kammer, fra hvilket saadanne Taxter hidtil er blevet betalt, for deres Levetid og uden videre Konsekvens, Halvdelen, og det gennemgaaende for alle, for at undgaa al Jalousi og Misfornøjelse, dog alene for Gartner Gerckens paa Charlottenborg, i Betragtning af Kommissionens allerunderdanigste Forbøn, tre Fjerdedele af det, som de respective, ifølge førnævnte allerunderdanigste Forestilling, har nydt afvigte Aar efter Taxten, som et fast Tillæg til deres aarlige Gage.
- 4) Endelig: Hvis en elleranden af de nuværende Gartnere gaar af, at saa den nye, der bliver at ansætte, vel kunde beskæres langt mere. Givet paa vort Slot Christiansborg i vor kgl. Residens-Stad København d. 9. April A^o 1744.

(L. S.)

in fidem.

I. C. von Reitzenstein.

Christian R.

Formodentlig for at aflaste Krieger overdroges det i 1722 *Jochim Nicolaus Roggenkamp* at forestaa Rosenborgs Orangerier.⁸² Han havde fire Aar før haft Tilsynet med de nyindrettede Orangerier i Palæhaven og fik for tre Fjerdingsaars Tilsyn med disse udbetalt 75 Rdlr., i nogle senere Aar fik han 100 a 150 Rdlr. om Aaret herfor.⁸³ Han benyttedes da flittigt ogsaa andre Steder, f. Eks. ved Indretning af Orangerier paa Vallø (1723), assisterede Gartneren paa Skanderborg Slot med Hesteindkøb o. s. v.⁸⁴ Hans Udnævnelse, der er dateret 22/6 1722, lyder paa, at han skal være Gartner ved Palæet ved Børsen samtidigt med, at han er Gartner ved Kongens Torv, Huset ved Ridebanen samt Rosenborg Orangeri og Lysthave, og i 1731 benævnes han Orangeri- og Lystgartner; Gagen var da 500 Rdlr.⁸⁵ Efter Kriegers Udnævnelse til Overlandbygmester havde han fra 6/6 1739 Ret til at hæve hans Gage og Ugepenge.⁸⁴ Allerede to Aar derefter afgik han imidlertid ved Døden, begravet 24/3 1741;⁸⁵ hans Enke, *Dorothea Elisabeth*, med hvem han var bleven gift 12/10 1723, fik 100 Rdlr. i Pension^{85, 80} og fik desuden Lov til at beholde Mandens Indtægter, til Efterfølgeren tiltraadte Embedet.⁸⁷

Efter Roggenkamps Død overtoges hans Arbejde af *Johan Georg Leitloff*. Denne var født 1685⁸⁰ og udnævntes under 12/4 1741 til Gartner ved Kongens Torv ved Rosenborg og Palæhaven. I hans Bestalling⁸⁸ fastsattes en Gage paa 500 Rdlr. samt 200 Rdlr. til Daglejere og Arbejdsmaterialer, — dog fik han fra 1743 et Tillæg for Palæhaven paa 80 Rdlr., minus 1 %.⁸⁹ Ogsaa efter at Kronprinsen havde overtaget Palæet, fortsatte han ved dette paa samme Betingelse som før,⁹⁰ og hævdede Gagen ved Rosenborg. Af Nytaarsgratualerne ses det, at han rangerer lige med Krieger og Amalienborggartneren, idet disse faar 20 Rdlr., mens alle andre kgl. Gartnere faar Halvdelen eller mindre end dette, — og denne Position bevarer han ogsaa efter at have fratrukket Rosenborg.⁹¹ — I 1749 skete der ved Omplacering af Gartnerne det, at baade Krieger og Leitloff afskedigedes fra Rosenborg, — mens den første blev Justitsraad (se foran), overdroges det Leitloff fremtidigt udelukkende at varetage Stillingen som Orangerigartner ved

⁸² Partikulærk. Bestallingspr. Nr. 1 S. 10.

⁸³ do. Regnskaber.

⁸⁴ Partikulærk. Resol. Nr. 65 af 22/6 1739.

⁸⁵ do. Nr. 77 af 3/5 1741.

⁸⁰ Roedes Register.

⁸⁷ Partikulærk. Resol. Nr. 63 af 12/4 1741! jevnf. Brock: Rosenborg II 39.

⁸⁸ Partikulærk. Resol. Nr. 90 af 12/4 1741.

⁸⁹ do. Nr. 30 af 20/2 1743.

⁹⁰ do. Nr. 69 af 23/6 1745.

⁹¹ do. Regnskaber.

det kgl. Palæ.⁹² For dette skulde han fra Januar 1750 have 500 Rdlr. plus 50 til Arbejdsfolk (senere ialt 1253). Orangerigartnerboligen ved Rosenborg, som han havde beboet, og som laa i Nærheden af Møntergade,⁹³ foresloges bortsolgt.⁹⁴ L. afgik ved Døden 18/11 1766;⁹⁵ han var gift 2 Gange; den første Kone begravedes 6/8 1734; den anden, der hed *Salome*, begravedes 28/10 1765. En Søn, *Friederich Ernst Leitloff*, var i 10 Aar Mestersvend hos Faderen paa Rosenborg og ansattes 16/4 1753 som kongelig Plantage-Gartner, — en Stilling, der ikke er til at definere nærmere, og hvorfra han 1/5 1758 afløses af *Peter Chr. Ebbisch*.⁹⁶

I disse Tider havde Slotsforvalteren ikke noget med Havernes Drift at gøre, men havde dog et vist Overopsyn dermed, — lige-saa med Planteskolen hinsides Rosenborg Have (ved Volden); dette ses bl. a. af en Auktion over Frugttræer i sidstn. Have, — dog synes Krieger og Slotsforvalteren paa en Maade at være lige-stillede.⁹⁷

(Fortsættes).

⁹² do. Resol. Nr. 40 af 11/10 1749.

⁹³ Den danske Vitruv. XXIV.

⁹⁴ Partikulærk. Resol. Nr. 41 af 18/10 1749 og Nr. 4 af 3/1 1750.

⁹⁵ Roedes Register; jevnf. Partk. Resol. Nr. 221 af 18/12 1766.

⁹⁶ Roedes Register.

⁹⁷ Brock: Rosenborg II 45.

ANMELDELSER.

Julius Clausen, Mennesker paa min Vej. Minder fra de unge Dage. København 1941. 191 S. (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag).

Det er forstaaeligt, at en Mand, der har læst og udgivet saa mange Bind af andres Memoirer som Julius Clausen, har kunnet føle Lyst til ogsaa selv at meddele Samtid og Eftertid et Indtryk af det meget, han har set og oplevet gennem et langt Liv. I Indledningen skelner Forfatteren med Rette principielt mellem to Slags Memoirer: de »subjektive« og de »objektive«. Den første Gruppe omfatter de Selvskildringer, for hvilke Forfatterens egen Personlighed, hans Indsats og Skæbne udgør Hovedformaalet, den anden Gruppe Livserindringer har først og fremmest til Maal at genspejle en svunden Tidsalder, især ved at tegne Rids af de Personligheder, Forfatteren er kommet i Berøring med. Med ikke mindre Ret gør Julius Clausen gældende (som ogsaa tidligere fremhævet her i Tidsskriftet 10. II, 160), at Evnen til at opfatte en Tidsalders Ejendommelighed og fæstne Indtrykket heraf til Papiret paa ingen Maade staar i direkte Forhold til den paagældendes historiske Betydning. Ofte har man f. Eks. Grund til at forundres over, hvor tørre og fattige en fremragende Statsmands Memoirer kan være, medens omvendt en af »de stille i Landet«, hvis Navn ikke er knyttet til nogensomhelst skelsættende Daad, med fin Forstaaelse for Tilstande og Skikkelser har formaaget at tegne et Tidsbillede, der er af uforgængeligt Værd.

Julius Clausens egne Erindringer maa afgjort henregnes til den »objektive« Gruppe. Beskedent træder Forfatteren selv i Baggrunden for at lade det fulde Lys falde over de Mennesker, han har mødt paa sin Vej, og over de Kulturtilstande, der har dannet Rammen om hans Tilværelse. Et første Kapitel »København for en Menneskealder siden« tegner som en passende Introduktion i raske Drag et Billede af, hvordan Hovedstaden — set indefra og udefra — præsenterede sig ca. 1885. Kunde man end have ønsket, at dette Afsnit i stilmæssig Henseende havde været noget fastere i sin Udformning, saa maa det dog siges, at det virkelig er lykkedes Forfatteren paa nogle faa Sider at fremmane den ejendommelige Atmosfære, som hvilede over Dattidens København. Ikke mindst for de yngre Slægtled vil det være interessant gennem en saadan Skildring at blive stillet Ansigt til Ansigt med et forlængst forsvundet København, med en gammeldags og hyggelig Provinsby, der først nu var ved at folde sig ud af Svøbet som en moderne Storstad, med den mærkelige Blanding af Smaaborgerlighed og traditionsrig Kultur, af Æstetiseringen og Politiseringen, som prægede Byens Fysiognomi. Den hastigt ilende Tid har næsten paa alle Omraader medført gennemgribende Forandringer i Livsvilkaar og Leveformer. De tekniske og sociale Fremskridt siden da har været uhyre, men det er just ikke helt sikkert, at Aandskulturens Udvikling har holdt Trit med disse.

Memoirestoffet i strengere Forstand er fordelt paa de Sfærer, i hvilke Forfatterens Liv hovedsageligt har bevæget sig: Det kongelige Bibliotek, hvor Clausen i 43 Aar havde sin Embedsgerning, de litterære og akademiske Kredse, hvortil han paa saa mange Maader havde Tilknytning, Teatrets og Musikens Verden. Ikke mindst den sidstnævnte har staaet hans Hjerte nær, og man forstaaer, hvilket Fejlgreb det har været, at han ikke i sin Tid fik Lov til at

vælge Musikken som sin Løbebane. Adskillige interessante Træk er Julius Clausen i Stand til at meddele fra sit personlige Bekendskab med fremtrædende Kunstnere og Skribenter. Hans Menneskeskildring er overvejende positiv, præget af bon sens og ikke ringe psykologisk Forstaaelse, og oftere har man Lejlighed til at glæde sig over kloge og rammende Bemærkninger. Træffende er saaledes Forf.s Redegørelse (S. 72 ff.) for, hvorledes den mærkelige Naivitet og praktiske Ukyndighed, som trods alt heftede ved en Verdensmand som *Georg Brandes*, uden Tvivl maa forklares ud fra den beskedne og nøjsomme Borgerlighed, hvori han var vokset op, og mere end En vil sikkert kunne slutte sig til hans Bemærkning (S. 67) i Anledning af Københavnerens usømmelige Optræden ved Bjørnstjerne Bjørnsons Ligfærd, at det var ønskeligt, om »de kære Folkeskolens Lærere kunde lære Børnene noget mere om at føre sig med Værdighed og Respekt«.

Finest i Karakteriseringen er maaske Portrættet af Ungdomsvennen *Poul Levin*, men ogsaa andre Personligheder er godt opfattede. Det gælder saaledes Historikerne *Eduard Holm*, *Kristian Erslev* og *Johannes Steenstrup*, der fremtræder klart i deres indbyrdes Forskelligartethed. Navnlig Steenstrups ejendommelige, sammensatte Personlighed er ridset udmærket op. Desto mere undrer man sig over den lidet forstaaende Behandling af to Mænd: *Harald Høffding* (S. 114 ff.) og *Julius Paludan* (S. 127 ff.), hvis Begrænsning og Svagheder er fremhævet paa ensidig Maade. At Forfatteren maaske kan føle sig utilfredsstillet af den Maade, hvorpaa Høffding har løst de store Livsspørgsmaal, er en Sag for sig, men han glemmer derover den overordentlig store Betydning, Høffding har haft som en redelig Vejleder til Kritik og Selvtænkning; og naar han skildrer ham som en nøgtern og farveløs Skikkelse, som det var umuligt at begejstres for, saa overser han ganske den Aandens Myndighed, som Høffding ejede i sin stilfærdige Personlighed, der altid var paa Vagt over for de højsttemte Fraser og de overfladiske Ræsonnementer. Heller ikke Julius Paludans karakterfulde Mandighed og solide Lærdom viser Forfatteren fuld Retfærdighed, og skønt han i Anledning af et Mellemløbende erklærer, at Paludan blot var ham »ligegyldig og uvedkommende«, bliver der hos Læseren en beskeden Tvivl tilbage, om dette ikke skulde bero paa en Selvsuffelse.

Medens Julius Clausen i sin Bog overvejende beskæftiger sig med Skikkelser, hvis Træk er velkendte, gælder dette ikke en særlig lille Kreds af Mennesker: Bibliotekarerne ved det gamle kongelige Bibliotek. Det ligger nu en Gang i Arkiv- og Biblioteksarbejdes Natur, at dette for en stor Del maa være indadvendt, og de Mænd, der røgter denne stille, ofte lidet paaskønnede, men ingenlunde betydningsløse Gerning, vil som Regel ikke være kendt af en større Offentlighed. Saa meget desto mere maa man derfor skønne paa, at Julius Clausen har ofret et helt Kapitel paa at omtale en Række tidligere Kolleger og højt fortjente Mænd som *Chr. Bruun*, *Johannes Vahl*, *C. Weeke*, *Carl Elberling*, *A. C. Larsen*, *Emil Gigas* o. fl. For de fleste i Nutiden vil disse Mænd blot være tomme Navne og maaske knapt nok saa meget, Aar for Aar forsvinder flere og flere af de Mennesker, der har staaet i Forbindelse med dem, det er derfor vigtigt, at der fra de endnu levendes Haand kommer til at foreligge redelige og livfulde Billeder af deres Væsen og Færd. Det er let nok at smile ad de gamle Biblioteksmænds Særheder og ad den daværende Biblioteksordnings hele Primitivitet, men det kunde dog maaske være, at mange af Datidens Bibliotekarere var nok saa meget i Pagt med Litteratur og Bogvæsen som den moderne Type, for hvem hæsbælende amerikansk Biblioteksteknik er Alfa og Omega. Ved at genkalde Erindringen om Biblioteksherrerne af den gamle Skole har Julius Clausen indlagt sig en virkelig Fortjeneste, og hans Bog danner paa dette Omraade en smuk Fortsættelse af

Chr. Bruuns værdifulde »Erindringer fra det gamle kongelige Bibliothek« (1906).

Et enkelt Punkt gør nogle kritiske Modbemærkninger paakrævede. S. 76 ff. omtaler Forfatteren, at der efter Udgivelsen af 3. Bind af hans og P. F. Rists »Memoirer og Breve« i »Danske Studier« fremkom en skarp Kritik, som »var baaret af en stor Misforstaaelse — og maaske lidt Misundelse«. Mod denne Kritik forsvarer Forf. sig nu: det var ganske urigtigt at bedømme det nævnte Udgiverværk som »en videnskabelig Udgave«, den hvilede blot paa »Udvælgelsens Princip«, lagde kun an paa at tilvejebringe »læseværdige Bøger« etc. etc. Hertil kan for det første bemærkes, at det havde været rimeligt, om den Kritiker, Forf. nu polemiserer imod, her var nævnt ved Navn. Det var nemlig daværende Biblioteksassistent, nuværende Overbibliotekar, Dr. phil. *Carl S. Petersen*, og den omtalte Recension findes i »Danske Studier« 1907 S. 121—27. Men dernæst: det er i høj Grad tvivlsomt, om denne Kritik havde saa megen Uret, som det her gives Udseende af. Ingen vil bestride, at »Memoirer og Breve« fra private Gemmer og andre Skjulesteder har fremdraget en Række gode og enkelte ypperlige Memoireskrifter, eller at Serien som Helhed sikkert har bidraget til at vække Interesse for Kultur- og Personalhistorie i temmelig vide Kredse, men nægtes kan det heller ikke, at den vilde have vundet betydeligt i indre Værd, om Udgiverne havde vist større Forstaaelse for videnskabelige Krav med Hensyn til Stofudvælgelse, Tilrettelæggelse, Tekstbehandling og Kommentering. Det smager ret stærkt af at ville strø Godtfolk Sand i Øjnene, naar Julius Clausen nu vil forsvare den anvendte Udgivelsesmaade ved ensidigt at fremhæve, at det var nødvendigt at beskære det foreliggende, ofte uformelige Stof. En saadan Forkortelse kan meget vel tænkes anvendt ogsaa i Udgaver af et strengere videnskabeligt Tilsnit, og den omtalte Kritiker havde med god Grund anket over langt væsentligere Svagheder ved Udgaven. Den nu over 30 Aar gamle Anmeldelse lader sig særdeles vel læse den Dag i Dag, og de Krav, som er opstillet der, er ikke blevet mindre sande, naar man har hele Rækken af »Memoirer og Breve« for Øje.

»Mennesker paa min Vej« kan vel ikke kaldes en meget betydelig eller dybtgaaende Bog, og den har især en iøjnefaldende Svaghed i den skødesløse Sprogdragt, hvori den fremtræder, men den rummer mange Træk af Interesse, opfattet med psykologisk Forstaaelse og Sans for Tidsbilledet. Roligt og afklaret, ofte med et lunerigt Blik, ser Forfatteren tilbage paa sit Livs Tildragelser og paa de Mennesker, han har mødt undervejs. Bogen er derfor ikke blot interessant ved sit Indhold, men har tillige en særlig Tiltrækning som Udtryk for humanit Sindelag og humanistiske Interesser, sjældne Fugle i Nutidens Danmark.

Bjørn Kornerup.

Svend Dahl, Den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning. København 1941. 340 S. (I Kommission hos G. E. C. Gad).

Mange ældre Læsere mindes sikkert fra deres Ungdom de smaa brune eller hvide Hefter, som blev udsendt af »Udvalget for Folkeoplysnings Fremme«. Beskedne af Omfang og Udstyrelse som de var, men lettillgængelige i Formen og dertil yderst billige af Pris, har disse Smaaøger paa mange Maader bidraget til at sprede Kundskab i vide Kredse og vække Interesse for forskelligartede Emner ogsaa hos Læsere, som derved har faaet de første Impulser til senere at optræde som Forfattere. Nægtes kan det dog ikke, at alt som Udviklingen er gaaet fremad, følte disse Publikationer ikke længere helt tidssvarende, og det var derfor vel begrundet, at »Udvalget« for nogle Aar

siden skred til en Reorganisation af sin hele boglige Virksomhed, idet man gik over til at udgive større, mere lødige og bedre udstyrede Bøger.

Som foreløbigt sidste Led i Rækken har »Udvalget« for nylig udsendt Overbibliotekar Svend Dahls Bog om den danske Plante- og Dyreverdens Udforskning. Det er ikke den danske botaniske og zoologiske Videnskabs Historie i Almindelighed, Forfatteren har villet skildre, men kun for saa vidt den angaar Arbejdet med at udforske vor hjemlige Flora og Fauna og fremstille Resultaterne heraf i Litteraturen. Bogen følger ikke en strengt kronologisk eller systematisk Disposition, men samler Stoffet i visse Hovedgrupper: Linnés Elever, Flora Danica, J. C. Schiødte og hans Kreds, Lokalflosterne, Hav- og Ferskvandsforskningen o. s. v. Det kan derved undertiden blive lidt vanskeligt at bevare det samlede Overblik over Helhedsudviklingen til de forskellige Tidspunkter, og navnlig kan den stadige Skiften mellem Fremstilling af zoologiske og botaniske Forskningsomraader for den ikke-fagkyndige Læser virke en Smule desorienterende. Paa den anden Side maa det indrømmes, at den valgte Behandlingsmaade baade for Forfatter og Læser har den Fordel, at sagligt nøje sammenhørende Stof og Grupper af Personligheder, der virker paa samme Linie, ogsaa i Fremstillingen kommer til at danne en Enhed. Et virkeligt Savn er det derimod, at Forfatteren ikke har ledsaget sin Fremstilling af kortfattede Litteraturhenvisninger. Nu er det naturligvis givet, at en Bog af denne Karakter ikke nødvendiggor et vidtløftigt litterært Apparat, men nogle faa summariske Kildeangivelser efter hvert Hovedafsnit vilde have været af stor Værdi som Udgangspunkter for de Læsere, der kunde ønske at arbejde videre paa det Grundlag, de har modtaget ved Bogens Læsning.

Naar der er Grund til at omtale den foreliggende Bog i »Personalhistorisk Tidsskrift«, skyldes det ikke blot, at den fremtræder som et smukt Bidrag til Belysning af vigtige Sider af den videnskabelige Udvikling i vort Land, men især den Omstændighed, at Forfatteren lægger saa stor Vægt paa at fremhæve den Indsats, der er ydet af de enkelte Personligheder paa de forskellige Forskningsfelter. Man mærker overalt, at Forfatteren ikke alene er en Mand, der sidder inde med naturhistorisk Kyndighed og stor biblioteksmæssig Viden, men tillige har et meget godt Blik for de konkrete Faktorer, det vil i dette Tilfælde fortrinsvis sige for de Mennesker, der har baaret Forskningsarbejdet.

Det er da ogsaa lykkedes Svend Dahl at tegne en Række interessante og livfulde Rids af de Mænd, der siden det 17. Aarhundrede og til vore Dage har givet den danske naturhistoriske Forskning dens Præg. Ogsaa i rent menneskelig Henseende er det en Glæde at stifte Bekendtskab med Bogens Skildringer af Personligheder som *Peder Kylling* i det 17., *Otto Fr. Müller* i det 18., *Niels Kjærbølling* og *Henrik Krøyer*, *J. C. Schiødte* og *Japetus Steenstrup* i det 19. Aarhundrede, med *Herluf Winge* og *Eug. Warming* i den nyeste Tid — for blot at nævne nogle faa Eksempler. Som et særligt Fortrin ved denne Fremstilling maa yderligere fremhæves, at Forfatteren ikke indskrænker sig til blot at skildre de førende Skikkelser inden for Forskningen, men ogsaa i vid Udstrækning under Behandlingen inddrager de mange Amatører, Præster, Lærere og private, som i de forskellige Tidsrum har spillet en Rolle paa disse Felter. Enkelte af disse har ydet et imponerende Arbejde som Samlere og Udforskere af specielle Omraader, andres Betydning har væsentlig bestaaet i at holde Interessen for naturhistorisk Forskning og Forstaaelse levende eller i at udbrede Kendskabet til Dyr og Planter i videre Kredse. Mange af saadanne Mænd har tillige været højt ejendommelige Personligheder, og da de tilmed som oftest har hørt til de stille i Landet, har levet fjernt fra Verdens Larm, kun optaget af en glødende Kærlighed til Naturen og dens Udforskning, er det dobbelt fortjenstfuldt, at Billedet af deres Liv og Færden nu stilles en større Almenhed for Øje.

Svend Dahls Bog om Udforskningen af vort Lands Dyre- og Planteverden fortjener at læses og kendes mest muligt. Velskrevet og klar som den er, helt igennem et typisk Udtryk for Forfatterens velafbalancerede Personlighed, giver den et interessant Helhedsbillede af Udviklingen inden for de paagældende Forskningsomraader, og ved sin forstaaende Menneskeskildring bringer den en Række fængslende Portrætter af den naturhistoriske Forsknings Mænd, af Høvdingene i Videnskabens Verden og af de mange, som er fulgt efter, ringere af Betydning, men ikke mindre i uselvsk Begejstring for Videnskabens høje Maal. Netop derved virker Bogen tillige indirekte som et haardt tiltrængt Memento til de Former for »aandshistorisk« Forskning, der for Ideerne er tilbøjelige til at tabe Personlighederne af Syne.

Bjørn Kornerup.

I. C. Drewsens Rejsedagbog. Optegnelser fra en Rejse i Tyskland, England, Frankrig og Belgien i Sommeren 1838. Udgivet ved Højesteretsagfører Stein. Kbh. 1941. 222 S. (Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag).

Med god Grund har man fra gammel Tid anset Rejsebeskrivelser af intelligente, skarpt iagttagende og aandfulde Forfattere for værdifuld Litteratur, der paa mange Maader kan indeholde interessante Oplysninger og bidrage til at udvide Læseverdenens Horizont. Ikke mindst i kulturhistorisk Henseende maa der tillægges hele denne Litteraturgren en ikke ringe Betydning: Selv en anden eller tredie Rangs Rejsebeskrivelse kan ofte indeholde Træk, man ellers vilde savne, til Forstaaelse af Tidsbilledet i en bestemt Periode, og som paa en egen konkret Maade stiller Læseren Ansigt til Ansigt med længst forsvundne Kulturforhold. Hertil kommer endvidere den Charme, som for senere Tiders »Rejsende« er forbundet med at følge deres Forgængere i andre Tidsaldrer og trods Afstand i Tid og Rum at møde en vis fælles Kærne i det ellers saa omskiftelige Rejseliv i alle Perioder. Det er som at lære Verden og sig selv at kende paa en ny Maade; man nikker genkendende ved mangt et Træk, man undres og glædes over det nye, og af ens egen Erfaring kan der hentes Fylde og Farve, hvor Beretningerne hist og her falder i det knappe og tørre.

Det maatte derfor paa Forhaand synes en frugtbar Tanke at ville udgive den Rejsejournal, som den bekendte Politiker og Industrimand *Johan Christian Drewsen* (1777—1851) har efterladt sig som Minde om en Rejse, han foretog 1838 til Tyskland, England, Frankrig og Belgien dels af Hensyn til sin Hustrus Helbred, dels for at udvide sine Kundskaber vedrørende Papirproduktionen. Desværre vil dog denne Rejsebeskrivelse ved nærmere Gennemlæsning sikkert virke som noget af en Skuffelse, især for den almindelige Læser. Vel er det sandt, at der ogsaa i den findes adskillige ganske interessante eller underholdende Træk fra gamle Dages Rejseliv, men en stor Del af, hvad der meddeles, er i Virkeligheden blot Rejschaandbogs-Beskrivelser, Referater af ubetydelige, forlængst glemte Teaterstykker, Udtog af Datidens Aviser o. l., som ikke er af megen selvstændig Værdi. Hertil kommer, at Drewsens meget detaljerede Beskrivelser af udenlandske Industrieanlæg og Finesser i Papirproduktionen trætter ved deres Vidtløftighed og er af alt for speciel Karakter. Det vilde derfor uden Tvivl have været en Vinding, om Udgiveren havde udeladt en Del af dette Stof.

Hvad der yderligere forringer Glæden ved at læse denne Bog, er dens Stil, ubehjælpelig og kejtet som den ofte er. Mangfoldige Steder vidner om Forfatterens beskedne litterære Formaaen, hans Sprog er jævnlig usædvanligt knudret og tungtlæst, og ikke sjældent magter man knapt nok selv at holde Styr paa sine lange klodsede Perioder (et karakteristisk afskrækkende Eksem-

pel findes S. 154 L. 16—26). Størst Værdi har Bogen utvivlsomt ikke betragtet som Rejsebeskrivelse, men ved de Bidrag, den giver til Forstaaelse af Drewsens Personlighed. Hans Rejseminder tegner i Virkeligheden et meget anskueligt Billede af en driftig og livfuld Mand, stærkt optaget af at følge med i Udviklingen inden for sit Fag og glødende begejstret for Skuespilkunsten, men de giver ogsaa et tydeligt Indtryk af hans Begrænsning: adskillige Ræsonnementer vidner ikke om nogen synderlig dybtgaaende Aand, og især hans Kunstopfattelse er paaældende snæver.

Kan der saaledes være Grund til at tvivle om Berettigelsen til at udgive denne Rejsebeskrivelse i alt Fald i dens hele Bredde, rig som den er paa Gentagelser og Specialstof, saa vækker det endnu større Betænkeligheder at gøre sig bekendt med den Maade, hvorpaa Udgiverarbejdet er udført. Titelbladet oplyser — forøvrigt paa en lidt pudsigt illitterær Façon —, at Bogen er udgivet »ved Højesteretssagfører Stein«, og det er ogsaa Udgiveren, der har forsynet Bogen med en Indledning, som giver en Udsigt over Drewsens Liv og søger at tegne nogle Linier i hans Portræt. I denne Indledning findes meddelt flere hidtil ukendte Breve til Drewsen fra Høyen, Tscherning o. fl. samt et langt, ligeledes hidtil utrykt Digt af Oehlenschläger, men som Helhed maa det siges, at Fortalen indeholder en Række Ting, der vel kan have deres Interesse, men som aldeles ikke hører hjemme i en saadan Indledning til et bestemt Værk, medens man omvendt forgæves søger Oplysninger, som nødvendigvis burde have deres Plads her. Saaledes er det i højeste Grad paaældende, at det ikke med et Ord omtales, hvor Originalmanuskriptet findes (i Udgiverens Besiddelse?), og det havde heller ikke været upassende at give en kortfattet Henviisning til de Arbejder, der i nyere Tid er fremkommet til Belysning af Drewsen. Saaledes burde her være nævnt »Memoirer og Breve« XXV, 1916, indeholdende Drewsens personlige Erindringer under Titel »Strandmøllen«, Eiler Nystrøms Afhandling om Drewsens Erindringer og Breve (i »Tilskueren«, 1912), sammes Udgave af Drewsens Breve fra Stænderforsamlingen i Roskilde 1835—36 (i »Danske Magazin« 6. R. II, 233 ff.) samt Hans Jensens Værk om de danske Stænderforsamlinger. Ligeledes havde det været rimeligt i denne Forbindelse at nævne Fr. Barfods store haandskrevne Biografi af Drewsen, gennemset af denne selv (nu i Ny kgl. Saml., Fol., 1489) og omtale, hvorledes den forholder sig til den her fremlagte Rejsejournal.

Ogsaa Tekstbehandlingen kan give Anledning til kritiske Bemærkninger. Jeg har ikke haft Lejlighed til at efterprøve Tekstgengivelsen i Forhold til Drewsens Manuskript, men den gør Indtryk af paa en mærkelig Maade at svinge mellem en slavisk Fastholden ved Forlægget med alle dets Ujævnheder og en ukritisk Forstaaelse (eller Mangel paa Forstaaelse) af dette. Nu er Nøjagtighed ved Gengivelse af en foreliggende Tekst visseig en højst priselig Egenskab, men alt med Maade. Hvor Forlægget opviser vitterlige Fejl eller Forglemmelser o. l., er det en Udgivers Pligt at rette disse, i hvert Tilfælde at understrege, at han er opmærksom paa, at der her er Grund til at sætte et Spørgsmaalstegn. Adskillige Steder i den her udgivne Tekst gør ikke noget helt tillidvækkende Indtryk. Det ser saaledes ikke godt ud, at der S. 35 staar »sum unique« (for »cuique«), S. 75 »increase of sisstent from the Established Church« (for »increase of dissent«) og S. 97 »Qvadlibets« for »qvodlibets«. S. 102 tales der om, at Henrik IV's Rytterstatue ved Pont neuf i Paris staar »paa en Udbygning i Fladen« (for »Floden«). S. 128 hedder det: »vi have mange Præster, f. Ex. han i den Bye vi nylig passerede«, — der maa vel være tilsigtet at skrive: »her i den Bye«. S. 139 citeres en Ytring: »Regent es noch in Bergen?« for »regnet es...«. S. 184 staar »ublique locorum« for »ubique locorum«. Foreligger der virkelig i disse og lignende Tilfælde Fejlskrivninger fra Drewsens Side, burde de have været rettede.

Næst efter at undersøge Tekstbehandlingen Karakter maa man spørge

om, hvilket Arbejde Udgiveren har ydet for at lette Forstaaelsen af Teksten. Svaret bliver i dette Tilfælde let, nemlig »slet intet«. Det er maaske forstaaeligt, at der som Reaktion mod f. Eks. overkommenterede Skoleudgaver af danske Klassikere kan ytre sig en vis Uvilje mod at forsyne Udgaver af Kildestof med en alt for detailleret Kommentar, men det er at gaa til den modsatte Yderlighed ganske at lade Læseren i Stikken. Med Hensyn til Drewsens Rejsejournal maa det saaledes siges, at nogle oplysende Anmærkninger vilde have været i høj Grad ønskelige, og det saa meget mere, som Bogen i Følge sit hele Anlæg aabenbart er beregnet for en bredere Læsekreds. Skønt Rejsejournalen stadig omtaler Forhold og Personer, som selv mange Historikere næppe paa staaende Fod er i Stand til at give præcise Oplysninger om, vil Læseren forgæves hos Udgiveren søge den ringeste Vejledning til Forstaaelse. Selv et saa beskedent Hjælpe middel som et Navneregister, hvori der dog kunde være nedlagt visse kommenterende Oplysninger, er det aabenbart blevet anset for en utilladelig Luksus at udstyre Bogen med!

Det er saaledes virkelig at stille for store Fordringer til en blot almindeligt dannet Læser, at han skal vide, at naar Drewsen i Anledning af et Teaterbesøg i London føler Trang til at udbryde: »Jeg ønskede at jeg kunde have høvt *Grahn* i Lommen« (S. 33), han da tænker paa Danserinden *Lucile Grahn-Young* (1819—1907). Heller ikke er det umiddelbart indlysende, at Drewsen ved Ordene: »havde jeg den Fornøielse, at træffe den berømte *Brunnel*« (S. 37), sigter til Opfinderen, *Sir Marc Isambard Brunnel* (1769—1849) og ikke til hans Søn, den ligeledes meget bekendte Ingeniør *Isambard Kingdom Brunnel* (1806—59). Endnu mindre kan man formode, at Læseren — den læge som den lærde — paa Forhaand skal kunne forstaa, at naar Drewsen efter et Besøg i en Fabrik noterer: »kort efter ophørte Hollænderne at brumme« (S. 41), »Hollændere« da betyder Maskiner, der anvendes til Findeling af Papirmassen. De her nævnte faa Eksempler kunde førges med talrige andre.

Der er i de sidste Menneskealdrer i Danmark gjort et betydeligt Arbejde baade af Enkeltmand og af faglige Sammenslutninger for at uddanne en forsvarlig Udgiverteknik, hvad enten det saa drejer sig om ældre, vanskeligt tilgængelige Tekster eller blot om Kildestof, som ikke stiller alt for store Krav til Udgiver eller Benytter. Det er derfor med Beklagelse, at man ser en Udgave som den her behandlede udkomme 1941, og hvori man har ment at kunne negligere de mest elementære Forudsætninger for Udgiverarbejde. Man mærker vel, at Udgiveren er en kultiveret og interesseret Personlighed, men dette er ikke tilstrækkeligt som Kvalifikation til at optræde som Udgiver, og man undrer sig unægteligt over, at han ikke har følt det naturligt, førend han skred til et saadant Arbejde, at hente Raad og Vejledning hos sagkyndige.

Bjørn Kornerup.

Otto Gertz, Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund 1772—1940. Historisk överblick och personförteckningar. Lund 1940. 461 S. (C. W. K. Gleerup, Lund).

Blandt de mange Fortrin, der udmærker vort Naboland Sverige, maa ogsaa henregnes dets usædvanlige Rigdom paa Akademier og lærde Selskaber. Paa vidt forskellig Maade har disse mange videnskabelige Samfund spillet en vigtig Rolle i det kulturelle Liv, har givet Stødet til Løsningen af Opgaver, som var for store for Enkeltmand, har vedligeholdt Traditionen inden for de enkelte Discipliner og bragt beslægtede Aander hjemme og ude i nærmere Forbindelse med hverandre.

Det er da kun rimeligt, at ogsaa Beretningen om disse aarhundredgamle Selskabers Liv og Virksomhed i flere Henseender baade er egnet til at kaste

Lys over de forskellige Videnskabers Udvikling og er oplysende med Hensyn til mange enkelte Forskeres Skæbne. Følelsen heraf har sikkert bidraget til, at man allerede for længst i Sverige har vist sig interesseret i at tilvejebringe udførlige Fremstillinger af de forskellige Selskabers og Akademiers Historie. Saaledes udkom allerede 1917 *Severin Berghs* »Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia under första århundradet af dess tillvaro«, et Skrift, der fortjener at være kendt i Danmark dels paa Grund af Haandskriftssamfundets fællesnordiske Virksomhed, og dels fordi en Række danske Historikere har været — og er — optaget som Medlemmer i dette Selskab. Fra nyeste Tid er der særlig Grund til at nævne de Kæmpeværker, som *Henrik Schücks* ufattelige Arbejdskraft har formaaet at skabe: Fremstillingen af Institutionen »de adertons« Historie, »Svenska Akademiens Historia«, I—VII, 1935—39, og den ikke mindre omfattende Skildring af »Kgl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien« 1932 ff. (hidtil fem drøje Kvarthind; endnu ikke afsluttet). Begge Værker indeholder en Rigdom af Stof ikke blot til Belysning af de paagældende Selskabers Historie, men i det hele til Forstaaelse af forskelligartede Sider af svensk Aandsliv. Desværre kan det dog ikke nægtes, at det undertiden paa Grund af deres overvældende Bredde er vanskeligt at bevare Overblikket over Udviklingens store Linier. Fra den allernyeste Tid maa endelig fremhæves et Værk, der vel er mindre af Omfang, men ikke ringere af Værdi: *Bengt Hildebrands* »Kungl. Svenska Vetenskaps Akademien«, 1939, der bl. a. som Indledning bringer en interessant Redegørelse for de videnskabelige Akademiers Historie lige fra Oldtiden og tillige indeholder talrige livfulde Karakteristikker af Personligheder, der har haft Tilknytning til »Vetenskaps Akademien«.

Som et nyt Led i denne Række Skrifter er for nylig fremkommet Docent, fil. dr. *Otto Gertz'* Bog om »Kungl. Fysiografiska Sällskapet i Lund«. Dette Selskab blev stiftet 1772 væsentlig paa Foranledning af den berømte Naturforsker Anders Jahan Retzius (1742—1821) og havde i sin første Periode paa sit Program baade at fremme Naturvidenskaberne og — især — at omsætte deres Resultater til Brug for almenyttige (landøkonomiske) Formaal. Selskabet var saaledes oprindeligt et typisk Udslag af den Borgeraand, der rørte sig saa kraftigt i Slutningen af det 18. Aarhundrede, men som det saa ofte er Tilfældet i de lærde Selskabers Historie, synes ogsaa dette Samfund i nogen Grad at være stiftet som Opposition mod et bestaaende Selskab, »Vetenskaps Akademien« i Stockholm, og dets lokale Virkefelt var derfor i første Række begrænset til de skaanske Landskaber. Selskabets Historie viser desuden — ogsaa i Lighed med andre Selskaber —, at Nedgangstider har vekslet med Opgangsperioder: efter et Frembrud af energisk Virksomhed i en Snes Aar efter Stiftelsen indgik Selskabet 1794 til en Hviletilstand, som først blev afbrudt 1815, da den unge initiativrige Professor Carl Adolph Agardh igen fik indblæst Livets Aande i det næsten døde Legeme.

Selskabet oplevede i dette Aar en formelig Reorganisation og gik en blomstrende, virkefyldt Periode i Møde, idet Hovedvægten nu blev lagt paa det rent videnskabelige Arbejde, hvortil en Række fremragende lundensiske Naturforskere ydede værdifulde Bidrag. Den nye Periode havde dog ikke samme støtte Karakter som Selskabets første grundlæggende, og særlig i Aarene 1838—59 prægedes Selskabets Liv af en mærkelig Dvaletilstand. Først 1859 stod Selskabet konsolideret og har siden da uden Afbrydelse eller større Svingninger kunnet fortsætte sin Virksomhed ad samme Linie. Tilgang af meget betydelige økonomiske Midler i nyeste Tid har yderligere bidraget til at udvide og fæstne Rammerne for Selskabets Arbejde til Gavn baade for Forskningen og for praktisk Udnyttelse af denne.

Det er i den »Historik«, som indleder det her omtalte Skrift, at Dr. Gertz har gjort Rede for Udviklingslinierne i »Fysiografiska Sällskapet« Til-

værelse. Det er sket paa en interessant og tiltalende Maade, og Fremstillingen bygger i høj Grad paa Undersøgelser af de primære Kilder især i Selskabets Arkiv. Maaske vilde Fremstillingen dog have vundet noget i Letlæselighed og harmonisk Udformning, om Forfatteren i højere Grad havde ombyttet de mange ordrette Citater af Aktstykker og Breve med en refererende Gengivelse, hvori kun særlig karakteristiske Vendinger og Udtryk var anført i Citatform. Det vilde ogsaa have været en Vinding, om hele Selskabets Historie var set paa en bredere lærdomshistorisk Baggrund, og man kunde nok have ønsket, at Forfatteren havde givet mere indgaaende Karakteristikker af de Mænd, der har været Selskabets ledende Personligheder. I det hele præges dog den historiske Oversigt af Dr. Gertz' velbenede Interesse baade for den naturvidenskabelige Forskning og for den historiske — specielt den aandshistoriske — Udviklingsgang. I talrige mindre og større Afhandlinger har Forfatteren tidligere givet Udtryk for denne ikke almindeligt forekommende, dobbeltsidige Forstaaelse, der er af særlig Værdi ikke mindst i en Tid, da Specialiseringen inden for hver enkelt Disciplin paa mange Maader truer med at opløse eller tilsløre den dybere Sammenhæng mellem de enkelte Videnskaber.

Docent Gertz har ogsaa tidligere — bl. a. ved Udgivelsen af sin »Ur Lunds Katedralskolas Historia«, 1937 — vist sig som en kyndig Personalhistoriker, tilmed velbevandret i dansk historisk Speciallitteratur. De samme Egenskaber genfindes i det her behandlede Skrift, der netop for en stor Del har Karakteren af et personalhistorisk Arbejde, hvad der yderligere begrunder en fyldigere Omtale af det i dette Tidsskrift. Hovedformaalet med Docent Gertz' Bog har nemlig været at sammenstille en saa vidt muligt fuldstændig Fortegnelse over de ca. 1000 Personer, der siden 1772 og indtil 1940 har været Medlemmer af »Fysiografiska Sällskapet«. Til denne Fortegnelse er føjet kortfattede Data vedrørende Medlemmerne og meget talrige Henvisninger til den Litteratur, hvori de er omtalt, samt for en Del Medlemmers Vedkommende en Række detaljerede Efterretninger om deres Forhold paa Grundlag af Undersøgelser i Selskabets Arkiv, men ogsaa hentede frem fra andre, haandskrevne eller trykte, Kilder.

For den ældre Tids Vedkommende har alene Rekonstruktionen af Medlemslisten været et møjsommeligt Arbejde, da de officielle Fortegnelser fra før 1859 i Selskabets Værge er højst mangelfulde. Eksempelvis kan nævnes, at ikke en Gang Selskabets Sekretær 1837 med Sikkerhed vidste, om de danske Forskere J. G. Forchhammer og J. C. H. Reinhardt var optaget i Selskabet eller ej, men maatte forespørge derom i et Brev til den førstnævnte! Betegnende er det ogsaa, at Forretningsgangen i Perioder var saa uordentlig, at man af Uvidenhed om Medlemsforholdet to Gange maatte indvælge samme Person — det gælder saaledes H. C. Ørsted, valgt første Gang 1815, anden Gang 1834, og Astronomen H. C. Schumacher, indvalgt 1825 og igen 1834.

Da »Fysiografiska Sällskapet« har talt — og tæller — Medlemmer over næsten hele Verden, er der ved denne rekonstruerede Medlemsliste og de dertil føjede Kildehenvisninger skabt et værdifuldt lærdomshistorisk Hjælpe-middel. Dette gælder ogsaa for Danmarks Vedkommende. Det første udenlandske Medlem, Selskabet optog (1773), var den danske Veterinær Peter Christian Abildgaard, og siden da har en meget lang Række af Danmarks mest fremragende Naturvidenskabsmænd haft Sæde i Selskabet. I Perioden 1772—1815 har der saaledes været 12 danske Medlemmer, deriblandt foruden Abildgaard Mænd som Otto Fr. Müller, J. C. Fabricius, P. F. Suhm, J. H. Chemnitz, Morten Brünnich, Otto Fabricius og Christen Pram. Efter 1815 udgør Tallet paa de danske Medlemmer 95, repræsenterende et fyldigt og alsidigt Udsnit af dansk Naturvidenskab. For danske Læsere vil det være nyttigt at have de tilføjede Litteraturhenvisninger ved Haanden, men endnu

langt vigtigere vil det være for udenlandske Forskere, som ikke kan forudsættes at være orienterede med Hensyn til dansk personalhistorisk Litteratur. Indirekte kan dette Værk da ogsaa blive et Hjælpemiddel til yderligere ude i Verden at befæste danske Naturvidenskabsmænds Ry.

Det er et betydeligt Arbejde, der er nedlagt i Otto Gertz' Bog om »Fysiografiska Sällskapet« Historie. Fra utallige Kilder er et omfattende Materiale blevet hentet frem, det er opstillet paa systematisk Maade, og det synes — saa vidt en Udlænding tør dømme derom — bearbejdet med Troskab og Nøjagtighed. Det er derved lykkedes at skabe et Værk, der giver et interessant Spejlbillede af Selskabets mere end 150-aarige Tilværelse, og en Haandbog, som kan danne Udgangspunktet for mangfoldige Efterforskninger. Der er da god Grund til at lykønske baade Forfatteren og det ærverdige Societet til dette nye Vidnesbyrd om eruditio Suecana.

Bjørn Kornerup.

Franz v. Jessen: En slesvigsk Statsmand. I-III. Kbhvn. 1930 og 1941. 420 + 366 + 233 S. (C. A. Reitzels Forlag. Axel Sandal).

Med Udgivelsen af 2. og 3. Del af Bogen »En slesvigsk Statsmand«, hvis 1. Del udkom i Aaret 1930, har *Franz v. Jessen* afsluttet sit store Værk om *Thomas Balthazar v. Jessen*, et Arbejde, der er forberedt ved mere end 30 Aars Indsamling af Materiale til denne Statsmands og hans Samtids Historie, og som virker monumentalt ikke blot ved sin ydre Størrelse, men ved det rige og mangfoldige Billedstof, der er hentet fra ligesaa mange Steder som det grundlæggende Materiale til selve Teksten. Værket omfatter de forskellige Grene af den historiske Forskning, den politiske Historie, Personalhistorie, Kulturhistorie gennem Skildringer af denne Statsmands Liv og Virke som Led i Centraladministrationen fra de første Trin paa Embedsstigen til den højeste Post i Landets udenrigske Styre, som Ambassadør med hans omflakkende Tilværelse i en af Krige og Uroligheder hærget Tid eller som betydningsfuldt Led i den indre Styrelse af omstridte Landsdele, der skiftede fyrstelig Ejer frem og tilbage, men ydermere bringer det Skildringer af Gods-ejers Forhold til hans Jord og Herregaarde, Embedsmandens Lønningsforhold, Livet paa Landet i den lille Præstegaard, ved Hoffer, paa Rejser under Kristidens ustandselige Omskiftelser, af det kirkelige Liv, Familjelivet, Slægtens Historie og Familjens Opkomst, Udvikling og Nedgang. Med sikker Haand er dette vældige Stof samlet og bearbejdet til et broget, men fast og klart Billede af Personer og Tider, i hvilket alt er sat paa Plads og intet synes tilfældigt. Den overlegne Skribent mærkes overalt. Rolig og jævnt skrider Fremstillingen frem fra den ringe Præstegaard i Store Vi til stedse større Kredse, til den ebber ud med Slægtens Henvinden og Uddøen, og Læseren sidder tilbage med et velgørende Indtryk af at have lært at kende en dygtig og begavet Embedsmand og at have faaet udredet de forvirrede Traade i Datidens mærkelige og urolige Forhold. Den Lethed og Elegance, den Renhed, der præger Sproget, er, naar henses til Forfatterens mangeaarige Ophold i Udlandet, beundringsværdig. Blot en lille Ting som Fortalen med sine Redegørelser for Kilderne og sin Tak til dem, der paa de forskellige Omraader har været til Nytte for Bogen, viser, hvor læseligt saadant kan gøres. Fremhæves maa ogsaa de forskellige Registre og Fortegnelser, der aldrig burde savnes i noget større Værk, og som her gør det let at finde tilbage til de Personer eller Billeder, man ønsker at efterse. Ogsaa Kildehenvisningerne og Noterne er af stor Nytte og meget omhyggelige. Hvorledes det har været muligt for en Journalist under en ofte omflakkende, men altid anspændt daglig Virksomhed ikke blot at faa samlet det uhyre Stof, men navnlig at faa det tygget igennem og bearbejdet, er næsten ikke til at forstaa. Men hvilket Arbejde end Dagen og Vejen har krævet af Forfatteren, saa har han altid

haft Stunder til at finde, hvad der havde hans personlige Interesse, og hvad der kunde yde Bidrag til Belysning af denne hans fjærne Slægtning, der er omfattet med en inderlig Pietet, som Forfatteren selv angiver som Grundlaget for Arbejdet.

Et Værk som dette frister uvilkaarligt til en Sammenligning med vore andre historiske Forfattere. Her foreligger der et Værk, skrevet af en Mand, der mere end de fleste andre har været udsat for fremmed Paavirkning, navnlig i sproglig Henseende, og som har været optaget af en Gærning, der almindeligvis — ikke mindst af den videnskabelige Fagverden — karakteriseres som overfladisk og spredende, men alligevel har han ikke blot bevaret sit Sprog og sin Stil saa ren og upaavirket af fremmed Tale som nogen anden, har ikke blot med Grundighed samlet et omfattende Materiale baade herhjemme og i de Lande, som Stoffet berører, men han har formaaget at beherske det, disponere og fordele det, saa at hver Ting, hver Person, hver Begivenhed ikke blot kommer til sin Ret, men faar netop saa megen Plads og saa meget Lys, som tilkommer dem som Del af det samlede Billede. Thomas Balthazar er Bogens og Billedets Midtpunkt. Om ham grupperer Slægten sig, ud fra hans Virksomhed falder Lyset paa Samtidens Personer og Begivenheder, der er udformet med det udvidede Kendskab til Motiver og Bestræbelser, som Kilderne nu giver os, men tillige med den indtrængende Forstaaelse, der skyldes Forfatterens Kendskab til og Erfaringer fra Nutidens politiske Liv. Og som Bogen begynder med Slægtens Historie og Udvikling før Thomas Balthazar, slutter den med hans Efterslægts Nedgang og Uddøen. Indenfor denne Ramme er hele Evropas Tilværelse i et af de politisk mest bevægede Tidsrum skildret. Men aldrig dominerer Thomas Balthazar Billedet, aldrig gøres han større paa andres Bekostning. Lys og Skygge falder over ham, Bogens »Helt«, som én i Kredsen af Datidens Mænd. Vore historiske Forfattere — ikke mindst de personalhistoriske — kunde lære meget af dette Værk. Altfor ofte savnes i deres Arbejder den Bearbejdelsens og Fremstillings Kunst, der gør et Værk læseligt, og for tit er saadanne Bøger i Virkeligheden kun en camoufleret Materialesamling. Ganske vist ikke alle kan naa Mesterskabet, men ofte vilde en taalmodig Gennemarbejdning af Stoffet virke gavnligt paa Arbejdets endelige Udformning — nonum prematur in annum er ikke nogen daarlig Regel. Det vilde ikke være helt af Vejen, om vore historiske Forfattere, ikke mindst de yngre, studerede dette Arbejde af en Forfatter, der paa Trods af Nutidens Hastværk har haft Taalmodighed til at samle og arbejde paa sit Værk i 30 Aar og ikke gav det fra sig, før han havde ført det til fuld Modning.

Værket kaldes »En slesvigsk Statsmand«, og Thomas Balthazar v. Jessen er Skildringens Midtpunkt, men Interessen samler sig ligesaavel om alle de Personer, med hvilke han kommer i Berøring. Der er givet udmærkede Analyser af Fyrster som *Carl XII* af Sverrig, *August II* af Polen-Sachsen, Czar *Peter* den Store, *Sobieskierne* og *Stanislaw Leszczynski*, af Statsmænd som *Patkul*, *Görtz* o. a. saavelsom af de politiske Traade, der blev spundet i og mellem Datidens kæmpende Lande.

Redegørelsen for Slægtens Historie er grundig og omhyggelig fra Begyndelsen af I Del til Oversigten over Slægtens Uddøen i Slutningen af III Del. Slægtens Tilværelse præges af de urolige, ofte rentud fortvivlede Forhold, der skabtes af Krigenes hængende Ødelæggelser i det fattige Omraade omkring den lille Skt. Laurentii Kirke i Store Vi, Gudshuset i denne fattige Egn i det sønderjydske Midtland, det flade, sandede Land med Hede og Kær med den susende Blæst fra Vesterhavet ned over Lynghederne i Vi Herred og Sogn, hvor Kirken havde afløst det hedenske Vi. Fra Flensborgskolen, hvis Lærere og Læseplaner er skildret som af en Fagmand, og hvor Modersmaalet ikke havde nogen Plads, kom *Johannes Jessen* som Præst til det

dansktalende Store Vi, og her fødtes Thomas Balthazar som et Skud af vestslesvigske Slægter.

Forfatteren drager her en interessant Parallel mellem Forholdene i Slesvig efter 1864 og Datidens Kamp mellem de sønderjydske Præster og Slægter og Vestfaleren *Stefan Klotz*, der som Generalsuperintendent saa det som sit Maal, aandeligt, sprogligt og administrativt at omforme det sønderjydske Præsteskab og dets Menigheder. Klotz fik gennem sin overordnede Stilling og sin nære Forbindelse med det danske Kongehus Magten, og han benyttede den paa enhver Maade. Præsten i Store Vi Johannes Jessen selv kunde han ikke røre, men da den gamle Præst havde lukket sine Øjne, blev det ikke hans Søn *Frederik*, der fik Embedet, men en Rostocker, der ikke kendte Landets Sprog. Gudstjenesten i denne danske Egn blev nu udelukkende Tysk. Fire af Johannes Jessens Sønner studerede Teologi, men ingen af dem blev nogensinde Præst. Enten søgte de ikke Kald, eller de gik over til andre Fag. Og saaledes gik det overalt. I Bredsted og Breklum ansatte Klotz to vestfalske Teologer, i Hanved maatte *Johannes Breklings* Søn opgive sin Stilling som Medhjælper hos Faderen, og Klotz ansatte en Vestfaler. Ved Præstevalg fremstilledes kun en eller to Kandidater, og Klotz valgte sine egne Landsmænd. Til sidst turde næsten ingen Familje i Flensborg mere lade sine Sønner studere Teologi.

Men Klotz ramte ikke blot Præsterne, han slog ogsaa ned paa den dansk-talende Befolkning. Intet Brudepar kunde blive viet, uden at begge kunde fremsige Katekismens Hovedsætninger paa Tysk. Klotz opnaaede en kgl. Forordning om, at Superintendenten skulde prøve Kandidaterne til Præstekaldene og blev derved istand til at udskyde enhver, der ikke passede ham. Ingen Bøger, især om gejstlige Sager, maatte trykkes eller udgives uden hans Billigelse. Dertil kom Krigen. Under Krigen 1643—45 hærgede Svenskerne Landet, der blev ødelagt og udpint. I Vinteren 1658—59 var Slesvig besat af de Allierede. Til Indkvarteringernes og Udsugelsernes utaalelige Byrde kom en Vinter saa stræng, som man sjældent oplever den; Folk døde af Sult, Kulde og Pest. Fjenderne kunde ikke have hærget værre. Klotz selv flygtede, da Fjenden nærmede sig, og overlod Præster og Menigheder til sig selv.

Men alle Johannes Jessens Børn holdt fast ved deres sønderjydske Hjemstavn, paa nær Sønnen *Matthias Jessen*, der endte som Præsident i Altona, og Thomas Balthazar v. Jessen. Han og hans Søkende var under de tunge Forhold opvokset til en haardfør Slægt, der ikke glemte deres Hjemstavn. Den sønderjydske Sejghed og Vedhængen ved Hjemstavnen prægede hans Liv til det sidste. Dér købte han Godser, hertil trak han sig tilbage efter Afslutningen af sin Embedsbane, og til det sidste kæmpede han for dens Tilslutning til Kongeriget.

For Nutiden synes det mærkeligt, at denne Mand, der var født i et dansk Hjem, saa godt som aldrig brugte det danske Sprog. Han beherskede til Fuldkommenhed en Række andre Sprog, særlig Latin, Fransk og Tysk, og paa dem udtrykte han sig mesterligt, men han brugte aldrig sit Modersmaal, maaske har han kun med Nød og næppe været det danske Sprog mægtig. For Nutiden, der føler Modersmaalet som det eneste naturlige Udtryk for det nationale Sindelag, føles det underligt, men Datiden forbandt ikke Sproget med det nationale Sindelag.

Omkring 1666 afsluttede han sin Skolegang i Flensborg og studerede derefter ved de fremmede Universiteter i Jena, Leiden og Strassborg, hvor han som Æmne for sin Doktordisputats valgte det i Datiden aktuelle Spørgsmaal: De jure præsentia. Thomas Balthazar v. Jessen var altid en Formens Mand, pøtentlig, sirlig og sleben. Den franske Linje i ham har sit Udspring i hans Ungdomsmaal, der faldt sammen med Louis XIV's opadstigende Bane.

I 1673 blev han udnævnt til Sekretær i Regeringskancelliet i Glückstadt og forflyttedes efter et Ophold i Rigskammerretten i Speyer i 1677 herfra

til Tyske Kancellis udenrigske Afdeling (Udenrigsministeriet). Oversekretær var her *Conrad Biermann*, adlet v. *Ehrenschildt*, hvis Datter *Elisabeth* Jessen ægtede i Slutningen af Aaret 1680. I 1681 fik han Vaabenbrev, men beholdt sit Navn v. Jessen i Modsætning til de fleste af hans Samtidige (*Ehrenschildt*, *Liliencron* o. a.).

Gennem et nært Samarbejde med Oversekretæren kom han til at høre til den lille Kreds af betydelige og kundskabsrige Mænd, der dengang udøvede en afgørende politisk Indflydelse, hvis Maal var Generhvervelsen af de skaanske Provinser. Kongens Eneherredømme i Slesvig og Alliancen med Frankrig med Tilknytning til Rusland, Brandenburg og Polen-Sachsen, en Politik, der medførte den langvarige Strid med Gottorp og Sverrig.

For Thomas Balthazar v. Jessen var denne Tid en Fremgangstid. Hans Familie voksede, han købte Godset Klægsbøl i Vestslesvig af Storkansleren, Grev *Frederik Ahlefeldt*, Deutsch Nienhof og Pohlsee og fik som Erstatning for lidt Tab Godset Binnenau i Butjadingen. I København ejede han Hjørnet af Pilestræde og Silkegade, blev Etatsraad og fik betroet en Række betydningsfulde Tillidshverv. I 1693 blev han hvid Ridder og i 1695 i en Alder af kun 47 Aar Gehejmeraad.

Hans karakteristiske Egenskaber træder stærkt frem i hans Forhold til den engelske Gesandt *Robert Molesworth*, en hoven Kværlant, der ved sin Bog om Danmark »Account of Denmark as it is in the year of 1692« skadede Danmark overordentlig i Udlandets Bedømmelse af vort Land. Med uforanderlig Imødekommenhed, Respekt og udsøgt Høflighed mødte han denne Mand, der forøvrigt karakteriserede ham som en Mand med »en høflig Opræden, ydmyg indtil Overdrivelse, taler 4—5 Sprog meget godt og taler dem meget«. Molesworth endte med at knække Halsen ved sin ufor-skammede Opræden overfor Overstaldmester *A. W. v. Haxthausen*. Det lykkedes det danske Hof at aabne det engelske Hofs Øjne og faa ham fjernet. Han rejste paa Orlov og blev ikke senere anvendt i den diplomatiske Tjeneste. Men i lange Tider hvilede Vesteuropas Kendskab til Danmark paa denne Bog. Molesworth fik sin Hævn.

Som Oversekretær i Tyske Kanc. u. A. fik Thomas Balthazar v. Jessen sammen med Storkansler Grev *Conrad Reventlow* en stærk og alsidig Indflydelse paa Danmarks Udenrigspolitik, men trods en hurtig Udnyttelse af Verdenspolitikens skiftende Faser opnaaede Danmark kun Smaatterier. Manglen paa solide Magtnidler udelukkede en aktiv Indgriben, der kunde føre til en Løsning af de store Spørgsmaal i den tilstræbte Retning, undertiden endog førte til alvorlige Nederlag, som f. Eks. det ydmygende Altonaer Forlig om det gottorpske Spørgsmaal. Hæren og Flaaden krævede Pengemidler, som Riget ikke kunde skaffe, og Resultatet blev et negativt Udbytte. Efter Christian V's Død beholdt Frederik IV ham ganske vist som Oversekretær, men efter Karl XII's Landgang paa Sjælland og Sejr over Danmark sluttedes den ydmygende Fred i Traventhal i Aaret 1700. Nederlaget krævede et Offer, og dette Offer blev Thomas Balthazar v. Jessen. Danmarks Udenrigspolitik gled ind i Sømagterne Englands og Hollands Kølvand, og Thomas Balthazar v. Jessen valgte da selv at tage Initiativet til sin Fratrædelse som Oversekretær. Han var da 52 Aar gammel.

Hans Fratræden blev dog kun et betinget Nederlag, den blev Indledningen til et nyt Livsafsnit for ham, en mangeaarig Virksomhed som Diplomat, hvortil hans Evner og Uddannelse gjorde ham særlig skikket. Han ombyttede nu Virksomheden i Centraladministrationen med en Diplomats besværlige og omflakkende Rejseliv.

Hans første Sendelse blev Sendelsen til Wien til Løsning af to Opgaver: Modtagelsen af Kongens Forlening med Holsten og Afslutningen af en Alliance med Kejseren. I Januar 1701 rejste han til Wien. Begge Dele gen-

nemførte han med stor Dygtighed. Danmarks Skæbne blev ved denne Alliance knyttet til Kejseren, og samtidig afsluttedes en Traktat af samme Art med Holland og England.

For Danmark var Carl XII Hovedfjenden, som det gjaldt om at fastholde i Kampen Østpaa. Foreløbig kunde Thomas Balthazar v. Jessen dog opholde sig et Par Aar i sit Hjem, men da Carl XII i December 1703 rykkede ind i Polen for at afsætte *August II*, og da Polen sluttede Forbund med Czaren, blev der atter Brug for ham. I December 1703 udnævntes han til Ambassadør i Polen. Omkring den 20. Januar 1704 afrejste han fra Hamburg sydpaa til August II og naaede 24. Februar 1704 til Breslau. Det varede dog paa Grund af de urolige Forhold 2 Maaneder, inden han kom ind i Polen.

Carl XII's Maal, som han stædigt fastholdt, var August II's Afsættelse som Konge af Polen, paa hvis Trone han vilde sætte Prins *Jakob Sobieski*, men da denne og hans Broder blev taget til Fange af August II, var deres Saga ude.

For Jessen blev det et Liv paa Feltvod under ustandselige Rejser. Ligesom August II havde han intet blivende Sted. Paa et Kort har Forfatteren ladet indtegne hans Rejseruter, der ved deres Udstrækning viser hans omflakkende Liv. 14. Novbr. kom han atter til Krakow, hvor August II modtog ham i Audiens, 1. Maj 1705 til Dresden, og i de følgende Maaneder var han dels her, dels i Carlsbad, altid hos August II. Skønt de sachsiske Hofkredse søgte at holde ham borte fra August II, spillede han dog en stor Rolle hos denne Konge, der satte saa stor Pris paa ham, at han blev dennes Faktotum, hvis Evne som Mægler ofte blev anvendt. Med Freden i Altranstädt ved Leipzig forandredes dette, og Thomas Balthazar v. Jessens Virksomhed var foreløbig afsluttet. I Slutningen af December tog han fra Dresden til Danzig, hvor han blev i 8 Maaneder, udenfor Begivenhederne og udenfor de diplomatiske Forhandlinger — og iøvrigt uden at faa Penge hjemmefra.

I Oktober fik han Ordre til at opsøge August II, der da var i Warszawa, som han forlod maskeret for at tage tilbage til Sachsen. Jessen rejste efter Ordre af 28. Decbr. 1706 efter ham til Sachsen for dèr at forestille sig for begge Suveræner August II og Carl XII, der siden Fredsslutningen opholdt sig i Altranstädt, og hvem han ogsaa var akkrediteret. 11. Jan. 1707 ankom han til Leipzig.

Forholdene i Sachsen var under Carl XII's Ophold her fra Septbr. 1706 til Aug. 1707 meget mærkelige. Den frodige, kvindekære August II, den Stærke, som han kaldtes, residerede med sit pragtlystne, livsnydende Hof skiftevis i Leipzig og Dresden, medens den stive, indesluttede svenske Konge boede paa den gamle Borg i Altranstädt og havde sit Feltkancelli i Günthersdorf. Modsætningen mellem dem viste sig ogsaa i deres ydre Optræden. Naar Fyrsterne mødtes, kom August II kørende i en seksspændig Karosse med Lakajer og fakkalbærende Ryttere og iklædt Fløjlsdragt med Diamanter og Kniplinger. Han modtoges af Carl XII, der var iført blaa Vaabenrakke, gule Ridebukser og høje Støvler med Spor af Besøg i Stalden. August II charmerende, livlig og meget talende, Carl XII ordknap, tavs og uden Interesse for andet end Militær og Ridesport. Den ene festlig og udpræget erotisk, den anden tarvelig i Dragt og Levemaade og kønsløs. Modtagelsen af fremmede Suveræners Sendebud skildres i Hovedpunkterne overensstemmende. Naar de af Grev *Piper* var ført ind i det tarvelig møblerede Værelse paa Altranstädt, kom Kongen ind gennem en Bagdør, klædt i sin sædvanlige Feltuniform med en lang, tung Kaarde. »Han har hverken Manchetter eller Handsker, Skjortens Haandlinninger er slemt navsede, Hænderne ligeledes.« Staaende hører Kongen Sendebudets Foredrag. Straks derefter oplæser *Hermelin* eller *Cederhjel*m et Svar. Kongen bukker. Audiensen er forbi. Kongen har end ikke åb-

net Munden. Da Thomas Balthazar v. Jessen 17. Jan. 1707 havde Tiltrædelsesaudiens i Günthersdorf, sagde Kongen heller intet, men Jessen fremhæver i sin Beretning, at Kongen bestandig lod sine Øjne hvile paa ham, ligesom han ved Hermelins Oplæsning af Svaret paa Kreditivet »bey einem jeden obligeanten Worte« bekræftede dem »mit einem Neigen des Haupts und einer gnädigen Mine«!

Det var denne Indesluttethed, der gjorde Kongen til den store Gaade, man var ude af Stand til at løse, og som fremkaldte Ængstelse for, hvor han næste Gang vilde sætte ind med sin ypperlige svenske Hær og sine enestaaende Feltherreevner. Alle frygtede hans pludselige Beslutninger og hans energiske Handlemaade, men ingen gættede hans Planer. I Virkeligheden var de i al Enkelthed at tvinge August II til definitivt at opgive sit Krav paa Polens Trone, saa at *Stanislaw Leszczinsky* kunde sætte sig paa den. Dette og dette alene, siger Forfatteren i det meget læseværdige Kapitel, som han vier Problemet Carl XII, har været Carl XII's Motiv til Indfaldet i Tyskland. Naar dette er sket, vil han rykke ind i Czar Peters Rige, afsætte ham, som August II, og erstatte ham med en Hersker af Carl XII's Naade.

Opgøret med August II var 1. Led, Opgøret med Kejser *Josef I* andet Led. Under Opgøret med August II naaede han sin ubarmhøjertige, haarde Viljes Triumf. Under det uforudsete *Intermezzo*, Opgøret med Kejseren, naaede han sin Livsbanes Klimaks. Under Virkeliggørelsen af det afsluttende Led, Opgørelsen med Czaren, mødte han sin Dom og led sin Straf.

Skildringen af denne Fyrste, hvis stort anlagte Planer hvilede paa et mærkelig smaatskaaret Grundlag, søgt gennemført med en enestaaende Kraft og Stædighed, hører til det ypperste i dette store Værk og er skrevet med stor Klarhed og en sjældent fremragende Dygtighed.

For Jessen var det en svær, meget krævende Tid, der forlangte Anspændelsen af alle hans glimrende diplomatiske Evner. Hans vanskelige Stilling som dobbelt akkrediteret Diplomat krævede megen Snilde. Mødtes han for meget med August II, der stadig ønskede hans Raad, blev Svenskerne misundelige. Omgikkes han *Piper* og *Rehnskiöld* intimt, vakte det »Jalousie und Nachdenken« hos Modparten. Han bevægede sig i et Hav af Intriger.

Da Opgøret med August II var afsluttet, vendte Carl XII sig mod Kejseren, hvis Stilling var forfærdelig. Ogsaa han blev nødt til at bøje sig. Han havde intet Valg. Og saa gik Carl XII løs paa Czaren, og dermed gik han sit endelige Nederlag i Møde.

Men paa det Tidspunkt var Jessens Hverv endt. Den 24. August 1707 havde han sin Afskedsaudiens hos Carl XII og den 24. September hos August II. Den 7. Oktober forlod han Dresden og naaede den 25. s. M. til Altona. I sit 60. Aar vendte han tilbage til Nienhof. Dermed var hans diplomatiske Løbebane endt, han var atter hjemme i Sønderjylland, hvor for ham det sidste Afsnit af hans begivenhedsrige Liv nu begyndte, det Afsnit, der kom til at dreje sig om Slesvig. Det er et Afsnit, der for os er af den største Interesse, fordi det drejede sig om Slesvigs Stilling til Moderlandet. For os synes det vanskeligt at forstaa, at Datiden ikke havde nogen Forstaaelse af Sprogets Betydning som Grundlag for Hertugdømmets Fremtid. Jessen saavelsom Kongen og hans øvrige Mænd savnede og kunde ud fra Tidens Forudsætninger ikke have Sans for Sprogets politiske Betydning. Ud fra deres Standpunkt gennemførte de de Planer, der for dem syntes at føre til Maalet: at forene Slesvig med Kongerigerne Danmark og Norge. Jessen havde, som hans Slægt, Dansk til Modersmaal, men i den tresprogede Stat stod Slesvig under Tyske Kancelli, og Tysk var Dannelsens Hovedsprog. Jessen fik hverken i Skolen, ved Universiteterne eller i sin Embedsmandsgerning nogensinde Brug for Dansk, som var det Sprog, han skrev daarligst. At denne Tilsidesættelse af Sproget vilde blive til ubodelig Skade for Slesvigs Stil-

ling som dansk Land, kunde han ikke vide. For ham var Maalet naaet med Inkorporationen af den gottorpske Del af Slesvig. Arvehyldingen paa Gottorp Slot den 4. September 1721 var for ham Slutstenen paa Bygningen. Hverken han, Kongen eller de andre ledende Mænd evnede at se, at Grundstenen manglede, og af den saavel i Patentet derom som i Edsformularen af Kongen udtalte Beslutning om saavel Inddragelse af Slesvig som dets Indlemmelse i Danmark som et 5. jydsk Stift blev dette sidste aldrig gennemført i Praksis, til Skade for Slesvigs fremtidige Stilling.

I III. Del, Hjemme i Sønderjylland 1708—1731, skildrer Forfatteren Jesens Virksomhed i Slesvig, hvor der blev betroet den aldrende Embedsmand meget betydelige Tillidshverv. Da Arvehyldingen blev gennemført i 1721, var han en Mand paa 73 Aar. Nu begyndte for ham Genrænsningen af Landet og Tilpasningen af Dagliglivet til Kaarene fra før den lange Krisetid. I det kommende Tiaar ledede han den som Præsident for Overretten paa Gottorp med stadig voksende Embedsforretninger. Hans Virke var, siger Forfatteren, Overenskomst, Mægling og Forlig. Kun i ét Spørgsmaal var der hverken Kompromis eller Resignation: at faa det splittede Slesvig samlet under Danmarks Kongekrone. Dette hans og Samtidens Maal blev aldrig tabt af Syne. Dette Maal naaede han, det var ogsaa hans Fortjeneste, og det er Franz von Jesens store Fortjeneste at have klarlagt denne hans store Gerning.

Thomas Balthazar v. Jessen var blevet en formuende Mand. Ikke ved sine Embedsindtægter, for dem fik han kun sjældent og med lange Mellemrum. Endnu i 1721 skriver han, at han i 9 Aar ikke havde faaet Gage. Naar han alligevel kunde gennemføre sine store Rejser som Ambassadør, var det, fordi han i 1690'erne ved Søhandel sammen med *Wilh. Edinger* havde tjent saa godt, at han baade kunde bestride de store Udgifter ved sine kostbare Rejser og foretage sine Godskøb.

Da han i 1731 blev afskediget i Naade og med Lønnen som Pension, skulde hans Otium begynde. Han bosatte sig paa Nienhof, men døde her allerede 27. Oktober 1731.

Det var forlængst tyndet ud i Slægten omkring ham. Alle hans 10 Søskende var døde. Af hans egne Børn var nu kun 4 tilbage. Sønnen *Conrad*, hvem Kejseren »af egen Drift«, men sikkert for at hædre Faderen, havde udnævnt til Rigsfriherre i en Alder af kun 17 Aar; *Frederik*, der var Oberst i wölfenbüttelsk Tjeneste; *Johan*, oprindelig Søofficer, men i 1727 udnævnt til Amtmand over Koldinghus Amt og kort efter udnævnt til baade Etatsraad og Kammerherre, sikkert en Gunstbevisning af Kong Frederik mod hans gamle Fader; og endelig Datteren *Anna Margrethe*, der var gift med *Ditlev Reventlow* til Hohenfelde og Schmoel, som tillige ejede Godserne Lehmkulen, Kronshagen, Rantzau og Collmar, dengang tilsyneladende endnu en af Adelenes Stormænd. Faa Aar efter gik han konkurs, men dette oplevede Thomas Balthazar v. Jessen heldigvis ikke. Hvad Børnene var blevet til, skyldte de utvivlsomt Faderens fremragende Stilling, med ham ophørte deres Fremgang. Den sidste af Slægten var Broderen *Johans* Datter *Elisabeth Magdalene*, som døde i Aaret 1812, 84 Aar gammel. Med hende uddøde Thomas Balthazars Descendens.

Forsvunden er ogsaa Thomas Balthazars med Sølv rigt indbundne Familjebibel, i hvilken han fra sit Bryllup 1680 indførte alle Familjebegivenheder. Endnu i 1784 fandtes den i Familjens Eje, men i 1827 fandtes kun Optegnelserne, Bibelen var forsvundet, formodentlig gjort i Penge.

Forsvundet er ogsaa det Gravkapel i Domkirken i Lübeck, som han havde købt, og i hvilket han og hans Hustru blev bisat. Kapellet gik i 1787 over til Slægten v. *Bassewitz*. Paa en Marmorvæg i Kapellet var der i forgyldte Blybogstaver opsat en lang latinsk Indskrift over ham og hans Hustru. Nu er Bogstaverne faldet af, og Sporene er overmalet med Grev og Grevinde v. *Basse-*

witz's Navne. Endnu kan Indskriften tydes, men Kisterne er borte, maaske nedsat paa en af Lübecks Kirkegaarde eller bragt ned i Kapellets Kælder, ingen ved det.

Slægten viser blot Forfald, Opløsning, Udslettelse. Epitafiet er forvitret, de Døde borte. Men et andet og varigere Minde har Forfatteren »i pietetsfuld Opfyldelse af en selvvalgt Pligt« rejst Thomas Balthazar v. Jessen, »Slægtens eneste historiske Personlighed«, »der i en hændelsesrig Tidsalder satte sine Ævner og sin Flid ind paa at styrke Baandet mellem Danmark og Slægtens Hjemsted: Sønderjylland,« et Minde, om hvilket man med Rette kan bruge det gamle klassiske Udtryk: aere perennius.

E. Marquard.

SPØRGSMAAL.

BEHM.

I Anledning af Gehejmeraad Thomas Balthazar v. Jessen's Bisættelse i Lübeck Domkirke 11. December 1731 blev i Kiel hos Gottfried Bartsch trykt en »Klag- und Lob-Rede«, forfattet af *G. B. Behm*.

Forfatteren betegner sig selv som »des hohen Jessenschen Hauses tiefverbundensten Knecht«. Af Sørgedigtets Tekst kan iøvrigt ingen Slutninger drages om hans Identitet. Heller ikke har Undersøgelser i danske Biblioteker og Arkiver ført til noget Resultat; det samme gælder Forespørgsler til kompetente Personer og Institutioner i Kiel. Jeg vilde være taknemlig for Oplysninger om Forfatteren.

Han ledsager sit Navn med Kvalifikationerne: *L. L. C. & B. D. S.* Første Led menes at burde læses: Legum, eventuelt Litterarum Cultor (idet *L. L.* skulde betegne Flertalsformen). Andet Led menes at kunne læses enten: *Baccalaureus divinarum scientiarum*, eller: *Baccalaureus decretorum sanctorum*. Ogsaa for Vejledning til den rette Læsning af disse Kvalifikationer vilde jeg være taknemlig.

Franz v. Jessen.

TIL MEDLEMMERNE.

En Del trykte Stamtavler (à Kr. 3.— + Porto) vedrørende Slægterne *Bay* (Randers), *Bay* (Rudkøbing), *Faurschou*, *Harth*, *Hastrup*, *Krøyer*, *Pade*, *Steenild* og *Ørsnes* samt nogle faa Eksemplarer af *Arkiv for Genealogi og Heraldik* og af *Borgerlige Familier* (*Hviid*, *Petersen*, *Siggaard*, *Werchmeister*, *Porse*, *Terndrup*, *Boje* og *Sebbelow*) kan erholdes ved Henvendelse til Fru *J. Baumgarten*, Cort Adelersgade 4, København K.

Jeg søger nedennævnte hele Bind og enkelte Hæfter af »Personalhistorisk Tidsskrift«:

1. Rækkes 1. og 4. Bind, 2. Rækkes 3. Binds 2., 3. og 4. Hæfte, 3. Række (alt), 4. Rækkes 1. Bind, 3. Binds 1. og 3. Hæfte, 4. Bind, 5. Binds 1. Hæfte, 6. Rækkes 3. og 4. Bind, 5. Binds 1. Hæfte, 7. Rækkes 2. Binds 1. og 3. Hæfte, 4. Bind, 5. Binds 4. Hæfte, og 6. Bind, 9. Rækkes 2. Binds 2. og 3. Hæfte, 3. Bind, 10. Rækkes 1. Binds 1. og 2. Hæfte, 2. Binds 1. Hæfte og 3. Binds 3. og 4. Hæfte.

Forstkandidat *Carl Bloch*.
Ved Hegnet 1, Rungsted Kyst.

REGNSKAB FOR AARET 1941

	Kr. Ø.		Kr. Ø.
Saldo overført fra Regnskabsaaret 1940	527.25	Honorar for Bidrag til 1.—4 Hefte	1,161.00
Bidrag fra den danske Stat	390.00	Trykning af 1.—4. Hefte	2,924.72
» » Julius Skrikes Stiftelse.....	200.00	Tryksager m. m.	18.10
» » den Raben-Levetzauseke Fond	500.00	Porto	87.02
» » Alfred Good's personalhistoriske Fond.....	200.00	Kontingent til Dansk-historisk Fællesforening	10.00
Indvundne Renter	188.35	Kommission	528.72
Medlemskontingent	3,351.00	Saldo overføres til næste Aar	989.74
Salg af ældre Aargange af Tidsskriftet.....	362.70		
	5,719.30		5,719.30

Samfundet ejer 31. December 1941 foruden Kassebeholdningen Kr. 989.74, som indestaar i Kjøbenhavns Handelsbank :

<p>96 Kr. 1.000 4 % Jydske Landkreditforenings Obligation, testamentarisk Gave fra Hds. Majestæt Enkedronningen,</p> <p> » 500 4½ % Vest- og sønderjydske Kreditforenings Oblig.,</p> <p> » 400 4½ % Fyens Kreditforenings Oblig.,</p> <p> » 2,300 4 % Østifternes Kreditforenings Oblig.,</p> <hr style="width: 20%; margin-left: 0;"/> <p><u>Kr. 4,200 er Firetusindetohundrede Kroner</u></p>	<p>Desuden ejer Samfundet Kr. 2,700.00 4½ % Husejer Kreditk.obl.,</p> <p> » 2,700.00 4½ % Københavns Kreditfor. Oblig.,</p> <p> » 98.58 kontant</p> <hr style="width: 20%; margin-left: 0;"/> <p><u>Kr. 5,498.58 indestaaende i Overformynderiet</u></p> <p>iflg. testamentarisk Gave fra Overretssagfører Paul Hennings Enke, Fru Lina Hennings, født Limpert. Kapitalen udleveres først ved en Rentenyders Død.</p>
--	---

København, den 5. Februar 1942.

O. H. Clemmensen.

Overstaaende Regnskab har vi gennemgaaet og sammenholdt med de os forelagte Bilag, og vi har intet fundet at erindre. Formuen har vi befunden at være tilstede. Obligationerne lyder paa Samfundets Navn.

L. Bie.

Stefan Hetsch.

DR. K. CARØE:

DEN DANSKE LÆGESTAND I—V.

- I. Doktorer og Licentiater 1479—1788.
- II. Kirurger 1738—1785.
- III. Den danske Lægestand 1786—1838.
- IV. Den danske Lægestand.
Supplementsbind til 7. Udg. (Læger, der har taget Eksamen efter 30. Januar 1838 og er døde inden 1. Januar 1901).
- V. Supplementsbind til I—IV.
I—V Kr. 8,—. Enkelte Bind Kr. 2,—.

HENRY BRUUN:

DANMARKS AMTSFORVALTERE 1660—1848

Kr. 3,25.

FRITZ JÜRGENSEN WEST:

DE KONGELIGE AMTMÆND I HERTUGDØMMET

SLESVIG 1660—1864

Kr. 2,—.

INDHOLDSFORTEGNELSE
TIL PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFTS

FØRSTE 50 BIND

1.—9. Række II (1880—1929)

Kr. 2,—.

samt

FORTEGNELSE OVER
LITTERÆRE ARBEJDER AF LOUIS BOBÉ

Udarbejdet af ØJVIND ANDREASEN, cand. mag.

Kr. 2,—.

Henvendelse sker til Ejnar Munksgaards Forlag, Nørregade 6,
København K., Tlf. Central 6970.

Nye Bøger:

Danske Digtere ved Arbejdet

Bd. VIII Sophus Claussen - Manuskripter
Ekbatana · Ingeborg Stuckenberg - Imperia

Indledning af Ernst Frandsen.

24 Sider. 4° Indb. Kr. 11.—

Katalog over Vahls Missions- bibliotek i Statsbiblioteket i Aarhus

Udarbejdet af Ejler Haugsted.

464 Sider. 1 Pl. Kr. 10.—

Rikard Magnussen:

Søren Kierkegaard set udefra

288 Sider, illustr. Kr. 10.—

EJNAR MUNKSGAARDS FORLAG